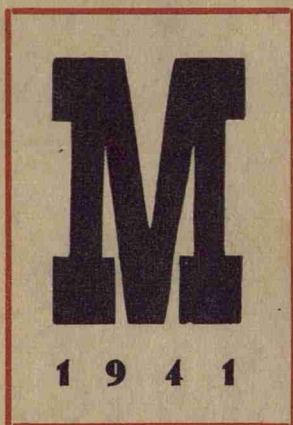

Colecția Meridian

ION MIHĂESCU

**ORIGINEA
LIMBII ROMÂNE**

Craiova

ION MIHĂESCU

ORIGINEA LIMBII ROMÂNE

cu o

SINTEZĂ

a mărturiilor și cercetărilor privitoare
la continuitatea noastră în Dacia

Tip. „SPERANȚA“, D. St. Dincă, Craiova

Copilei mele dragi: MIRELLA

BIBLIOGRAFIE

ALR. I

ALRM. I

Dr. Balotă Anton : *Le problème de la continuité-Contributions linguistiques* (Buc. 1941).

Bouché-Leclercq : *Manuel des institutions romaines.*

Bourciez : *Elements de linguistique romane* (Paris 1910)

Brătianu G. : *O enigmă și un miracol istoric : poporul român* (Buc. 1940).

Bréal M. : *Mélanges de mythologie et de linguistique* (Paris 1882).

Brunot F. & Bruneau Ch. : *Précis de grammaire historique de la langue française.*

Cancel G. : *Despre „Rumân“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române* (Buc. 1921).

Candrea A. I. : *Psaltirea scheiană.*

Candrea A. I. Densușianu Ov. : *Dicționarul etimologic al limbii române.*

Capidan Th. : *Romanitatea balcanică (Analele Ac. Rom. Discursuri de recepție LXVIII, Buc. 1936.*

Capidan Th. : *Aromânii (București, 1932).*

„ „ *Surăcăcianii [Dacoromania, an IV].*

„ „ *Românii nomazi : Studiu din viața Românilor din Sudul Peninsulei Balcanice (Dacorom. part. I).*

„ „ *Fârșeroșii-Studiu lingvistic asupra Românilor din Albania (Dacorom. an. IV).*

„ „ *Meglenoromânii : Istoria și graiul lor (Buc. 1925).*

„ „ *Raporturile albano-române (Dacorom. II)*

„ „ „ *lingvistice slavo-române (Dacorom. an. III)*

- Capidan Th. : *Contribuțiuni fonologice (Dacorom. III)*
- Caragață G. : *Plurale rom. și it. în ora (Bulet. Institutului de filologie „Al Philippide“, 1936 vol III),*
- Cihac. *Dictionnaire d'étymologie daco-romaine (2 vol. Frankfurt am Main, 1879).*
- Cosma Aurel : *Considerazioni sull'origine dei Romeni (Timișoara, 1940).*
- Densușianu Ar. : *Din vocalismul latin și rom. (Iași, 1882).*
 „ „ *Istoria limbii și literaturii române (Iași 1885).*
- Densușianu N. Damé Fr. : *Les Roumains du Sud (1877).*
- Densușianu Ov. : *Histoire de la langue*
- Diculescu C. : *Elemente țechi grecești din lb. română (Dacorom. IV partea I).*
- Dragomir Silviu : *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române (Dacorom. I).*
- Drăganu N. : *Conjuncțiile de și dacă (Dacorom. III).*
 „ „ *Românii în veacurile IX și XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii (Buc. 1933 Acad. Rom. Studii și documente XXI).*
 „ „ *Din vechea noastră toponimie (Dacorom. I, 108).*
 „ „ *Toponimie și istorie (Cluj, 1928).*
 „ „ *Etimologii (Dacorom. an. IV).*
- Ernaut A. & Meillet A. : *Dictionnaire étimologique de la langue latine.*
- Gamillscheg : *Despre originea poporului român (R. F. R. Aug. 1940).*
- Gherghel Dr. : *Câteva contribuțiuni la cuprinsul noțiunii cuv. „Vlah.“ 1920).*
- Giuglea G. *Crâmpeie de limbă și viață românească (Dacorom. III).*
 „ „ *Cuvinte și lucruri (Dacorom. II).*
- Giurescu C. : *Istoria Românilor (I)*
- Grammont : *Traité de phonétique (1933)*
- Graur A. *Mélanges linguistiques (Paris-Buc. 1936)*
- Hasdeu B. P. : *Etymologicum magnum Romaniae*
- Hurmuzache : *Documente (III)*
- I. Iordan : *Gramatica limbii române*
 „ „ *Diftongarea lui e și a*
 „ „ *Sufixe române de origine recentă (Bulet. Inst. de filologie „Al. Philippide“ vol. I, 1939).*

- Jordan I.: *Introducere în studiul limbilor romanice.*
- Ivănescu Gh.: *Din fonetica evolutivă a limbii rom. Buletinul inst. de filol. rom. „Al. Philippide vol. II, 1935).*
- Lacea C.: *Sunt în Transilvania așezări de Români veniți din S. Dunării sau nu sunt? (Dacorom. I).*
- Lisseanu-Popa G.: *Continuitatea Românilor în Dacia-Dovezi nouă — (An. Ac. Rom. Seria III, Tom. XXIII, 1941).*
- Macrea D.: *Palatalizarea labialelor în limba română (Dacorom. IX).*
- Meyer—Lübke W.: *Palatalizarea labialelor (Dacorom. II)*
- Miklosich Fr.: *Lexicon linguae slovenicae (Viindobonae, 1850).*
- Mușlea I.: *Șcheii dela Cergău și folklorul lor (Dacorom. V).*
- Nădejde I.: *Istoria limbii și literaturii române.*
- Papahagi Tache: *Antologie aromânească.*
- Pârvan V.: *Gelica.*
- Pascu G.: *Elementele romanice din dialectele macedo și megleno român (An. Acad. Rom. S. II, tom. XXXV, 1912).*
- Pascu G.: *Examenul de capacitate pentru limba română.*
- „ „ *La philologie roumaine dans les pays germaniques et en France.*
- „ „ *Sufixe românești.*
- Petrovici E.: *Românii din Serbia Occidentală (Dacorom. IX).*
- Philippide Al.: *Originea Românilor (I, II).*
- „ „ *Introducere în istoria limbii și literaturii rom.*
- „ „ *Știri despre limba română până în secolul XIV (cu note de D. Găzdaru) în „Buletinul Inst. de filol. rom. „Al. Philippide“ (vol II, 1935).*
- Procopovici Al.: *Eccum (Dacorom. I).*
- „ „ *Mic tratat de lingvistică generală (Cernăuți, 1930).*
- „ „ *Din istoria raporturilor noastre interdialectale (Dacorom. IV, partea I).*
- „ „ *Despre ă și â (Dacorom XI).*
- Pușcariu Sextil: *Pe marginea cărților (Dacorom. VIII).*
- „ „ *Locul limbii române între limbile romanice (Buc. 1920, An. Acad. Rom. Discursuri de recepțiune*

- Puşcariu Sextil: *Etimologii (Dacorom. IV, partea II).*
 ” ” ” ” VI.
 ” ” *Morfonemul și economia limbii (Dacorom VI).*
 ” ” *Limba Română [I].*
 ” ” *Studii istro-române (Buc. I, II, III).*
 ” ” *Despre legile fonologice (Dacorom, II).*
 ” ” *Les enseignements de l'atlas linguistique de Roumanie.*
 (Revue de Transylvanie, 1936, Tome III).
- Rosetti Al.: *Istoria limbii române: I Limba latină.*
 ” ” ” ” ” II *Limbile balcanice.*
 ” ” ” ” ” III *Limbile slave.*
 ” ” *Curs de fonetică generală.*
- Sacerdoțeanu A.; *Considerații asupra istoriei Românilor în Evul-Mediu.*
- Șăineanu; *Dicționarul limbii române.*
- Sandfeld; *Linguistique balcanique.*
- Șiadbei I.; *Originea dialectelor române (Iași, 1933).*
- Tagliavini C.: *La posposizione dell'articolo (Dacorom. III).*
- Tiktin: *Dicționar român-german (I, II, III).*
- Wissowa—Pauly; *Real — Encyclopödie (I, IV, XXI.)*
- Xenopol; *Teoria lui Roesler.*
-

P R E F A Ț A

Volumul acesta modest în care încerc să lămuresc o seamă de probleme lingvistice și istorice privind trecutul limbii și neamului nostru, nu voinște să fie altă-cevâ decât un îndrumător al cercetătorului începător în atari chestiuni.

Fiind o lucrare de sinteză a mărturiilor istorice și a opiniilor originale emise de savanți români și streini, se înțelege că el nu va prezenta rodul unor investigații proprii, ci — cel mult — o seamă de concluzii, care să ușureze formarea unei judecâți de ansamblu.

Necesitatea sintetizării diferitelor opere care se referă la romanitatea și continuitatea noastră în Dacia se impunea, socotesc, din momentul în care peste hotare — sporeau opurile cu pretențu științifice și afirmații contrare.

Am crezut că aduc, în felul acesta, un serviciu îndrăgostiților de cultură și moi ales cetățenilor iubitori de Neam, pentru care totuși originea noastră nu-i prilej de orgoliu, ci doar un reconfortant și un stimulent.

Din apa aceasta vie a bărbâției de ordinară — și aici pastîșez o concepție cu vechime de cronică — este nevoie să dăm inimilor noastre însetate de dreptate.

Așa m'a învățat — în anii entusiaști ai Colegiului — directorul și profesorul meu Șt. Pop, azî în Administrația Bibliotecii Academiei Române, căruia — spiritualicește — îi revine îndemnul trudei de față. Indemn pe care acest Ardelean de tineresc elan și de un patriotism, pe care numai duișia și mândria unei file din Gligore Ureache il egalau, mi l-a dat indirect: Șt. Pop mi-a cultivat dragostea de Limba Română; el mi-a spus primul — și nimeni nu mi-a repetat-o cu ochi sclipind a superbie — „Noi dela mama-Roma suntem” — dela Roma lui Traian și a Cesarilor.

Șt. Pop a lăcrimat cu noi pentru suferințele monarhului versului românesc, — tot el ne-a învățat să prețuim lungul șir de strofe memorizate din clasicii noștri și, mai ales, el singur s'a îngrijit — ca un părinte — de necazurile noastre omenești.

Eram pe atunci copii. Copiii teribili ai generației noastre. Dela noi începea cultura românească și cu noi sfârșea! Șt. Pop a fost singurul care — cu convingere — a avut încredere. Și, pentru aceasta, mulțumită stau rândurile de față.

D-lui prof. C. D. Fortunescu în a cărei vastă bibliotecă mi-a fost permis să lucrez și care — cu amabilitatea cărturarului de rasă — mi-a îngăduit să consult acasă câteva prețioase opere, un călduros omagiu.

Iar amicului Ion Donat — pentru lungile ore de prietenești discuții, pentru inima lui care simte românește și pentru neostenitele-i strădanii de a lumina un capitol încă obscur al istoriei noastre — amintirea unei epoci agreabile și elogiul unei sincere aprecieri.

Ion Mihăescu.

INTRODUCERE

Cartea de față a isvorît din ideea — ab initio — de a elucidă — într'o lucrare sintetică — problemele de limbă. Argumentul care venea în sprijinul' acestei hotărîri era absența unui abecedar al filologiei. Toate așa-zisele tratate de inițiere nu erau și nu sunt decât simple opere de erudiție, în care amănuntul abundă și definiția se lăsa numai dedusă.

Deaceea masa mare a celor ce voiau să pătrundă tainele lingvisticei reușeau cu greu să se descurce într'un labirint de legi fonetice ori fonologice, de explicații și controverse etimologice, semasiologice ș. a. — încât, cu toate că în țară la noi trăiește azi un puternic curent filologic, alimentat de personalități ca D-nii Sextil Pușcariu, Capidan etc., totuși puțini sunt tinerii care au reușit să deschidă porțile acestei științe... hermetice.

Neîndoios că filologia este o știință cu ilimitate exigențe dar, când pe țărâm românesc apare în ediții monumentale o revistă de specialitate de talia „Daco-romaniei“, secundată de periodice de aceeași natură: „Revista filologică „Al. Philippide“ (Iași), „Buletin linguistique“ (Buc. — conducător d. Al. Rosetti), etc. „Revista filologică“ (odinioară—la Cernăuți) — e regretabil că, probleme interesând Neamul și limba noastră n'au ecou în rândurile mai largi ale cărțurii de azi și de mâine.

Cu toate că lingvistica este și azi un domeniu, în care ispita de a-ți flutura fantezia e de multe ori condiția unică a originalității, totuși — am impresia că, între secolul XIX și cel pe care-l trăim este o deosebire capitală: ieri, știința era dominată de imaginație — azi, în spiritele controlate, aripa închipuirii e tăiată de știință.

Comorile de limbă care se află risipite în „Daco-romania“ ar putea îmbogăți cunoștințele urui începător, întratât încât să-i fie un „vade-mecum“ pe acest teren.

Iată dar motivul pentru care am avut temerarul proiect de a scrie un „abecedar“ al lingvisticii.

Dar studiind chestiuni de filologie românească am întâlnit insistent problema romanității poporului nostru și chiar pe aceea a continuității în Dacia, indisolubil legate, împrumutându-și unele altora pilonii de susținere.

În felul acesta sfera cercetărilor mele a crescut. Sinteza a devenit astfel una a mărturiilor și cercetărilor vechi și nouă cu privire la romanitatea poporului și limbii noastre.

Pentru a lămuri complet problema am adunat dovezi din toate domeniile: istoric, toponimico-onomastic, geografic, geo-istoric, etnografic, arheologic, militar, religios și, mai ales, lingvistic.

Am unit în această lucrare — cu toată imparțialitatea — glasul îngălbenitelor documente cu opiniile juste, logice ori ilogice, savante ori diletante, elogioase ori injurioase ale Românilor și streinilor.

Fiindcă nu puteam vorbi de limba sau neamul

romănesc fără să pomenesc și să studiez graiul și istoria fraților rupți din aceeași tulpină, am acordat un loc de seamă dialectelor și am vorbit, atunci când isvoarele sau oamenii de știință i-au pomenit, de Români din Sudul Dunării—păstrând în citate numai o ordine cronologică.

Lucrarea mea nu pleacă delă nicio idee preconcepută. Ea este — simplu — o inventariere conștiințioasă și cât posibil ordonată a unor fișe grupate în jurul aceluiași subiect. Concluziile sunt doar un rezumat al celor înfățișate în pagini anterioare — sau desprinderile logice ale unor constatări verificate.

Principiu călăuzitor fiindu-mi obiectivitatea, am redat uneori chiar păreri abracadabrante ca aceea a unui emigrant român (?) în America: Iacob Bromberg care face studii „superioare“ la New-York și scrie d-lui prof. Gh. Brătianu, că va dovedi netemeinicia afirmației că Ștefan cel Mare vorbea românește. Marele nostru Domn știa, în schimb, în mod indubitabil, rusește! Sau pe aceea a lui Peisker, că Români sunt Turanieni, originari din Turkestanul apusean!

Neamul acesta al cărui „leagăn“ Ungurii l-au pus în Balcani, iar Slavii în Nordul Dunării, prezentând și unii și alții mărturii glosate straniu, este — probabil — cum bine a spus-o Gh. Brătianu născut... ca o generație spontanee.

Tocmai admirabila ținută morală, nesdruncinată conștiință națională a Românilor, pilduitoare pentru orice popor al bătrânei Europe n'au fost, voit, observate de savanți mercenari ai unor interese șovine. Câțiva învățați germani al căror bun simț era dantelat de amploarea cunoștințelor, au apreciat apariția demnă

cu organizație socială și politică veche, în documente, a poporului român. Iată — drept răspuns condeielor subvenționate, rândurile cuminți ale lui A. Wirth: „Die Rumänen waren... acht bis neun Jahrhunderte verschwunden. So völlig verschwunden, wie gewisse Bäche im Schwäbischen Jura und im Karst, die meilenlang unterirdisch fliessen. Plötzlich aber im dreizehnten Jahrhundert, tauchen die Rumänen wieder auf, und diesmal blieben sie. Seitdem haben sie um sich gegriffen, wie eine grosse Wasserflut, eine schier uferlose Überschwemmungsbildend. Sie lebten ausser unter eigener unter nicht weniger als fünf fremden Flaggen, aber kein Herrenvolk ist imstande gewesen, sie zu Boden zu drücken. Im Gegenteil: sie drücken auf ihre Herren“ (Citat din Sxt. Pușcariu: Limba româna, I, pag. 324 — 325).

Câți sunt însă, care au putut pricepe atât de firesc situația. Prea puțini! Cei mai mulți se ceartă asupra rasei și locului nostru de origină. Astfel, pe când Kopitar ne socotește, împreună cu Albanezii, urmași ai Ilirilor, Tomashek ne crede descendenți ai Bessilor traci, Bidermann: Celto — Liguri, Rethy: o mixtură italo-albană, veniți în Peninsula Balcanică din regiunea sabino-umbriană, în secol. X, pe când De Bertha ne face să plecăm din Nordul Adriaticei, Karácsonyi din Romagna, etc. etc.

Teritoriul de formație al limbii și poporului românesc, căruia unii îi zic „leagăn“, alții „vatră“, este — pentru foarte mulți — Sudul Dunării. Tomashek a încercat să susțină — înainte de apariția teoriei lui Roesler — că româna s'ar fi format la Nordul Dunării. După ce Roesler și-a publicat opera, Toma-

schek și-a însușit, cu entuziasm, părerile acestuia. Opiniile roesler—ene sunt împărtășite—e de la sine înțeles — de toți carturarii unguri: Hunfalvy, Ováry, Csánki, Rethy, Alföldi, Szeckely, Tremi Lajos etc.— care sunt bucuroși să constate, că Români au venit din Sud prin secolul XIII, că după mărturiile lui Eutropius, Vopiscus, Rufus Dacia a fost „golită“ de bărbați.

Comentând just izvoarele și nefăcând vreo favoare altor elemente în dauna adevărului, mulțimea învățaților streini și ai țării noastre, recunosc ca teritoriu de formație regiuni întinse care îmbrățișează ambele maluri ale Dunării (Sextil Pușcariu, Silviu Dragomir, Nistor, Philippide etc) sau Sudul Dunării (Ovid Densușianu, Al. Rosetti, Friedwagner, Zeiller, F. Lot etc. etc) Și, mai puțini, numai Nordul Dunării: Hasdeu, I. Bărbulescu (Oltenia — ca centru de formație); original, Xenopol refuză să admită orice legătură între Nordul și Sudul Dunării, ca de altminteri Thunmann și Pic.

Dar nici unul din cei menționați mai sus nu neagă continuitatea în Dacia. Majoritatea recunosc că elementul românesc din Nordul Dunării a fost întărit prin admigrări sau intermigrațiuni (Popa-Lisseanu) în această regiune. Adepții teoriei admigrației (adică ai unei migrațiuni de contopire, de simbioză) sunt, între atâtea personalități: Sextil Pușcariu, Capidan, Densușianu, Onciul, R. Rosetti, Al Rosetti, Philippide, Drăgan, Procopovici, Niederle, Zeiller, Albrecht Wirth, Friedwagner, etc.

N. Patsch, Gamillscheg, Kisch, Schuller, Seton-Waston etc. și toți Români admit continuitatea la stânga Dunării, pe care mulțimea dovezilor ce urmează o vor proba cu prisosință.

Unii adversari — pentru care maxima : „Amicus Plato, sed magis amica veritas“, e plămădită în posibilitățile lor spirituale — ca de exemplu Roesler, a cărui operă depășește aprecierea noastră, nu poate infirma, de dragul unor scumpe obraje, existența unui nucleu românesc... „neînsemnat“ în Nordul Dunării, asupra căruia se grăbește să treacă.

Am referit tangențial asupra atâtor capitale probleme în „Introducere“, ca să dovedesc interesul enorm pe care-l prezintă pentru limba și istoria noastră atari debateri și să motivez apariția lucrării mele.

Limbile Indo-Europene

Termenul indo-european este sinonim cu indo-germanic; altădată, cuvântul era substituit și prin calificativul: arian.

Arienii sau Indo-Europenii s'au răspândit din India până la extremitatea Europei. Popoare ariene sunt astfel: Hindușii, Iranienii, Grecii, Italoții, Celții, Germanii (Anglo-Saxonii, Scandinavii, Germanii de azi etc.), Slavii.

Limbile indoeuropene (cum le numesc Englezii și Francezii; indo-germanice cum le spun Germanii) sunt vorbite azi în Europa și Asia. Limba originară a acestui grup lingvistic — limbă care s'a vorbit în epoca preistorică — nu e cunoscută decât din deducțiile filologilor indoeuropeniști ca, de pildă: Chavée, Bopp, Pot, Fick, Meillet, W. Miller, A. Sjörgen, Hübschmann etc. etc.

Familia indo-europeană cuprinde — după criteriile mai largi — următoarele limbi: indo-iraniana, tokhariana, hittita, armeană, greacă lb. italice, celtică, lb. germanice, balto-slava, albaneza.

După o altă împărțire, de detaliu, printre limbile derivate din acest idiom preistoric trebuie să distingem opt grupe: 1. *grupa ariană sau indo-iraniană*, cuprinzând, pe de o parte ramura indiană

(sanskrita, prakrita, limbile neo-hinduse) și, pe de altă parte, ramura iraniană (vechea persană, zenda sau avestica, persana, pehlvi, curda, osseta, afgana etc.); 2. *armeană*; 3. *ramura greacă* (cu dialectele ionian, atic, dorian, greaca modernă; 4. *albaneză*; 5. *ramura italică* : (osca, ombrian-samnita, latina și toate limbile romanice); 6. *ramura celtică*; 7. *ramura germanică*, care se împarte în : germana orientală (gotica), germana nordică (islandeza, daneza, suedeza, norvegiana) și germana occidentală (anglo-saxona, engleza modernă, frisona, olandeza, germana modernă etc.); 8. *ramura baltoslavă* (lituaniana, letona, vechea prusiană — de o parte — și paleoslava, rusa, poloneza, ceha, serbo-croata, bulgara — pe de alta).

În Europa, Indo-Europeanii sunt repartizați în 3 mari familii lingvistice : 1. *latina sau ramura romanică* în S. Vestul continentului; 2. *germana* în Centru și Nord și 3. *slava* în Sud-Est.—Acestor 3 mari familii li se adaugă alte 3 ramuri mici : a) *celtică* în Nord-Vestul continentului; b) *heleno-ilirică* (Gecii și Albanezii) în Sud-Est și c) *letolitiană* în centru.

Grupul lingvistic latin sau romanic cuprinde următoarele limbi : franceza, italiana, spaniola, portugheza, româna — cu dialectele respective : *franceza* cu dialectul valon,—din Belgia—și provansal — *italiana* cu friulian, reto-roman, sard, sicilian, etc. *spaniola* cu catalan, *portugheza* și *româna* cu daco-român, aromân, meglenit, istro-român.

Grupul germanic sau teuton îmbrățișează limba

Anglo-Frisonilor, Scandinavilor și Germanilor.

Grupul slav reprezintă: a) *limba Slavilor orientali*: Rușii propriu-ziși, Rutenii, Bielușii; b) *pe aceea a Slavilor occidentali*: Polonezii, Venzii, Cehii și Slovaci; și c) *pe aceea a Slavilor meridionali*: Slovenii, Sârbocroații și Bulgarii.

Dintre cele trei mai mici, *celtica* stă la baza următoarele limbi: galică, walesă și bretonă.

Heleno-ilirica e reprezentată prin greaca modernă și albaneză — iar:

leto lituaniana prin letona și lituaniana.

Străvechea limbă indo-europeană comună, pe care niciun monument scris n' o atestă, este reconstituită de savanți indianaști cu ajutorul filologiei comparative (urmărind evoluția fonologică a diferitelor limbi aparținând idiomului).

D. prof. Al. Procopovici în „Mic tratat de lingvistică generală” (Cernăuți, 1930) împarte limbile care pleacă din trunchiul comun al indoeuropenei în 7 grupe:

1. *Grupa indo-iraniană* cu 2 ramuri: a) *aceea a limbilor vorbite în India* (hindi, bengală, maharatti, singaleză ...țigănească ¹⁾ veda, sanscrită, prâkrit) și b) *aceea a limbilor vorbite în Iran*: persana, afgana, osseta, limba zend și vechea persană.

2. Grupa doua: *limba armeană*.

3. „ treia: „ *albaneză* (cu dialectele: gheg în Nord și tosc în Sud).

---

¹⁾ Procopovici: op. cit. pag. 15: Patria Țiganilor este așa dar India.

4. Grupa patra : *limba elină sau greacă* (greaca veche avea 3 dialecte principale : ionic, ahaic, doric)

5. Grupa cincea : *limbile italo-celtice* cu : a) ramura italică și b) ramura celtică — *Ramura italică* reprezentată azi prin limbile romanice sau neolatine cuprinde : *franceza* (cu dialectele valon și provençal — ultimul înrudit cu catalana vorbită în Nord Estul Spaniei), *portugheza*, *spaniola*, *italiana* (cu retoromana ¹⁾ sau ladina vorbită pe la izvoarele Rinului și în Engadin și în Italia de Nord prin ținuturile Belluno și Friuli, și cu sarda), *româna* (cu dialectele dacoromân, aromân, meglonorom. și istrorom).

Ramura celtică (Celți, cum își spuneau ei, Gali cum îi numeau Romanii) cu limba galică, pe care n'o cunoaștem decât din inscripții — iar azi cu wilesa sau cymrica (în Wales-Aoglia), bretona (Bretagne-Franța).

6. Grupa șasea : *limbile germanice* cu ramurile : a) *gotică* (vorbită odinioară de Goți și Gepizi ; b) *nordică* (islandeză, norvegiană, suedeză și daneză) ; *vestică* (engleza, frisona ²⁾, germana, olandeza sau neerlandeza, flamanda — limba vorbită de Germanii din Belgia).

7. Grupa șaptea : *limbile baltice și slave*. *Limbile*

---

¹⁾ Numită așa pentru că e vorbită în ținuturile vechei provincii Raetia.

²⁾ Limba frisonă se vorbește „în provincia olandeză Vriesland, dincolo de frontiera Olandei, în spre Ems, în Saterland, într'o parte din coasta Schleswigului și pe mai multe insule, între cari insula Helgoland“ [Al Procopovici — op. cit. pag. 27].

baltice sunt vorbite azi de Lituanieni (lituana) și Letoni (letoa). *Limbile slave* cuprind: a) *ramura meridională*: bulgara, serbo-croata, slovena); b) *ramura orientală*: malorusa sau ruteana sau ucrainiana, rusa - albă, velico-rusa — limba literară a Rusiei —; c) *ramura occidentală*: polona, ceha (cu slovacă) și wenda sau soraba vorbită de „vr̥o 150.000 de indivizi, înglobați populațiunii germane din cele două Lausitz și în consecință bilingvi“ 1).

D. prof. univ. Al. Procopovici a făcut împărțirea după gradul de înrudire dintre limbi și după criterii geografice.

Indo-europeana — pentru care astăzi la Universitățile streine sunt catedre speciale — este limba-mamă, idiomul atâtor graiuri europene menționate de noi. Se crede că între acest idiom preistoric și dialectul vedic ar fi o apropiere, care a ispitit uneori pe cărturari. Oricum, primul care a arătat—în mod științific—înrudirea dintre indoeuropeană, sanscrită și limbile europene a fost filologul Bopp.

Indo-europeeniștii au probat că între sanscrită, greacă și latină, de pildă, este o legătură vizibilă. Ea se poate dovedi cu ajutorul vocabularului (aceleași cuvinte pentru a desemna rudenia, numerele, animalele domestice etc.), a derivației și compunerii, a morfologiei (aceiași mod de a forma comparativul și superlativul, aceleași dezinențe pentru cazuri, timpuri etc.)

---

1) Al. Procopovici — op. cit. pag. 32.

Este suficient să arătăm apropierea dintre *statum*, *datum*, *notum* din lb. latină și *sthâatum*, *dâatum*, *guâatum* din indiană, ca să dovedim — în mic — originea comună a unor limbi azi atât de îndepărtate geografic și lingvistic din cauza evoluției pe teritoriul lipsite de legătură în curs de milenii.

Filologia comparată a arătat în mod neîndoios existența unei limbi-mame. Prezența acesteia în întunecul vremii ne face să conchidem la existența unei patrii-primitive, de unde — în epoca preistorică — vor fi plecat populațiile de limbă iranică venite în regiunea carpato-dunăreană. Aici alte populații: Traco-Ilirii (N. și Sudul Dunării) vor fi primit o seamă de cuvinte în lexic și toponomie. Astfel, sunt istorici și filologi care cred că au surprins în numele Dunării un reflex din avesticul *danu* (în Dunăre ar fi *dac*, zic aceiași, numai sufixul: — *re*) ca și numele Nistrului, Prutului și Oltului de origină iranică¹⁾.

Între Traci și Iliri n'au fost granițe precise, în sensul că într-o parte sau alta a teritoriului eminent tracic sau iliric nu se găseau elemente minoritare ilire sau trace²⁾.

Filologii și mai ales istoricii consideră azi ca locuință primitivă a Tracilor: *Carpații*. De aici, strămoșii noștri s'au risipit pe o regiune care — în Est — se întindea până la Olbia (Nikolaev), la Sud îngloba Dobrogea și cobora până la Vardar și Morava — la poalele Muntelui Olimp și insulele din Marea Egee, iar la Vest se întindea până la Dunărea de mijloc, în Moravia.³⁾

¹⁾ Tot iranică ar fi în limbă: țarc, țap, bâr — cuvinte de origină obscură.

²⁾ N. Jokl observând lb. tracă și iliră afirmă „strânsa rudenie” dintre amândouă [Dr. Balotă: „Le problème de la continuité” pg. 76].

³⁾ După d. C. Giurescu; „Tracii se întindeau dela Marea-

Ilirii aveau un teritoriu mărginit la Apus de Adriatică, la Nord granița era formată de o linie care pleca din Istria și mergea până în Panonia superioară, la Metullum (Möttling). Trezându-se, Ilirii s'au stabilit pe coasta de Sud-Est a Italiei.

Cele două popoare — Tracii și Ilirii — sau mai bine zis cele două civilizații (rasele fiind amestecate pe teritoriile menționate, elementul de baștină păstrând doar oarecare preponderență), erau separate prin râurile Morava și Vardarul.

Tracii, ca și Ilirii, se împărțeau în mai multe triburi: *Daco-Geții sau Tracii Nordici* (cea mai însemnată seminiție tracă), *Corpii*, locuind între Vistula-Dunăre și Carpați, *Moesii* în Bulgaria și Serbia de Est, *Tribalii* în regiunea Varna, *Crobizii* în Balcani și pe râul Marița (Hebrus), *Besii* în jurul orașului Philippopolis etc.

Dintre triburile ilire pomenim pe *Messapieni*, *Calabizi*, *Sallentini*, *Veneți*, *Icpiți*. Ilirii au lăsat câteva nume în toponimia regiunilor de origine: Dalmatia, Maluntum, Menzana (numele lui Jupiter în limba messapiană sau ilirică) etc.

Tracii ca și Ilirii sunt Indo-Europeni. Ei sunt seminiții ariene plecate în timpuri imemorabile de pe platoul Pamirului și venite în regiunile menționate de istorie. Totuși între graiul Tracilor și acela al Ilirilor erau mari deosebiri.

Egee și din Vestul Asiei-Mici până în mlaștinile Pripetului și delă Cadrilaterul Boemiei până dincolo de Nistru“ („Ist. Rom. I”

Din lb. tracă nu ne-au rămas mărturii. Doar câteva nume probabile în toponimie. În cartea lui Procopius: „De aedificiis“¹⁾ se găsesc o seamă de localități străine de proveniență tracă, având sufixele: — dara, — para, — bria și — dina, ca de exemplu: Dardania²⁾, Bregedava (pe lângă Serdica), Hesdupara (pe lângă Niș), Dardapara (regiunea Remesia), Sucidava (la stânga Istrului), Sucidava, lângă Durostorum, Bospara, Veipara în interiorul Traciei etc. Corpus inscriptionum latinarum înfățișează și el câteva: Capidara (Pantelimoaia de sus din Scitia Minor-Dobrogea), Buridava (lângă Isaccea) în Scitia-Minor, Asboldina (Mangalia, în Scitia Minor) etc.

În derivație, lb. tracă ar fi prezentat următoarele sufixe — crede Al. Philippide: — ac: Dizzace; — an: Dolanus; — cil: Bitlycilos; — el: Cothelas; — ent: Drulentus; il: Rascilus; — oc: Medocos etc. etc. -

Cele de mai sus sunt — negreșit — supoziții care au oarecare temei; același caracter îl au și afirmațiile lui Al. Rosetti, care socotește de origine tracă numele râurilor: Ampoi, Argeș, Buzău, Mureș, Timiș — calificativul dat Daciei: Mafluensis. Se crede totuși, că limba tracă a fost vorbită pe alocuri până în secol. VI după Hristos.

Filologii au plecat — făcând atari presupuneri — dela următorul considerent: trac ar putea fi

---

¹⁾ Al. Philippide; Originea Românilor [pag. 440—441].

²⁾ De aceeași părere și Al. Rosetti.

orice cuvânt din Peninsula Balcanică, dacă nu e nici iliric, grec, frigian ori macedonic — limbi vorbite în antichitate în aceste regiuni.

Urme precis trace n'avem. Inelul cu inscripția descifrată incomplet dela *Ezerovo* (lângă Filipoli, în Bulgaria) a rămas până azi doar o ispititoare sursă de fantezii. (Vezi pentru edificare și capitolul despre limba autohtonilor: substrat, strat, adstrat).

Revenind asupra celor mai vechi popoare, care au locuit în teritoriile de formație ale lb. române (Tracii și Ilirii) constatăm importante deosebiri ca de pildă: în *organizația politică*: existența satelor și a unei vieți locale liniștite, la Traci; prezența tribului și a vieții războinice la Iliri; în *vieața socială*: primii sunt păstori și agricultori, ceilalți — păstori nomazi și pirazi; *limba* tracă aparține grupului satem, cea iliră grupului centum¹). Diferențele acestea sunt pricinuite de situația geografică a ambelor popoare desprinse altminteri din aceeași rasă²).

V. Pârvan observând notele fiecăruia din cele două popoare, conchide că Ilirii sunt apropiați (mai ales în ce privește onomastica) de Italiani, pe când Geto-Tracii de Greci. Dealtfel este incontestabil faptul, că Tracii au stat sub directă influență a civilizației eline. Încă din secol. V în. de Chr. Tr. scrieau cu alfabet grec, iar la sfârșitul secolului VI Tracia se resimțea încă de influența elină.

1) Satem și centum cele două mari grupe ale idiomului indo-european.

2) Dr. A. Balotă: op. cit. pg. 81.

Vecinii. Primele neamuri barbare¹⁾

Asupra populațiilor prime din ținuturile care ne interesează trec din epocile cele mai vechi mulțime de torente barbare. Astfel, neamuri iranice emigrează spre Vest încă dela 1600 în. de Chr.

Timp de patru milenii strămoșii noștri și noi zăgăzuim nenumărate și felurite puhoai sau le asimilăm pentru a hrăni vitalitatea noastră!

Cimmerienii, care locuiau la nord de Nistru, năvălesc în părțile noastre în secolul XI în. de Chr.

Mai târziu, neamuri iranice ca : *Sciții*, *Sarmații* și *Iranii* vin, împărțiți în diverse triburi să încalce integritatea regiunilor strămoșești.

În secol VII în. de Chr. *Sciții* se așează, în Rusia de Sud, ca apoi să pătrundă în Europa-Centrală.

În secol. V *Sarmații* se găsesc pe malurile Donului, iar în al IV pe Dunăre.

Sciții invadează părțile noastre prin 3 valuri. Ei sunt atât de mulți, încât rup legăturile, care

---

¹⁾ Barbar are — deobicei — în istorie înțelesul de năvălitor. Acelaș sens i-l dăm și noi.

existau de trei milenii între Italia și lumea iliro-celtică, legături cu deosebire culturale dovedite mulțumită mărturiilor arheologice dela noi din epoca Villanoviană.

Sciții invadând, *Cimmerienii* se retrag în munți, în locașurile geto-dace, unde — cu vremea — au fost asimilați.

Imigrațiile iranice în Dacia sunt dovedite și de urmele arheologice, ca de pildă: cazanul dela Scorțaru (Brăila), grupul plastic al Anaitidei dela Năeni (Buzău), aplicele de argint pentru harnașamente dela Craiova, rhytonul de argint aurit dela Poroina etc.

Numărul mare al Sciților a impus — pe de altă parte — civilizația iranică. Centrele ei au fost vreme îndelungată : Ungaria, Slovacia, Transilvania și Bulgaria. Urme scitice se păstrează chiar în nume ca : Dunărea, Iași, Olt, Prut, Zărand etc. Deși acestea sunt numai supoziții în care fuga după originalitate e imbold principal, totuși nu se poate nega existența unei epoci de influență scitică, dat fiind marele număr al triburilor năvălitoare. Herodot numește — din această cauză — Dacia : *Sciția*. Că sfera influenței scitice a trecut până departe peste filele istoriei o probează numele pe care-l capătă sub împărații romani Dobrogea : *Scythia Minor*.

Neamurile scitice care își împart teritoriul vechei Dacii sunt : *Agatirșii*¹⁾, în regiunea Târ-

---

¹⁾ Herodot îi socotește pe Agatirși Traci și îi așează în regiunea Mureșului.

navelor și a Munților Apuseni, *Siginii* în ținuturile Olteniei și Banatului, *Sargații* pe cursul mijlociu al Siretului, *Paleii* pe cursul inferior al aceluiași riu, *Sacii* la răsărit de Durostorum, *Napăii* în Bărăgan.

Toate aceste neamuri au fost asimilate — în curs de veacuri — de Traco-Geto-Daci. Agatirșii, de exemplu, menționează istoricii, erau complet asimilați în secolul V în. de Chr.

Sarmații, pe care-i găsim în secol. IV în. de Chr. la Dunăre, sunt un popor scitic, de origină iranică. Pe timpul lui Herodot *Sarmații* se aflau la Est de *Tanaïs* (Donul de astăzi). *Sarmații* sau *Sauromații*) ar fi venit din ținutul Mezilor, afirmă Diodor, iar Plinius îi numește „*Maedorum suboles*”.

Pe la mijlocul sec. II în. de Chr. neamul sarmatic pleacă din locurile sale vechi și trece în partea de Vest a lui *Tanaïs* unde, cu câteva secole mai înainte, fuseseră *Sciții*. Aici îi găsim împărțiți în mai multe triburi: *Roxolanii*, care la 69 d. Chr. pătrund în părțile de jos ale Dunării, de unde reușesc să-i gonească Romanii după mai multe campanii conduse de Adrian, Marc-Aureliu, Aurelian; *Iazigii*, un alt trib care locuie în jurul Mării de Azov — *Vechea Maiotis* — s’au întins cu vremea până în Carpați și de aici până în Ungaria. Alte triburi cu totul neînsemnate sunt pomenite de Plinius ca, de exemplu: *Anasii*, *Spondolicii*, *Exobygitaii* etc. etc., locuind pe malurile Donului. În sfârșit, *Sarmații* au fost supuși de Impăratul Constantin și vre-o 300.000 împraș-

tiați prin Tracia, Sciția, Macedonia și Italia unde s'au pierdut cu vremea în marea masă a băștinașilor.

Un al doilea puternic val de popoare năvălitoare care pătrund încă dela 300 în. de Chr. în interiorul Daciei, sunt *Celții*. *Anarții* se așează însoțiți fiind de *Britolagi*—la data de mai sus—între Tisa și Someș, iar ceilalți în Bugeac. În Sudul Dunării între Drina, Sava și Morava se așează *Scordișcii*, având ca centru *Singidunum*¹⁾ (Belgradul de azi); *Teuriscii*, locuiesc în Nordul Moldovei și în Galiția. Stăpânirea celtică a durat în Dacia cam vreo două secole. Triburile de origine celtică aveau în regiunile stăpânite centre, cum este acel *Noviodunum* depe malul dobrogean al Dunării (Isaccea de azi). Celții Scordișci năvălesc dese ori în teritoriul roman ajutați în expedițiile lor de Geți. Cu vremea însă Romanii au reușit să-i nimicească sau să-i împrăștie. Oricum, până la venirea Romanilor în Dacia și cu mult chiar înainte de aceasta — și anume pela jumătatea secolului I în. de Chr.—toate popoarele barbare care au trecut sau au stăpânit în Dacia au fost în parte nimicite, în parte asimilate.

Un destin straniu a făcut ca, încă din preistorie, Dacia să trăiască perioade de adâncă frământare și continuă prefacere. Un singur element și acesta este cel mai de seamă — inima Daciei a rămas veșnic dârză, veșnic tânără.

O altă influență, de data aceasta de ordin

---

¹⁾ Suffix. — *dunum* este de orig. celtică; el e păstrat și în *Verdun*, *Châteaudun* etc.

direct cultural, suferă Dacii de prin secolul VII în. de Chr. dela Grecii aşezați pe țărmurile Mării Negre, unde întemeiaseră o serie de cetăți și orașe. Astfel, la gura Nistrului: cetatea *Tyras*; pe o insulă aproape de țărm: *Histria*; pe locul Constanței de azi: *Tomî*, și orașe ca de pildă: *Crunoi* (mai târziu *Dionysopolis* și apoi *Balcic*), *Cranea* (Ecrene), *Odessos* (Varna) etc.

Geto-Dacii erau totuși un neam de o incontestabilă vitalitate. Cu o bună parte dintre popoarele năvălitoare se împacă de minune. Astfel, recunosc istoricii, epoca invaziei iranice este o epocă de pace pentru Daci: 1700—700 în. de Chr. Numeroși și muccitori, viteji și dornici de cuceriri, Geto-Dacii procedează la o mare migrațiune pe imense distanțe între anii 900—500 în. de Chr. Ptolemeu în hărțile sale îi menționează în Nord la Vistula și Oderul de mijloc, în Vest la râurile Marus și Aravon, în Sud-Est la Adriatica, în Sud la Egeea și Țărmul asiatic al Mării de Marmara.

Pârvan ne spune că marele număr de *davae*,¹⁾ care se întind în epoca elenistico-romană pe malul drept al Dunării ori prin apropiere de acest mal, arată că din Nord Geții s'au întins în Sud ajungând până în Macedonia, Rhodope și Adriatica.

Herodot ne dă prima știre asupra Geților la 512 în. de Chr. *Dacii* sau *Geții* sunt același popor, fiindcă Grecii le spuneau de preferință Geți, iar

¹⁾ *Davae* = sate, aşezări: *dava*: sufix toponimic: *Sacidava*, *Buridava* etc.]

Romanii Daci sau Dai. Ei aparțin Tracilor și anume sunt Traci nordici, deoarece Tracii propriu-ziși locuiau la Sudul Dunării. *Strabon* afirmă însă că: „Din vechime *Geții* au fost desfăcuți în două, în *Geți* (cei dinspre Prut și răsărit) și în *Daci* (cei dinspre Germania și dinspre izvoarele Istrului)“. Totuși toți filologii și istoricii sunt unanimi în a recunoaște că Dacii și Geții aveau aceeași limbă ¹⁾.

Numele Dacilor era cunoscut încă din secol. IV în. de Chr. Mai târziu acest nume e atestat de inscripții ca nume de persoană. *Dacus* este un derivat dela grecescul *Daos*, nume cu care în vechime Grecii obișnuiau să desemneze pe Tracii nordici. Epoca în care *Dacus* a substituit pe *Daos* nu poate fi precizată. Totuși, Pauly-Wissowa socotește ca probabil veacul II în. de Chr., care coincide cu epoca de renaștere națională a Dacilor.

Strămoșii noștri se împărțeau — ca și celelalte nemuri vecine — în mai multe triburi. *Ptolemeu* vorbește de un *Dausdava*, ramură dacică la gurile Dunării; apoi de *Potulatenses*, *Albocenses*, *Saldenses*, *Ratacenses*, etc.

Aurelius Victor amintește pe *Saci*, care aveau capitala la *Sacidava* și pe *Apuli* — ajunși la mare înflorire în epoca romană; *Burii* aveau capitala la *Buridava* (menționată în *Tabula Peutingeriană* ²⁾). Ei ar fi trimes lui *Traian* o solie, când înainta spre *Tapae*.

¹⁾ *N. Iorga* afirmă deasemenea că Geții locuiau pe țărmul Dunării, iar Dacii în văile munților.

²⁾ *Tabula Peutingeriană* este o copie de pe o hartă a imperiului roman din vremea lui *Septimius Severus* (222 — 235 după *Christos*) și care la 1540 aparținea, în copie, lui *Konrad Peutinger* din *Augsburg*.

Geto-Dacii au venit în regiunile unde fi găsește istoria, nu din Sudul în Nordul Dunării, ci coborînd din Carpați în a doua jumătate a secol. VI în. de Chr., ca ramură a Tracilor nordici. (Pârvan). Și numai după ce înving pe Celți [în secol. IV în. de Chr.) și neamurile germanice (secol. I în. de Chr.) au un rol preponderent la Dunăre (în același veac).

Istoria geto-dacă înscrie în paginile ei de glorie doi regi puternici: *Dromihetes*, primul care reușește să deștepte sentimentul conștiinței naționale și *Buerebista* care, în secol I în. de Chr., asigură supușilor săi una din cele mai înfloritoare situații. Buerebista stăpânește ținuturile de dincolo și dincoace de Dunăre. Este, cum îl numesc unii istorici—„cel dintâi și cel mai mare dintre regiți din Tracia“. După Buerebista, regatul dac decade până la Decebal. Deși viteaz, e învins de strategia și lunga pregătire armată a Romanilor. Hotarele Daciei erau în această epocă: Nistrul, Dunărea Mirea Neagră și Tisa. ¹⁾

Cucerirea romană începe mai întâi în Sudul Dunării, unde — de altminteri — civilizația romană încetează mai târziu decât în Nord.

În momentul când în Peninsula Balcanică începe cucerirea romană, erau în provinciile supuse romanizării: *Dalmatia*, *Moesia Superior* și *Moesia Inferior* (cu o parte din Sudul provinciilor

---

¹⁾ Unii istorici dau ca fruntarii ale Daciei, la venirea Romanilor: Tisa, Dunărea, Prutul și Carpații Nordici, adică un ținut în suprafață de 250.000 Km.² și incorporând Oltenia, Banatul, Crișana, Ardealul și Moldova până la Prut.

Panonia Superior și Panonia Inferior) următoarele popoare ¹⁾ câștigate curând la noua cultură: *Iapodii* (prin Croația), *Liburnii* (pe coasta maritimă a Iliriei), *Dardanii* (în provincia Kosovo din vechea Turcie europeană), *Dasaretii* (la Vest de Dardani), *Scordiscii* (în provinciile austriace: Slavonien, Syrmien și în Nordul Serbiei), *Tribalii* (în Bulgaria și în centrul și Sudul Serbiei), *Moesii* (în actuala Bulgaria), *Dacii* (în teritoriul ocupat de Moesi, în partea dinspre Dunăre), *Besii* (prin munții Serbiei și Bulgariei), *Crobyzii* (în Dobrogea, în părțile dinspre mare), *Sciții* (în Dobrogea) etc. etc. în total vreo 43 de neamuri.

În *Moesia inferior* (din stânga Dunării) locuiau dela Vest spre Est: *Bastarnii* (dela Olt spre răsărit, până pela Siret), *Geții* (alături cu Bastarnii în aceeași regiune), *Britolagii* (în Sudul Moldovei, dela Siret până la Prut și în Sudul Basarabiei dela Prut până la gura Dunării).

În *Panonia inferior* se găseau: *Boii* (în Nord) cu *Tauriscii* și *Arabiscii*, *Scordiscii* (în ținuturile citate mai sus), *Breucii* (în jurul râului Sava) etc.

În *Panonia superior* — dela Nord la Sud — se aflau: *Cytnii*, *Azalii*, *Coletiantii*, *Iassii*, *Osseriatii* etc.

Al. Philippide spune că din momentul cuceririi acestor popoare de către Romani și până la sfârșitul procesului de romanizare a ținuturilor menționate, alte popoare au imigrat în Moesia inferior, Dacia și Panonia inferior — ca de pildă:

¹⁾ Vom numi numai câteva din cele înșirate de Al. Philippide: op. cit. pag. 281, 282 etc.

Marcomanii care la anul 19 după Christos ocupă regiunea dintre Manus și Cusus (Marus e probabil Mureșul, iar Cusus localitatea de azi Peterwardein), *Germanii* aduși la 173 de Marc-Aureliu (în deosebi Hasdingii, adică Vandalii), care se așează cu deosebire în Transilvania, în secolul III, *Carpii* etc.

Mulțimea acestor neamuri ajută popoarelor băștinașe să reziste valului de romanitate. Tracii nu cedează ușor culturii romane superioare. Tenacitatea lor se probează prin conservarea până la sfârșitul stăpânirii romane a numelor lor personale. Astfel, alături de numele romane mulți își spuneau încă: Buzes, Cutzes, Besas, Recithangus, Marcentius, Belisarius, Ditubistus etc. etc.

Din onomastica tracă ni s'au păstrat și nouă, până astăzi, crede Al. Philippide¹⁾ nume ca: *Dașul*, *Dașova* (tr. Dasius), *Jipa* (tr. Zipas) *Moacă* (tr. Muca, Mucatralis) etc.

1] Op. cit. pg. 465—466.

Romanizarea P. Balcanice și a Daciei

Romanii veneau cu renumele biruitorilor de pretutindeni, cu o limbă care avea un caracter universal în cultură, economie și politică. Fermitatea Tracului sau a Geto-Dacului avea să fie înfrântă cu vremea. Romanizarea Peninsulei Balcanice și mai ales a Daciei trebuia să se înfăptuiască mai ales că antropogeografic occidentalizarea începuse încă dela 1000 în. de Chr., când cultura villanoviană îmbrățișea și întreg masivul carpatic ¹⁾).

Influența romană a început însă — mai întâie — în Peninsula Balcanică. Pentru a asigura liniștea și supremația în aceste părți ale Europei, armatele Caesarilor pătrund în *Iliria* încă dela 219 în. de Chr. Războinici prin excelență, authtonii care până atunci hărțuiseră în nenumărate campanii de pradă pe Romani, rezistă timp de 200 ani înaintării legiunilor. Deabia la 59 în. de Chr. Iliria e făcută provincie romană ²⁾ și definitiv romanizată la 9 după Christos! Intre anii 27—11 în. de Chr., Iliria e organizată ca provincie senatorială, apoi e transformată în provincie imperială sub numele de *Illyricum* și — în sfârșit—

¹⁾ V. Pârvan; Getica.

²⁾ După unii istoricii la 168 în. de Chr.

dela August primind numele: *Dalmația*, e guvernată de un legat¹⁾ până la finele veacului III, după aceea de un praeses²⁾.

Iliria sau *Dalmația* cuprindea: Dalmația de azi, Herțegovina, o bună parte din Bosnia, părți din Croația și Albania.

Odată pătrunși în Iliria, Romanii cuceresc rând pe rând o serie de alte ținuturi dela Sudul Dunării. Astfel sunt Macedonia și Moesia. *Macedonia* e cucerită de Romani la 146 în. de Christos. Ea cuprindea — pe atunci — în afară de Macedonia, Tesalia și o parte din coasta ilirică dintre Dalmația și Epir. Teritoriul macedonian se întindea așa dar dela Marea Egee până la Adriatică. *Moesia* (țara dintre Balcani și Dunăre) a fost anexată imperiului la 29 în. de Chr. După

¹⁾ Sub Republică se obișnuia ca provinciile să fie încredințate conducerii consulilor sau proconsulilor, iar cele pacificate *pretorilor* sau *propretorilor*. Guvernatorii provinciilor aduceau cu ei câte un chestor însărcinat cu contabilitatea și un număr oarecare de *legați* numiți de Senat pentru a-i ajuta în funcțiunile lor de general sau judecător. Odată în provincia sa, guvernatorul putea să treacă toate sau o parte din atribuțiile sale legaților [legatus propraetore] sau chestorului [quaestor propraetore].

Provinciile procuratoriene sunt regiuni judecate impropriu — pentru moment — asimilării și administrate ca domenii imperiale de *procuratori* [procuratores] sau intendenți, a căror obligație principală era să încaseze taxe.

Provinciile *procuratoriene*, *pretoriene* și *consulare* erau *provincii imperiale*. În provinciile consulare și pretoriene, guvernatorii erau socotiți nu ca magistrați, ci ca delegați [reprezentanți] ai împăratului [*legati Augusti propraetore*]. Ei aveau autoritate militară, dreptul de justiție și cinci fascii.

²⁾ Guvernator al unei provincii mici.

23 de ani Moesia devine provincie imperială. Domițian o împarte în două legate : unul în *Moesia inferior*, altul în *Moesia superior*. Granița dintre cele două Moesii o forma râul Ciabrus¹⁾, la apus de care se întindea Moesia superior până la Drina, iar la răsărit Moesia inferior²⁾ până la Pontul Euxin. Aceasta din urmă cuprindea și teritoriul „de-a-stânga Dunării dela răsărit până la Nistru, dar mai mult pe cel riveran, dinspre mare“³⁾. Orașe mai însemnate erau în Moesia superior : *Singidunum* (aproape de Belgradul sârbesc), *Viminacium* (Kustolatz), *Ratiaria* (Arcer), *Naissus* (Niș-Serbia, orașul natal al lui Constantin-cel-Mare). În Moesia superior avem : *Nicopolis*, *Durostorum* (Silistra), *Odessos* (Varna), *Tomi* (Constanța), *Callatis* (Mangalia).

Pannonia — care cuprindea, pe vremea Romanilor — o bună parte din Serbia și Croația, dar îngloba în stânga Dunării Ungaria (împărțită în *Pannonia inferior* și *superior*) avea ca hotare spre Nord și Est : Dunărea, spre Vest mergea până la Mons Cetius (Wiener-Wald) și Alpii norici, spre Sud până la Alpii Iulici și dincolo de râul Sava. Romanii o supun între 35 î. de Chr. și 9 după Chr. Campania o începe August și o sfâr-

---

¹⁾ Cibrica.

²⁾ Mai precis cuprindea : actuala Bulgaria dintre Dunăre și poalele nordice ale Balcanilor, începând dela, exclusiv *Ratiaria*—care făcea parte din Moesia superior—apoi Dobrogea și Muntenia dela Olt spre răsărit, Moldova dela Siret spre răsărit, Basarabia până la Tyras, inclusiv.

³⁾ Al. Philippide; op. cit. pg. 284.

șește Tiberiu. Centre erau în Panonia: *Vindobona* (Viena), *Bregelia* (Uj-Szöry), *Aquincum* (Alt-Oten), *Mursa* (Esseg) etc. — Limba latină — ca în deobște în regiunile devenite mai târziu romane — era mai de mult cunoscută. Astfel, inscripțiile o atestă aici încă de pe la 170 în. de Chr. Iar o dovadă în plus de romanizare rapidă și adâncă e faptul, pe care-l menționează istoria: de aici au plecat un șir întreg de împărați romani: Aurelian, Maximian, Valentinian I, Gratian. Dar, odată cu năvălirile barbare elementul roman slăbește. Trecând din secol. V, când sub stăpânirea Hunilor, când a Ostrogoților, Longobarzilor, Avarilor etc., Panonia se desmembrează și, în ținuturi altă dată latine, apar, se înmulțesc și se așează cu drept de stăpânitori neamuri streine: slave, fino-ugrice etc.

Tracia propriu-zisă (regiunea balcanică) este cucerită de Claudius și făcută provincie romană procuratoriană dela anul 46 după Christos și unită cu Moesia. Sub Traian, Tracia devine provincie pretoriană.

În felul acesta, o bună parte din Peninsula Balcanică — exceptând Peloponezul, Hellada și orașele de pe coastă — au fost romanizate. Dovadă de romanizarea P. B. sunt: abundența numelor romane în oștirile de răsărit (Celer, Maxentius, Traianus), numărul mare de împărați de origine romană originari din răsăritul Europei: Decius (249—251), Claudius II (268—270), Aurelianus (270—275 din Panonia inferior), Constantin-cel-Mare (306—337) etc. etc. și instaurarea ca limbă

oficială a limbii latine.

Până la venirea Romanilor cea mai mare parte din P. B. era grecizată. Pentru Strabon, Macedonia propriu-zisă, Tesalia, Epirul, Iliria, Tracia¹⁾ dinspre Marea-Egee până la fluviul Marița erau „Grecie“, „țară grecească“. Procesul de grecizare se datora orașelor grecești de pe coastă și mai ales influenței macedonene. Chiar după venirea Romanilor ținuturile în care influența elină pătrunsese puternic, păstrează acest caracter. Astfel, pe când Dalmația și Moesia superior erau complet romanizate, Macedonia, Tesalia și Epirul rezistă romanității — mărturie stau inscripțiunile din C. I. L. și C. I. G.²⁾. Totuși și în aceste ținuturi erau centre romanizate, care însă nu au putut să se opună unui al doilea val de grecizare intensificat pe la sfârșitul veacului IV.

Intrucât Dobrogea făcea parte din provinciile de timpuriu romanizate, inscripțiile, pietrele miliare atestă aici o frumoasă organizație romanică înainte de anexarea Daciei la marele imperiu. Vestite centre grecești ca: Tomi, Callatis, Histria au dat la iveală un bogat tezaur de inscripții latine. Alături însă de vieța romană exista și

---

¹⁾ Tracii scriau cu alfabet grec încă din secol. V în. de Chr. Pe de altă parte, Jung afirmă că: „Tracia era un teritoriu în majoritate grec, iar Moesia dintre Haemus și Dunăre un teritoriu în majoritate latin“ (citată de Al. Philippide; „Orig. Român.“) A'b. Dumont crede de asemenea, că civilizația tracă era de origină greacă nu romană.

²⁾ Corpus Inscriptionum Latinarum; C. I. L.

„ „ Graecarum; C. I. G.

o vieață cu caracter autohton. Atributul *civitas* dat unor localități probează—după Mommsen—cu prisosință aceasta, întrucât: „*civitas* înseamnă o comună care n'are organizație nici italică, nici greacă” (citată din Al. Philippide).

Dacă astfel se prezintă situația la Sud de Dunăre, să vedem care era aceea dela Nordul marelui fluviu înainte de venirea Romanilor.

Geto-Dacii sau Tracii nordici cunoscuseră două epoci de mărețe înfăptuiri: a lui Dromihetes și Buerebista. Neamul lor era împărțit în mai multe triburi și locuia ținutul cuprins între Tisa, Dunăre, Marea Neagră și Nistru, trecând pe alocuri și peste hotare. Amestecați cu Tracii se întindeau în dreapta Dunării până în Balcani, în răsărit treceau dincolo de Nistru până la Bug, iar în apus până la Dunărea panonică. Vecinii Traco-Geto-Dacilor erau la Est: Sciții, la Sud: Germanii, pe care împreună cu Celții îi găsim și în Vest, la Nord-Est: Slavii și la Sud de Dunăre: Ilirii; la Nord de Nistru se aflau Cimmerienii.

Înainte de era creștină rivalitatea daco-romană își deschisese drum. Între 112—109 î.n. de Chr. Dacii uniți cu Scordiscii atacă imperiul roman. Pela 29 î.n. de Chr. Geto-Dacii erau atât de puternici, încât oferă, cu condiții inacceptabile, ajutor lui Octavianus, apoi lui Antonius cu prilejul războiului civil, care era să izbucnească între cei doi.

Cu toate acestea occidentalizarea Geților începuse încă din secol. IV î.n. de Chr. prin Celți

și fu intensificată cu II în. de Chr. de Romani. Dar asupra teritoriului geto-dac se exercita — pe vremea aceasta — o altă influență, care se dovedise mai puternică, poate din cauza prestigiului cultural ori faptului că Traco-Ilirii aveau lămurit amprenta ei: cea greacă. Dar, peste încă un veac (I în. de Chr.) Romanii reușesc să ia — pe cale economică — întâietatea Grecilor în Dacia. Iar odată cu începutul cuceririlor și anexărilor din P. B. în regiuni care aparțineau unor neamuri înrudite ori având legături strânse cu Nordul Dunării, împărații Romei se gândesc la o eventuală campanie împotriva Daciei. Cel dintâiu proiect aparține lui Caesar. Fiindcă nu-l poate desăvârși, Augustus îl reia la 44 d. Chr., când are loc prima expansiune romană în stânga Dunării. În această vreme este ocupată de legiunile romane fășia din Oltenia și Muntenia de circa 40 km. până la valul „mic“ dintre Calafat și Giurgiu. Între August și Domitian posesiunile romane din Nordul Dunării sporesc, anexându-se la Moesia regiunile cucerite din Oltenia, Muntenia, Moldova și Basarabia — ținut care e delimitat de marile valuri dintre Severin și Cetatea Albă.

Sub Decebal — al treilea mare nume în istoria strămoșilor noștri — mândria legionarului este adânc încercată. Câteva înfrângeri coboară acvila romană în fața dârzeniei celui ce-și apără pământul drag al strămoșilor. Dar orgoliul generalilor încărcăți de glorie și fremătând de bărbăție, de acea impresionantă „virtus romana“ nu avea să-și întârzie plata. *Traian* pregătește cu

multă grijă cea dintâiu expediție a sa împotriva poporului, care nu-și plecase încă umilit capul. La 101 d. Chr. prima campanie se soldează cu marea victorie dela Tapae. Dar, din cauza condițiilor inumane, jignitoare pentru un neam de oameni cu pasiunea libertăți, pacea e călcată și războiul reîncepe. Astfel, la 105 — cu un an înainte de începutul celei de a doua campanii și cu doi înainte de sfârșitul ei — Traian ia toate măsurile pentru a nimici pe Daci. Intr'adevăr, în toamna anului 106 Dacia e înfrântă, iar la 107 e declarată provincie romană. În cinstea învingătorului se ridică la 109 d. Chr. la *Tropaeum* (Adam-Clissi) un monument impunător: *Tropaeum-Traiani*, pe locul marilor lupte de altădată, având o înălțime de aprox. 32 m. și diametrul bazei de 38,62 m.

Dacia fiind cucerită, stăpânirea romană se întinde din anul 107 asupra tuturor popoarelor, care locuiau dela izvoarele Dunării și până unde se varsă râul în mare, cum și asupra întregului masiv muntos al Carpaților, orientali și al munților Apuseni" (Sacerdoțeanu: Considerațiuni asupra ist. Rom. în Ev. mediu.

La 107 d. Chr. Dacia e prefăcută în provincie romană. Intre 119—120, Adrian o împarte în: *Dacia superior* (partea de miază-noapte) și *Dacia inferior* (partea de miază-zi) între 8 Iulie 158 și 27 Sept. 159, pe vremea lui Antonius Pius¹⁾ în 3: *Dacia Porolissensis*—cu capitala *Porolissum*

---

¹⁾ După alții, de către Marc-Aureliu.

Romanizarea P. Balcanice și a Daciei

(Moigrad), având jumătate din partea de miază-noapte a Ardealului cu Țara Crișurilor și munții Apuseni, *Dacia Apulensis* — cu capitala Apulum (Alba-Iulia) cuprinzând restul Ardealului și Banatul și *Dacia Malvensis* — cu capitala Malva, neidentificată, având Oltenia. Deși împărțită în trei, în Dacia era un singur: legatus Augusti pro-praetore (provincie imperială) cu reședința la *Sarmisegetuza*.

Efectiv, stăpânirea romană ține în Dacia dela 106 până la 271 sau 275, în 271—274 (ori 275), efectuându-se în etape, cred mulți istorici, retragerea trupelor și oficialităților. Cauza trecerii în dreapta Dunării sunt năvălirile barbare. Dacia era considerată pierdută pentru imperiu — tocmai din cauza valului de neamuri streine năvălitoare — încă de pe vremea lui Gallienus (260—268). Aurelian trece Dunărea pentru a salva restul posesiunilor imperiului.

În Sudul Dunării, Aurelian creiază două Dacii: *D. ripensis* cu capitala Ratiaria și *D. mediteranea* cu capit. Sardica (Sofia). Pe la 386, partea sudică din această provincie imperială a fost numită *Dardania* (cu capit. Scupi), iar regiunea dintre Dunăre și Marea Neagră fu numită *Sciția* (capit. Tomi). Astfel, în secol. IV erau în Balcani și Dunăre: Sciția, Moesia inferior, superior, *Dacia ripensis*, mediteranea și *Dardania*. Între orașele Daciei cităm: Sarmisegetuza, Apulum, Potaissa (Turda), Napoca (Cluj), Porolissum, Tibiscum, (Caransebeș), Drobetae lângă Tr.-Severin).

Eutropius și Flavius Vopiscus afirmă că Dacia a fost părăsită cu totul de populația autohtonă.¹⁾ Impotriva acestei aserțiuni se ridică însă câteva fapte simple și anume : n'a putut pleca din Dacia sărăcimea, fiindcă : a) tolerată de barbari, jefuia împreună cu ei ; b) era scutită de coșmarul impozitelor ; pe de altă parte, după calcule aproximative s'a dedus că în Dacia : c) locuiau vreun milion de oameni care cu greu ar fi fost strămutați în Sudul Dunării²⁾ și d) n'au fugit Daco-Romanii din fața barbarilor, pentru că : „N'au fugit nici Galloromanii în fața Francilor, n'au fugit nici Italienii în fața Goșilor și apoi a Longobarzilor, n'au fugit nici, mai târziu, Sârbii, Grecii și Bulgarii în fața Turcilor. N'am fugit nici noi în fața Tătarilor, așa dar nici strămoșii noștri, Dacoromanii, în fața Goșilor“³⁾.

Din inscripțiile găsite în răsăritul Europei s'a ajuns la concluzia, că în provinciile romanizate din această parte a Europei vieța romană a urmat un curs deosebit în Dalmația de cel desfășurat în Moesia superior, Moesia inferior, Dacia și Panonia interior ; că, pe când în Dalmația lb. autohtonilor era cea iliră, aceea din restul posesiunilor romane era lb. tracă⁴⁾. Din cauza e-

---

¹⁾ Problema continuității în Dacia o desbatem într'un capitol special.

²⁾ V. Pârvan socotește cam 10 locuitori la kilometrul pătrat.

³⁾ C. C. Giurescu ; op. cit. pg. 185.

⁴⁾ Al. Philippide ; op. cit. pg. 675 [I].

voluției distincte dintre cele două grupe, am avut cu vremea două limbi deosebite: *limba dalmată*¹⁾ și *limba română*, singure reprezentante până în epoca modernă a romanității Sud-Est europene.

Mijloacele de romanizarea regiunilor menționate sunt următoarele: a) *legiunile*. — În deosebi pentru Moesia superior și inferior, legiunile care plecau dela Singidunum și Viminacium desăvârșesc opera primilor cuceritori. Lagărele legionare dela Novae, Durostorum și Treosmis sunt factorii puternici ai romanizării Moesiei inferior; b) *veteranii* care se liberau după 25 de ani și se căsătoreau — desigur — cu autohtone, primind după eliberare dreptul de cetățean roman pentru ei și familie; c) *edictetele* date de către împărați: Caracalla hotărăște la 212, că toți cetățenii imperiului sunt cetățeni romani; d) *funcționarii* care nu cunoșteau decât limba stăpânitorilor sau care — în orice caz — trebuiau s'o folosească, în raporturile lor cu supușii mai ales pe aceasta; e) *oamenii de drept* (juriștii) care nu-și puteau apăra clienții decât în lb. latină; f) *negustorii*²⁾ care veneau atrași de pitorescul provinciilor nouă și mai ales de mirajul înbogățirii repezi; g) *oficialitatea* care constrângea pe autohtoni să învețe limba biruitorilor; Claudius cere „cetățenilor romani“ să știe latinește, altminteri cetățenia nu-i valabilă; h) *sclavii liberați* care învățaseră limba stăpânului și o transmiteau — împreună cu obiceiurile — în

---

1) Limba dalmată a încetat de a exista odată cu moartea ultimului om, care o învățase ca limbă maternă, Tuone Udaina, mort la 10 Iunie 1898 [Al. Ph.; op. cit. pg. 658, I].

2) În Dacia erau mai multe colegii sau societăți industriale și comerciale, dovadă a dezvoltării sale economice: *collegium fabrorum* [soc. industriașilor], *c. negotiarum* [soc. negustorilor], *c. centonariorum* [soc. țesătorilor de lână], *c. aurariorum* [soc. băiașilor] etc.

masa de jos a băstinaşilor; i) *strălucirea și prestigiul vieții romane*: autohtonii atrași de faima care aureola numele acestui popor de luptători, se deprind cu limba latină — mai întâiu la orașe — apoi la sate, unde — în toate vremurile — populația a fost mai conservativă. Romanizarea satelor se face încetul cu încetul prin coloniști, care se așezau aici și își construiau o „*villa*”, în jurul căreia apăreau imediat locuințele lucrătorilor, sclavilor etc., până ce acestea alcătuiau un „*vicus*”. Dovadă că așa s’a întâmplat sunt inscripțiile din Dobrogea: *vicus Clementianus* (satul lui Clement, la Caramurat), *vicus Casianus* (satul lui Casius, la Șeremet), *vicus Verobrittanus* (satul lui Verobrittus, la Sarai lângă Hârșova) etc.; j) *creștinismul* — noua credință care înlocuiește vechea religie păgână este răspândită de misionari în limba latină (dovadă vocabularul limbii noastre); l) *proprietarii* noilor pământuri cucerite nu foloseau decât lb. latină în relațiile lor cu cei ce le munceau pământul, fiindcă aceasta era limba lor de origină; m) *condiția de a cunoaște perfect limba cuceritorului* pentru a putea fi salariat al imperiului. Și — în sfârșit — câțiva factori de romanizare, de data aceasta negativi: n) *strămutările de trupe* în care serveau indigeni în corpurile auxiliare ale celorlalte provincii: astfel, găsim Traci în armata imperială din Panonia, Retia, Britania și chiar în Egipt și Iudeea; o) *nimicirea populației autohtone* prin: războaie continue, otrăvire în masă, fugă în ținuturi mai ferite, ca de pildă munții Transilvaniei și regiunile dela ră-

sărit de Olt. Dar în locul populației astfel micșorate, au sosit din toate părțile imperiului: p) *coloniștii*, noul și cel mai de seamă factor pozitiv de romanizare.

Coloniștii veneau din toate părțile imperiului. Un mare număr erau originari din Iliria, Moesia și Tracia. Inscricțiunile atestă însă și coloniști veniți din Galia, Siria, Africa, Asia-Mică și Italia (de aici veneau mai ales funcționarii și cu osebite în primele timpuri ale cuceririi). Oricum, aceleași inscripții probează, că cei mai mulți erau Romani. Astfel, numele Aelius se întâlnește de 100 ori, Aurelius de 150, Julius de 50 etc. Puținii autohtoni care vor fi rămas s'au unit prin legături matrimoniale cu coloniștii, fie că au intrat în viața oficială a cuceritorilor, fie că au rămas „păstori, ducând o viață aspră, nesigură și plină de privațiuni, dar lipsită de orice moliciune”. (W. von Wartburg). Desigur că și acest din urmă lot al indigenilor, cărora le repugna cultura romană, se va fi asimilat cu timpul — primind în munții în care-și cântau aleanul — pe nesimțite, influența Romei.

Dacia este — precum am arătat mai sus — părăsită la 271—275 de oastea, funcționarii și oamenii ei aveau. Cauza: vecinii care necontenti năvăleau în căutare de „spațiu vital”, ca de pildă: Sarmatii, Carpii (sau Dacii liberi) și în sfârșit primul neam germanic: *Gbții* la 269 d. Ch.

Iată, înșirate mai jos, neamurile barbare din

puhoiul revărsat peste țările balcanice imediat după moartea marelui Traian (la 11 August 117, la Selinunt în Cilicia — Asia-Mică): *Iazygii Metanaști* — diaspore Apus — și *Roxolanii* — diaspore răsărit, ambele neamuri sarmatice. Împăratul Adrian bate pe Iazygi și câștigă pacea Roxolanilor dându-le o mare sumă de bani. La 212 d. Chr, năvălesc *Goții* pentru prima dată. La 248 revin, iar la 275 ocupă întreaga provincie, după ce Aurelian repurtase o victorie asupra lor. Dându-și seama însă, că din cauza marelui număr de barbari și a poziției izolate — pentru imperiu — a Daciei, nu-i poate birui definitiv, le cedează provincia din dr. Dunării cu obligația de a nu-l mai ataca. În felul acesta, Goții devin „fедераții“ Romanilor.

Dominația Goților ține până la 375, când vin *Hunii* — care în lupta de la Netas [454], pun stăpânire pe Dacia. Ocupația lor a durat până la 566, când *Longobarzii uniți cu Avarii* prăbușesc statul gepid. Cam în aceeași epocă, Iordanes pomește pe *Slavi* care, împărțiți în triburi, se întindeau: Sclavinii din Carniolia și Panonia până la Nistru și Vistula¹⁾, *Anții* de la Nistru până la Nipru.

Documentele pomenesc în timpul acesta și de *Sarmații Argarantes*, care la 334 trec Dunărea; la 350 este menționată expediția împăratului Constanțiu împotriva *Sarmaților Limigantes*. (Iată câteva dovezi că împărații romani nu încetaseră

---

¹⁾ Menționați mai târziu în Muntenia.

să se intereseze de soarta provinciilor limitrofe).

Până la venirea Slavilor în Dacia, neamurile barbare¹⁾ își împărțeau astfel regiunile: *Gofiți* în ținutul Tisei și al Dunării de mijloc, *Vandalii* în părțile Mureșului, *Visigoții* în Țara Românească, *Taifalii* în partea de Vest a câmpiei românești, *Gepizii* în Dacia Traiană.

În secolul VI teritoriul nord-dunărean e ocupat de *Slavi*. *Venedii* sau *Slavii* (sub primul nume se fac cunoscuți la venirea lor în părțile noastre) își fac apariția la Dunăre la sfârșitul secol. V. Numele lor este Slovenin [cu pluralul Slovene]. Patria primitivă a Slavilor este ținutul cuprins între Vistula spre apus, Nistrul mijlociu spre răsărit, lacurile Mazuriene, regiunea dintre afluenții Narevului și ai Pripetului în miază-noapte și Carpații Galicieni spre miază-zi. Cu aproximație, patria Slavilor cuprindea Polonia și regiunea de Vest a Ucrainei. După Al. Rosetti, Slavii ocupă în secol. V și VI Basarabia, Moldova, coasta Mării-Negre, câmpia munteasă și înaintează în Ungaria, dincolo de Tisa și Dunăre²⁾. Dovadă că acest nou popor barbar nu vine ca prieten ci ca dușman cutropitor este numele pe care Țara-Românească îl are la sfârșitul secolului VII: „țara Slavilor“. În acest veac însă Slavii își întind stăpânirea până la insulele Mării-Egee. La pătrunderea lor în Peninsula Balcanică se găseau încă ținuturi care continuau viața romană. Astfel

---

¹⁾ Neamuri germanice.

²⁾ Limbile slave—vol. III din Istoria limbii române, pg. 21.

este fâșia Belgrad-Niș-Sofia-Scupi-Prizren, unde dominația bizantină s'a făcut simțită până la 1190.

Deși sosiți în Nordul și Sudul Dunării ca orice altă pasăre de pradă al cărei hoit a îngrășat pământul mînos al Daciei Traiane, Slavii au fost totuși repede asimilați în N. Dunării, asimilând, la rîndu-le, în Sud populațiile risipite, ca niște insule, în mijlocul mării slave. Ca barbări cruzi ni-i prezintă Procopius, Giurescu, Diculescu ș. a. Procopius ne povestește cum, în calitate de martor ocular, a observat ruinarea Tracilor și Ilirilor de acești „barbări“ în mai puțin de 20 de ani. C. C. Giurescu conchide că „P. B. a suferit mai mult depe urma Slavilor decât depe urma neamurilor germanice sau a Hunilor“¹⁾.

Totuși Slavii s'au dizolvat în masa barbarotonă — am putea spune— a Românilor. Nu mult după venirea lor a început în viața năvălitorilor o epocă de simbioză cu autohtonii. Împreună au constituit stătulețe slavo-române. Astfel, istoria confirmă că ducatul lui Gelu era format din Slavi și Români, iar Menumorut era Slav (secol. X—XI). Desigur că nu se poate nega o lungă coabitare slavo-română, fiindcă asimilarea definitivă a fost posibilă după câteva veacuri de viață comună. Istoricii și filologii cred că procesul de completă contopire slavă în pătura populației românești era închis în secol. XIII. Unii filologi streini pun însă ca termen al bilngvismu-

---

¹⁾ C. C. Giurescu; op. cit. pg. 260.

lui [adică al epocii slavo-române, când erau deopotrivă folosite slava și româna] secol. XVI, ceea ce după majoritatea slaviștilor este o exagerare.

Totodată, faptul că în N. Dunării Slavi au fost asimiliați, nu au asimilat ca în Sud, s'ar datoră — după Sextil Pușcariu — numărului mare al Românilor, după Al. Rosetti superiorității culturii romane. Se pare că în bună măsură a jucat un rol precumpănitor numărul Românilor, fiindcă și în S. Dunării — la venirea Slavilor — cultura romană nu pierise, Bizanțul având sub conducerea sa spirituală până în secol. XII anumite regiuni [vezi mai sus]. Totuși, nu este exclus aportul secundar al culturii în românizarea Slavilor.

Imediat după Slavi vin *Bulgarii*, neam turcesc, amestec de Huni și Turci Oguri. Pe la jumătatea secol. II d. Chr. pleacă din regiunile centrale ale Asiei și se stabilesc în Nord-Estul Mării-Negre, între Don și Volga. După trei secole [V] ocupă Crimeea și Bosforul. Sub Kubrat [585—643] întemeiază un stat bulgar independent la N. Mării Negre, de scurtă durată însă. După moartea lui Kubrat statul se desmembrează. Unul din fiii săi: Isperih [Asparuh] își ia hoardele, vine în Bugeac și de aici trece peste Dunăre. În secol. IX, sub Krum, (802—814) stăpânirea bulgară se întinde la N. de Dunăre și la S. de Balcani. Dar, în drumul lor, Bulgarii întâlnesc pe Slavi. Li subjugă, dar sunt cu totul asimilați de aceștia [secol. VII], în așa fel încât — caz bizar în istoria popoarelor — Bulgarii își pierd limba și o învață pe aceea a învinșilor. Cauza cea mai de seamă a

acestui fenomen este religia creștină, pe care o îmbrățișaseră deopotrivă Slavii ca și Bulgarii.

În secol. XI în populația slavo-română pătrund infiltrații maghiare. Ungurii vin în Europa Centrală între anii 895—906 din stepele Asiei. Sunt un popor de origină fino-ugriană, înrudiți cu Finlandezii, Estonienii și Laponii. Numele lor etnic este: *Maghiarii*, adică „oamenii [odraslele] pământului” sau după o traducere interpretativă: „puternicii”, „stăpânii”. Din Asia pleacă în veacul I după Chr. Pe la 830 îi găsim între Don și Nipru. Presați de Pecenegi, se așează la 889 în Atelkuz sau „țara dintre râuri” (adică Bugeacul regiunea dintre cursul inferior al Prutul și Nistru). La sfârșitul secol. IX trec în Ardeal. Contactul cu populația românească îl iau însă mult mai târziu — în secol. XI — iar cucerirea definitivă a Transilvaniei se realizează tocmai în secol. XIII prin Cavalerii Teutoni. Oricum, la venirea lor în ținutul românesc de dincolo de Carpați, existau acolo organizații politice slavo-române puse sub conducerea cnezilor și voevozilor. O dovadă deci că viața românească se continuase deoparte și de alta a munților, pentru că numai astfel putea prezenta în acea epocă forme politice evolute.

Un alt neam barbar, care pătrunde în regiunile din N. Dunării sunt *Pecenegii* pela 890 d. Chr. Ei se așează mai întâiu în Moldova și Muntenia, apoi în Ardeal.

O rudă de aproape a lor, *Cumanii*, îi silesc la 1055 să se stabilească în Peninsula Balcanică.

Concluzii la năvălirile barbare

La rându-i, dominația cumană în părțile noastre ține dela 1057 -- data așezării lor definitive—și până la 1241, anul revărsării puhoiului tătäesc.

Odată cu Cumanii vin în număr redus și *Iazigii*¹⁾, dela care ne-ar fi rămas în toponimie Iașul [în jud. Făgăraș și Odorhei] și Iași.

Și, în sfârșit, ultimii barbari asvârliți de viregia vremurilor peste acest prag de civilizație, peste această ademenitoare sursă de bunuri: Daco-România se prăvălesc neînfricați, nestăpăniți, cruzi, lacomi în acest ultim act al apocalipsului istoriei noastre: *Tătarii, Nogaii, Cazarii*²⁾ toate seminții turco-tătare. Cronica și legenda au păstrat amintirea de groază a Tătarilor. Ne-nunărate generații dealungul secolelor și-au turburat odihna cu coșmarul acestor ultime vestigii de jenantă istorie umană.

Odată cu Tătarii, peste filele însângerate de prigoană ale hrisoavelor, peana cronicarului se pleacă să scrie cu dărză repulsie ultima voroavă de blestem.

După patru mii de anii — în care pământul țării noastre a fost frământat în goana năvalnică a cailor din Pamir, dela Nipru, Don, din Balcani și pustă — își găsește în sfârșit o clipă de odihnă. Încă înainte de era creștină neamuri iranice și-au risipit avântul sălbatec, îndestulându-și lăcomia pe plaiurile traco-daco-getice. *Iranieni,*

¹⁾ Neam sarmatic.

²⁾ Se crede că ar fi rămas dela ei — în toponimie: numele satului Cuzdrtoara (pe Someș).

Cimmerieni, Sarmați, Sciți, Celți, divizați în nenumărate triburi, trec rânduri-rânduri măcelărindu-se, nimicindu-se unii pe alții pentru a îngeunuchia un pământ care—obstinat—a refuzat, vreme de milenii, să fie al lor. Credincios stăpânului, ogorul prădat s'a răsbunat învrăjbindu-i pe toți și însetoșat a rodit mai bine din sângele celui care l-a deposedat.

Multe din neamurile barbare își fac la noi — timp de secole — sălașul. Astfel, dintre *Sarmați*: Roxolanii sau Iazigii care vin în părțile de jos ale Dunării (primii) sau se întind prin Carpați până în Ungaria (ceilalți). Neamurile sarmatice rămân prin sau în preajma ținuturilor noastre străvechi vreo șase secole. Sciții și Celții — împrăștiați și ei — prin Transilvania și Bugiac (Agatirișii, Anartii, Britologii) ori Moldova (Teuriscii), sunt prezenți în istoria traco-getodacă două până la trei secole. Siliți să-i suporte ca stăpâni, cu unii dintre ei autohtonii s'au împrietenit, așa fel încât i-au întovărășit în luptă și în expedițiile de pradă (cu Scordiscii atacă, de pildă, pe Romani); pe alții îi extermină sau îi alungă (triburile sarmatice) și în sfârșit, pe unii îi asimilă (Agatirișii, Sacii, Iazigii etc.) sau le primesc influența în lexic (nesigure urme iranice: țap, țarc, Dunăre, Zărand ș. a.).

La fel s'a întâmplat și în era creștină din secol. I—XIII d. Chr. Peste Geto-Daci au trecut acum puhoai de *neamuri germanice*: Goții, Gepizii, Avarii, Taifalii, Victoalii — *neamuri slave*: Slavii, *turco-tătare*: Bulgarii (amestec de Huni și

Turci oguri), Cumanii, Pecenegii, Tătarii, Nogaii, Cazarii, *fino-ugriene*: Ungurii.

Toate s'au așezat aici și veacuri de-a-rândul s'au hrănit din truda autohtonului: Germanii vreo cinci secole, Slavii vreo șase, Ungurii: zece — până în vremea noastră, ceilalți dela 100—300 ani.

Dar, cu tot numărul lor prea mare, cu toată oprimarea — sau poate chiar de aceea — exercitată veacuri întregi, neamurile pătrunse în inima Daciei nu i-au putut nici opri bătăile nici schimba simțimintele, fiindcă — de milenii — caracteristica de căpetenie a strămoșilor noștri a fost *dârzenia*, îndârjirea de stâncă a celui înfrățit cu muntele și codrul. Dacă pe unii nu i-a putut asimila (o altă notă specifică traco-geto-dacă) schimbându-i din cuceritori în cucerțiți (cazul Slavilor), atunci i-a uitat, pentrucă cealaltă însușire a noastră a fost *rezerva* față de streini. Din atâtea nenumărate și năvalnice șuvoaie unul n'a fost mai adânc înscris pe piatra rămasă. Ici, colo, câte o urmă și aceea ștearsă, incertă, obscură.

Totuși, sunt istorici, filologi și geografi streini care nu cred în vitalitatea poporului din N. Dunării, peste a cărui vajnică tulpină geto-daco-romană s'a revărsat potopul de sevă primitivă. Și de unde podoaba trebuia să crească firavă, palidă, stivoasă, s'a înălțat temerară, mândră, strălucitoare!

Unii au pus la îndoială originea noastră romanică; mulți au căutat să dovedească lipsa de continuitate în N. Dunării aducând argumente din istorie și lingvistică. Românii și o bună parte din cărturarii de peste hotare au afirmat persis-

tența neamului nostru de-a-stânga Dunării, susținând unii ca teritoriu de formație a limbii Nordul, alții Sudul marelui fluviu.

Urmași ai Daco-Romanilor, problema se pune pentru noi nu numai din punct de vedere al continuității, ci și din acela al „leagănului“ sau „vetei“ sau mai bine a teritoriului nostru de formație. Punând în felul acesta chestiunea vom îmbrățișa, desigur, ambele maluri ale Dunării, vom lămuri dispersiunea Românilor în Sud-Estul Europei, vom explica formarea dialectelor și mai ales vom dovedi continuitatea în Dacia și latinitatea noastră prin *istorie, geo-istorie, arheologie, geografie, toponimie, onomastică, religie, literatură, cultură, etnografie, domeniu ostășesc* și mai ales *linguistică* — unde, lărgind cadrul preocupărilor — vom încerca să explicăm o seamă de fenomene ale limbii.

Urmărind persistența elementului românesc în N. Dunării arătăm — atunci când izvoarele sau istoricii fac mențiune—care sunt vechile așezări ale Neamului nostru, unde s’au găsit cele dintâi organizații românești și cum sunt prezentate ele de cărturarii diverselor epoce.

Continuitatea noastră în stânga marelui fluviu ca și romanitatea limbii au fost contestate cele mai adesea de interesați. Astfel, pentru a justifica protectoratul Țărilor-Românești savanții ruși încercau să acrediteze opinia că limba românească e o limbă slavă. Filologii și istoricii germani din secol. XIX-XX au dovedit cu prisosință, că teza era confecționată în Cancelariile Petersburgului. Cihac voind să facă operă de știință ajunge aproape la aceleași concluzii, fiindcă îi lipsea facultatea de a valorifica vocabula. (Discernământul l-a făcut Hașdeu în „circulația cuvintelor“).

Problema continuității

Între obiecțiunile aduse continuității cităm : 1) *vechile nume ale ținuturilor locuite* de Străromâni, nume date de istorici dintr'un spirit pedant. De exemplu: Vlahii din Haemus sunt *Moesieni*, cei din N. Dunării : *Sciți*, indiferent dacă e vorba de Goți, Huni, Pecenegi, Cumanii ori Tătari; tot așa precum lipsită de sens este și denumirea pentru ținuturile românești învecinate cu regatul Sf. Ștefan : *Ungro Vlahia*. Istoricii bizantini aveau obiceiul de a numi poporul după ținutul locuit și pe stăpâniți prin stăpânitori. Aceasta este principala cauză a „mutismului“ izvoarelor între veacurile IV—X, când cuvântul Vlah începe să fie folosit ;

dar 2) *lipsa izvoarelor* pentru epoca 271—1300 este aceeași pentru toți locuitorii din Nordul Dunării și deci pentru toți locuitorii Ardealului (inclusiv Ungurii);

3) *absența toponimiei romane* în Nord. Dar, un popor peste care au trecut atâtea năpraznice valuri barbare nu putea avea toponimie milenară, totodată, 4) *inexistența elementelor germane vechi* în limba noastră, când este dovedit că Hunii au rămas la noi dela 275—375, iar Gepizii dela 453—566 și când deasemenea alte popoare peste care au trecut barbarii au păstrat urme în lexic, ca de pildă Francezii cuv. de proveniență francă, Italianii vizigote și longobarde etc., nu este totuși un certificat al necontinuității, fiindcă și în Sudul

Dunării ar fi trebuit să avem cuvinte dela neamurile germanice năvălitoare nu numai în Nord;

5) numărul prea mare *de albanezisme* nu poate fi o armă pentru adversarii tezei noastre, care nu cunosc nici istoria neamului, nici fazele veche și nouă de influență albaneză asupra limbii noastre;

6) cantitatea apreciabilă de *cuvinte grecești* din lexicul nostru sperie pe un ignorant în filologie. Cine cunoaște cele patru epoci, în care limba românească a primit influența greacă, nu se poate servi de acest argument șubred;

7) *caracterul bulgar al elementelor vechi slave* a fost lămurit de O. Densușianu, care a arătat că Bulgarii au locuit și în N. și în Sud;

8) *identitatea dintre aromână și dacorum.* se explică prin contactul viu și neîntrerupt veacuri de-a-rândul între cele două ramuri mari ale străromânei.

Iată dar o serie de opt argumente invocate de dușmanii continuității. Ele au fost respinse, cum am arătat succint mai sus, de învățați români și streini.

Sursele istorice dela care au plecat toți cei ce au infirmat continuitatea în Dacia sunt: *Vopiscus* (biograful lui Aurelian) și *Eutropius*, care afirmă că Dacia „*viris fuerat exhausta*“. Acceptând ad litteram aserțiunea aceasta, istoricii de mai târziu au ajuns la teorii pe cât de pitorești, pe atât de false.

Problema continuității și a existenței noastre ca popor în Nordul sau Sudul Dunării se întârșează din punct de vedere istoric în operele ori izvoarele

mai jos citate, precum urmează:

În secol. IV, istoricul *Ammian Marcellin* vorbește de cetatea Daphne din N. Dunării, pe care a refăcut-o împăratul Constantin, dovadă că la stânga Dunării pulsa încă o vieață romană; poporul din aceste regiuni nu putea fi decât cel daco-român.

Mai târziu, la 448 *Priscus* face o călătorie diplomatică la curtea lui Attila — trimis fiind de împăratul Bizanțului. Aici cunoaște un bufon, pe numele său *Zercon*, care amesteca în *limba ausonică* — pe care o vorbea — cuvinte hunice și gotice. *Ausonii*, pe care *Priscus* îi amintește ca având strânse raporturi cu Romanii, sunt autohtoni. Cine ar putea fi acești așa numiți *Ausoni*, dacă nu Daco-Romanii?

Un alt istoric grec aparținând aceluiași secol (V): *Zosimus* scrie despre *Carpi* ramură getodacă — acei Daci liberi de care pomenesc documentele anterioare — nesupuși de Romani și rămași după Aurelian în N. Dunării.

Pentru *Jordanes* barbarii (Goții) s'au identificat atât de mult cu Geții, încât vorbind de primii dă în titlul cărții numele celor de-ai doilea: „De origine actibusque Getarum”. *J.* deosebește „Dacia veche” de Dacia Aureliană și menționează două intrări în munții celei dintâi: *Butae* (probabil Războieni) și *Tapae* (Porțile de Fier). Din afirmațiile lui *J.* trebuie să reținem faptul, că „Dacia veche” era locuită de Geți, care asimilaseră — în bună parte — pe barbari.

O probă indelebilă ne furnizează însă *Pro-*

copius (secol. VI) în cartea sa „*De Aedificiis*”, unde vorbește de activitatea lui Justinian. Împăratul voind să păstreze integritatea imperiului său reface sau construiește nenumărate cetăți ori fortificații în N. Dunării. Așa sunt: *Lederata* (în Banat), *Drobeta-Theodora*, *Turris Traiani* (T. Măgurele), *Sucidava* (Celei), unde s'a găsit și o cărămidă cu stampila: L(egio) V M(acedoni(a) Oes(ci) — dovadă că un detașament din această legiune mutată la Oescus-Gigen (Bulgaria) a rămas la Celei.—La *Desa Dolj* s'a găsit deasemenea un cap de pod și o cărămidă cu stampila L. XIII G. Rat. adică Legio XIII Gemina Ratiaria. Plecând legiunea la Ratiaria, un detașament a fost lăsat la *Desa*). Tot Justinian ridică la poalele muntelui Sinai din Asia un castel împotriva barbarilor Saraceni și aduce acolo o colonie din țara numită *Llah*, pe care istoricii o confundă cu regiunea din stânga Dunării.

În fața unor atari mărturii nimeni n'ar putea spune că Nordul marelui fluviu nu era locuit. Justinian nu avea de ce să apere locuri pustii. Cine ar fi fost locuitorii, dacă nu strămoșii noștri?

În secol. VII, *Theophilactus Simocattes* pomeneste de 600 Sclavini — numiți Geți — care, venind dela jefuirea cetăților *Zaldapa* (Bazargic probabil), *Aqua-Vidrovaș* și *Scupi-Usküb*, s'au întâlnit cu o armată a împăratului *Mauricius* comandată de fratele acestuia, gener. *Petrus*.

În același veac, *Theophanes* ne vorbește de o expediție a împăratului citat, care merge să ia hrană dela populația din N. Dunării. Pe de altă parte ne spune, că gener. *Priscus* a luat — în

campaniile purtate împotriva Avarilor — 9000 prizonieri, dintre care: 3000 Avari, 800 Slavi, 3200 Gepizi, 2000 barbari. Diculescu comentând textul crede că „barbarii“ erau Daci latinizați, adică Străromâni.

Două novellae împărătești emanând una dela Justinian (527—565), alta dela Leon Filozoful (886—912) vorbesc de Dacia și locuitorii ei. In novella lui J. ni se afirmă că, deși Dacia e de 300 ani sub dominație barbară, totuși ea nu a fost părăsită de Romani, în posesia cărora provincia reintră din timp în timp. In cealaltă novellă se enumeră episcopiile și mitropoliile pendinte de Constantinopole. Printre ele sunt și mitropoliile: *Celtinei* și *Dristei (Silistra)*.

Pentru prima oară vorbește de Vlahi ca popor *Kedrenos*. El îi numește „hoditoi“ (drumeți), la anul 976. Același vorbește de *Vlahorichini*, adică de Vlahii de lângă râul Richios.

Din secol. XI știrile cu privire la Vlahii din S. Dunării (primii prezenți în izvoare cu acest apelativ) sporesc. Mai toți istoricii însă înfățișează pe acești Vlahi ca venind din N. fluviului *Kekaumenos*, ș. a.).

Numirea de *Vlah* o întâlnim în izvoarele bizantine pentru prima dată în cuvântul *Blachernae* (sau *Vlachernae*), un cartier din Constantinopole. *Blachernae* — crede Genesos, istoric bizantin — vine dela *Blachernos*, duce scit ucis la Constantinopole, iar *Blachernos* însemnează fiu de Vlah. *Vlachernae* ar fi deci o colonie a unei populațiuni (străromâne) venite în acest oraș, din N.

Dunării, înainte de mijlocul veacului V.

Ana Comnena (secol. XI) vorbește în „*Alexiada*”¹⁾ de Vlahii-nomazi. La 1096, A. C. amintește de un Budilă (Vlah), care a anunțat pe Alexis Comnenul, că oastea cumană a trecut Dunărea. Aceeași menționează o armată compusă din Sciți, Sauromați și *Daci* (conduși de Solomon) care a trecut Dunărea.

Nestor — cronicar rus — precizează că Volochii care ocupaseră „mai înainte țara slavă, au fost alungați de aici de Unguri”. Volochii lui Nestor — precum recunoaște și marele istoric Schlözer (citată de Popa-Lisseanu) — nu pot fi decât Români.

Cinnamus este și mai categoric, când referă despre ținuturi și originea Românilor. Vorbind de războiul pornit de bizantini (la 1161 sau 1167) împotriva Ungurilor, menționează trei armate, dintre care în aceea pornită dela Marea Neagră era și un mare număr de Vlahi „care se spune că ar fi o colonie din Italia”.

Nicetas Choniates Acominatus (secol. XII) vorbind de războiul declarat Bizanțului de Petru și Asan, susține că în oastea Vlahilor și Bulgarilor din Sud erau și Vlahi din N. Dunării: *Brodnicii sau Bordonii*²⁾. Mai târziu, Vlahii din Nord se arătau binevoitori față de împăratul Manuel. Ei

---

¹⁾ Istoria evenimentelor din vremea lui Alexis Comnenul, tatăl scriitoarei.

²⁾ Izvoarele ungurești și rusești pomenesc des de *Brodnici* care între anii 1147—1359 iau parte la diferite lupte împotriva neamurilor vecine, alături de Cumani.

prind și redau împăratului pe unchiul său Andronicus Comnenus, care—uneltind,—fusese închis și reușind să scape, trecuse Dunărea.

Thomas Tuscus ocupându-se de cruciada împăratului Conrad III (1140) și notând regiunile călcate de cruciați, vorbește și de Blachia și Pannonia, Blachia fiind regiunea din N. Panoniei.

Cronicele maghiare referind asupra venirii Ungurilor în locurile pe care le ocupă azi, vorbesc și de Români pe care intrușii i-au găsit aici. Notarul anonim¹⁾ al regelui Bela afirmă, că Români erau organizați în „ducate“ (voevodate) și trăiau la un loc cu Slavii. El menționează 4 voevodate: 1) cel dela Gilău, în frunte având pe Gelu sau Gelou, 2) cel dela Bihor, condus de Menumorut, 3) cel din Banat, în frunte cu Glad-Claudius și 4) cel din partea de Sud-Est a Transilvaniei, care asculta de Kean sau Khan — Voevodatele acestea au fost luate de Unguri numai după lupte îndelungate și aprige.

Afirmațiile Anonimului sunt întărite de cronicarul ung. *Simon de Keza*. În: „Gesta Hungarorum“, pomenind de Secui, el afirmă că trăiesc în munții Ardealului împreună cu Români, dela care au luat și alfabetul.

Rogierius — călugăr italian venit în misiune la Oradea și prins de Tătari—scrie în „Carmen Miserabile“ despre Români din Alba-Iulia și mai cu deosebire de acei din satul *Frata* (pe limba poporului). Dă apoi relațiuni asupra cnezilor și

---

¹⁾ Probabil, Paulus crede E. Iakubovici.

cnezatelor.

Un geograf anonim — călugăr francez — în „*Descriptio Europae Orientalis*“ (1308) afirmă, că Românii din Macedonia sunt veniți din N. Dunării, unde trăiau ca „*pastores Romanorum*“ și de unde au fost goniți de Unguri.

Despre unitatea limbii române — din stânga și dreapta fluviului — vorbește lămurit, pentru prima dată, *Chalkondyles* în secol. XV —: „*Vlahii care locuiesc Pindul au aceeași limbă cu Dacii*“. „*Dacii (adică Românii) sunt foarte viteji și sunt așezați în ținutul care se întinde din Ardealul Pannonilor și până la Pontul Euxin*“.

Din acest veac (XV) preocupările istoricilor sporesc. Ei se interesează acum nu numai de existența, așezările și originea noastră, ci și de limba pe care o vorbim. La 1451, *Poggio Bracciolini* scrie că... „în părțile Sarmatilor de sus se află o colonie, care... ar fi fost lăsată acolo de împăratul Traian“. Pentru a-și dovedi afirmația, citează cuvinte românești ca: ochiu, deget, mână etc. — care vin de la lat. *oculum, digitum, manum*.

Flavio Biondo (1453) identifică în Dacia ripensă Vлахia-Mare și menționează — deasemenea — latinitatea limbii române.

Francesco Berlinghieri (geograf italian,) scrie între 1465 — 82 o descriere a Daciei și recunoaște că la Istros locuiește poporul valah.

Enea Silvio Piccolomini (mai târziu Papa Pius II) face etimologia cuvântului Vlah (Vлахia) derivându-l din *Flaccus*, general roman. Originea noastră, crede istoricul, este romană. „O parte—

spune el — se numesc Vlahi, iar o parte Transilvăneni“.

Ambasadorul său: *Nicolaus Machinensis* face o călătorie în Ungaria și are prilej să cunoască pe Români. În populația care locuiește între Nistru și Mare — vorbind limba latină — recunoaște pe Vlahi.

Giulio Pomponio Leto (la sfârșitul secol. XV) precizează și el geografic așezările Românilor: provincia de dincolo și de dincoace de Istru este pentru el Volochia și e locuită de Volochi.

Bonfinius (trăiește în a II jumătate a secol. XV) spune în „*Rerum hungaricarum decades*“: „Românii sunt ieșiți din coloniștii romani și din legiunile romane, pe care Traian și alți împărați romani i-au adus în Dacia“¹⁾. Despre numele de Vlah susține, că ar veni dela Vlahia, fiica lui Diocletian, căsătorită cu un principe al Vlahilor.

Volterana crede că Transilvănenii sunt Iazigi, iar Vlahii Daci.

Petanchich (1515) cancelarul regelui Vladislav II al Ungariei — afirmă însă că Ardealul e Dacia, așa dar și locuitorii săi sunt tot Vlahi.

Francesco della Valle se preocupă — pentru prima dată — de apropierea dintre limba italiană și limba română. Ultima este limbă romanică, dar coruptă — constatare susținută și reluată de cei care vin.

Reichersdorff — de pildă — accentuează originea italiană a Valahilor. Valahii sunt oamenii din

---

¹⁾ Al. Philippide : op. cit. pg. 663—664.

oastea lui Flaccus, general care a adus coloniștii în părțile noastre, după ce a bătut pe Geți. Aceeași părere și la *Tranquillo Andronico* (1534) și *Münster* despre originea noastră.

Martin Bielski (1550) este autorul „basnei” găsite în cronica lui Ureche, împotriva căreia se ridică Miron Costin. Sursa acestei jignitoare legende, pe care compilatorii *Vornicului* o introduc în cronică, este așadar Polonul Bielski. Acest cronicar strein susține anume, că Românii sunt fiii năufăcătorilor trimiși dela Roma în ținuturile de peste mare, unde era și Ovidiu. Iată dar pe Ovidiu așezat pe aceeași treaptă cu pușcăriașii Metropolei!

Cromer are o opinie mai favorabilă și mai apropiată de adevăr, în ce privește originea Românilor. Ei sunt anume descendenți ai Romano-Barbarilor.

Sarniki (1577) revine asupra înrudirii dintre limbile italiană și română și crede chiar că numele de Vlahi vine dela Blahi, apelativ corupt din italiană. Vlahii au ca strămoși pe Geți.

Konrad Jacob Hildebrandt (secol. XVII), călător german, cunoaște din trecerea prin ținuturile dela Nordul Dunării pe Vlahi. Ei sunt poporul cel mai numeros dintre Olt și Mureș; mai mult încă, ei sunt aici și cei mai vechi. Cât privește obârșia lor, Vlahii coboară din Decebal și grănicerii romani.

Interesantă este teoria pe care o emite *Lucius* [1666: „*De regno Dalmatiae et Croatiae*”] asupra întării elementului roman din stânga Dunării cu populație romanică numeroasă strămutată din

partea cealaltă a fluviului de Bulgari. Lucius nu contestă continuitatea în Dacia, dar crede că după Aurelian au rămas la Nord puțini Daco-Romani. Ei au sporit cu cei aduși de dincolo de Dunăre și astfel au putut rezista năvălirilor de mai târziu.—Este astfel pusă pentru prima dată chestiunea *admigrației*, care în secol. XX a găsit atâția adepți și susținători.

Iată însă că nu tot așa se pune problema pentru un strein, care a trăit la curtea lui Al. Vodă Ipsilanti și a murit în țara noastră, un jurisconsult al acestui Domn: *Franz Joseph Sulzer*. În opera sa: „Geschichte der transalpinischen Daciens“ (3 vol. Viena 1871) sunt înșirate o serie de inexactități, spulberate — precum se va vedea în cursul capitolului — de cărturari mai bine informați. Sulzer susține astfel că: 1] Nu există în limbă română urme din limba barbarilor, care au locuit în N. Dunării; 2] Slavii n’au locuit niciodată în Transilvania [Drăganu a dovedit — prin toponimie—cohabitarea, în Ardeal, slavo-română]; 3] Românii din Transilvania au venit aici în urma Ungurilor, fiindcă [iată de data aceasta un argument de o savuroasă logică!] numai așa se explică, de ce n’au drepturi civile, proprietăți etc.; 4] Fiind de religie ortodoxă, Românii n’au putut veni decât din Moesia, deoarece religia vechilor coloniști din Dacia dispăruse în vremea invaziilor; 5] Românii din Nord au plecat din S. Dunării, dovadă apropierea dintre aromână și dacorom. 6] În stânga fluviului, Dacorom. au venit în veacul XII, când imperiul româno-

bulgar era la apogeu și putea favoriza această expansiune; 7] Totuși, Românii sunt un popor născut din înrudirea romano-slavă, elementul roman predominând. Așa dar, *Sulzer* este primul care susține, cu un oarecare lux de amănunte, formarea în Sudul Dunării și părăsirea Daciei.

Un adept al lui *Sulzer* este la 1829, în: „*De Valachorum origine disertatio*“, *Phleps*, care — deși mai puțin priceput decât maestrul său — infirmă teoria continuității.

Dar un istoric a cărui obiectivitate nu poate fi contestată, fiindcă nu-și duce viața în mijlocul celor pe care-i denigrează și deci nu poate fi călăuzit de resentimente, pune altfel problema. *Gibbon* în „*The history of the decline and fall of the roman empire*“ [Basel, 1787) spune: „*Aurelian* a retras oștirile romane din Dacia... Cu toate acestea a rămas în vechea țară cu acest nume o parte însemnată din locuitorii ei, care mai mare groază aveau de emigrare decât de stăpânitorul got^{1]} Pe barbari, Daco-Românii i-au atras, încetul cu încetul, la o viață civilizată și „pe nebăgate în seamă“ au ajuns „un popor mare“ din simpli coloniști.

*Iohann Thunmann*²⁾ accentuează pentru prima oară înrudirea dintre lb. rom. și cea albaneză. Românii din Sud — crede el — sunt urmași ai Traco-Romanilor; cei din Nord, descendenți ai Daco-Romanilor. Dar: „să nu se creadă că au fost

---

^{1]} Al. Philippide: op. cit. pg. 675.

^{2]} „*Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*“, Leipzig, 1774.

toți strămutați de Aurelian pe malul celălalt al Dunării; firește că mulți au rămas într'o țară așa de mare și de muntoasă... Când au năvălit Ungurii la 894, ei se aflau în Transilvania și în Ungaria de dincoace de Dunăre. Acest lucru îl spune notarul anonim al regelui Bela IV" ¹⁾.

Iosephus Benkő²⁾ este de aceeași părere cu Thunmann: „Valahii se trag dela Romani, dela coloniile anume pe care Traian și ceilalți împărați le-au adus în Dacia... Dupăce la anul p. Chr. 274 o bună parte din Romani au părăsit Dacia, amintirea despre ei n'a dispărut dintrânsa, pentru că mulți Romani împreună cu Dacii indigeni au rămas pe loc" ³⁾. Spre deosebire de Thunmann, Benkő afirmă că între dreapta și stânga Dunării au fost neconținute legături, iar elementul din stânga a fost întărit prin intermigrațiunile de dincolo de fluviu.

Cu toate acestea, Sulzer are adepți. La 13 ani după ce își tipărise la Viena [1781] opera, apare cartea lui *Johann Christian von Engel*: „Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum" [Viena, 1794] în care afirmă, că Românii sunt urmași ai Geto-Dacilor și coloniștilor, care au fost însă strămutați în Sudul Dunării de Bulgari, de unde — dupăce s'au amestecat cu Slavii — au revenit în Nord în secol. IX nu XIII, cum susținea înaintașul său. Nu-

---

¹⁾ Al. Philippide : op. cit. pg. 667.

²⁾ Transsilvaria sive magnus Transsilvaniae principatus, Vindobonae, 1778, 2 vol.

³⁾ Al. Philippide: op. cit. pg. 668.

mele de Vlahi li-l dau Bulgarii, în amintirea fluviului Volga, de unde veniseră ei.

Tot așa văd lucrurile și asupraitorii Românilor. Aceștia prin cărturari pe care-i caracterizează când penuria informației, când reava-credință, ori — în oazurile mai fericite — absența unei continuități în judecata logică, susțin că Românii sunt veniți din Sud în urma Ungurilor.

La 1791, Românii Ardeleni cer împăratului Leopold II prin memoriul intitulat: „*Representatio et humillimae preces universae in Transilvania valachicae nationis*“ drepturi politice și egalitate de tratament (asemenea celorlalte națiuni din Ardeal), fiindcă sunt mai vechi în aceste ținuturi ca urmași ai coloniștilor romani. Memoriul a fost redactat de un Român inimos: *Iosif Meheș*, secretar aulic al Cancelariei ardelene din Viena.

Răspunsul vine din partea Sasului *Joseph Karl Eder* care în lucrarea: „*Supplex libellus Valachorum Transilvaniae, cum notis historico-criticis*“ crede — ca și Sulzer — că Românii nu sunt urmașii coloniștilor lui Traian și că neamul nostru s'a format în S. Dunării, de unde a venit în secol. XIII în Transilvania. Altfel, nu s'ar putea explica de ce în vremea luptelor dintre Românii din Balcani și Greci nu i-au ajutat frații lor din Nord, ci Cumanii; deasemenea, nu s'ar putea lămuri absența germanismelor vechi din lb. română¹⁾.

¹⁾ Petru Maior răspunde la aceste obiecțiuni: Comanii sunt Romanii, fiindcă Grecii din invidie au schimbat inițiala numelui Românilor; iar cuvinte gote n'au putut imprumuta Românii, fiindcă acestea au sunete aspre și neplăcute urechii.

Istoricul grec *Tunusuli* judecă problema originii și continuității în lumina documentelor rămase. El conchide că Românii sunt descendenți ai coloniștilor aduși de Traian și ai Geto-Dacilor. Probă de aceasta sunt și obiceiurile Românilor, care seamănă cu ale Romanilor și Italienilor. Nu toți au fost trecuți de Aurelian peste Dunăre, iar cei rămași au sporit cu cei imigrați din Sud — în decursul veacurilor.

Sunt însă și cărturari pe care-i preocupă originea limbii, ca de pildă: *Bartolomeo Kopitar* (Slav catolic, funcționar la biblioteca imperială din Viena). Acesta publică în 1829 în „*Wiener Jahrbücher*“ o recenzie a dicționarelor apărute la Cluj și Buda și ajunge la concluzia, că lb. română își are obârșia în latina populară din Iliric, vorbită încă dela 219 în. de Chr. Albanezii sunt astfel frați buni cu Ilirii.

La 7 Dec. 1813, același publicase o dare de seamă asupra cărții „Istoria pentru începutul Românilor în Dachia“ a lui Maior în „*Wiener Allgemeine Literaturzeitung*“, unde recunoaștea originea latină a limbii române și afirma, contrar tezei Șc. Ardelene, că Românii nu sunt Romani curați, ci urmași ai Daco-Romanilor. De aici, concluzia illogică: nu putem adopta alfabetul latin; trebuie să continuăm a scrie cu caractere cirilice.

Nu de aceeași părere este exclusivitul *Tököli*, căruia îi sunt agreabile negațiile categorice. După părerea sa, Românii, nu sunt de origine romanică, iar limba pe care o vorbesc nu poate fi nici mă-

car italo-slavă.

Friedrich Diez ale cărui studii filologice stau la temelia atâtor cercetări savante de mai târziu, recunoaște originea romanică a limbii noastre și lămurește lipsa elementelor gotice prin „stăpânirea prea scurtă a acestora”.

Profesorul de filozofie dela Iena: *Fabri* recunoaște că Români: „sunt la ei acasă mai ales în Banatul Timișoarei, în Transilvania, în Moldova și Muntenia”. Români se trag din Romanii, care s’au amestecat în regiunile acelea cu alte popoare.

Dar exagerările lui Engel și ale celorlalți adversari ai continuității își găsesc un răspuns judicios — între altele — în opera lui *Paul Ioseph Schafarik* [1837 — Praga și 1843 — Leipzig], unde arată că Români n’au fost aduși în stânga Dunării de Bulgari în veacul IX, deoarece: „ambele neamuri valahe cel de dincoace și cel de dincolo de Dunăre, au aceeași origine și s’au născut în același timp din amestecul Tracilor și Geților cu Romanii”¹⁾. Faptul că Români nu sunt menționați în documente, se datorește trăirii lor în munți (secol. VII până în X), atât în ce privește pe cei din Nordul cât și pe cei din Sudul Dunării.

Vaillant (1844, Paris: La Roumanie) sprijină teoria continuității în Dacia și ca un cunoscător al limbii române combate importanța elementului slav. *Niebuhr* [1848], *Fuchs* [1849] susțin aceeași teză.

Amédée Thierry în „Histoire d’Attila” [Paris, 1856] ne vorbește de Români ca de niște colo-

---

¹⁾ Al. Philippide; op. cit. pg. 686.

niști romani rămași în Dacia după Aurelian și trăind în liniște cu neamurile barbare. În același an, *Ubicini* are aceleași păreri.

Fr. Miklosich [în operele publicate în 1862, 1879, 1882] este de o inconsecvență, cum rar întâlnim. Astfel, pe când la 1862 susține că limba română este limba descendenților din coloniștii lui Traian aduși în Dacia, mai târziu pune ca teritoriu de formație Sudul Dunării, ca în cele din urmă să precizeze că nu poate fi vorba de neam românesc decât din momentul pătrunderii în S. Dunării. Centrul de formație e Iliria, fiindcă numai așa se explică apropierea de limba albaneză, Albanezii fiind Iliri scăpați de romanizare, iar Româniil Iliri romanizați. Miklosich se ocupă și de Româniil Istrieni, pe care-i crede desprinși tot din Sud,

Original pare a fi *Möckesch*¹⁾, care susține cu argumente lingvistice, istorice, toponimice, etnografice, că Româniil sunt descendenți ai Celților, care au invadat odinioară Italia superioară și de aici — mergând spre răsărit — au supus Pannonia și țările vecine.

La 1869, înainte de apariția lucrării lui Roesler, *Schuchardt* în „*Vokalismus der Vulgärlateins*“ nu crede că Aurelian a putut lua în Sudul Dunării toată populația romanică. După 1871, data publicării teoriei lui R. Schuchardt își schimbă părerea, în sensul vederilor acestuia.

*Th. Mommsen*²⁾ susține romanitatea și continuitatea noastră în Dacia.

¹⁾ „Beweise für die celtische Abstammung der Walachen“ [Sibiu, 1867].

²⁾ „Die römischen Ackerbrüder“ [1870].

Dar cel a cărui operă a suscitât ample discuții în contradictoriu și care până azi formează obiectul comentariilor obiective ori pătimașe este *Robert Roesler* cu ale sale: „*Romänische Studien*“ (Leipzig, 1871): „Originea Românimii trebuie căutată în Thesalia, Macedonia, Iliria, Moesia și Scitia, care cuprindea mai multe elemente romane decât Tracia... Peninsula balcanică a fost, deci, punctul de plecare al poporului român, care treptat, treptat s'a retras în terenurile goale și mai puțin des populate dela Nord și a ocupat definitiv Sudestul Eurpei“¹⁾. Dovadă că Românii s'au format în Sud sunt: 1] cuvintele vechi germane care lipsesc în lb. română; 2] numărul mare de cuv. grecești din limba noastră; 3] caracterul bulgar al elementelor slave din lb. română [infl. slavă nu s'a exercitat deci decât în Sudul Dunării]; 4] numărul prea mare de cuvinte albaneze; 5] identitatea dintre dialectele macedo și dacorom.; 6] toponimia neromanică a Daciei. Din ținuturile prime au emigrat — mai întâiu — Aromânii spre așezările de azi începând cu secol. XI și în XIII Dacoromânii. Aceștia au venit deci în Transilvania în urma Ungurilor, fiindcă — spune Roesler — chiar dacă ar mai fi rămas coloniști după retragerea lui Aurelian, aceștia au fost atât de puțini, încât au fost înghițiți de marea masă a barbarilor!

Dintre cei care admit părerile lui Roesler este și *W. Tomaschek* care însă, cu 3 ani mai înainte

---

¹⁾ Citat de Al. Philippide; op. cit. pg. 690.

[1868] susținuse, că: „Dacoromânii sunt Daci și Geți romanizați, care prin năvălirea Bulgarilor au fost împinși din locuințele lor primitive și s’au dus în Pind”¹⁾. La 1881 își schimbă însă opinia și asemenea lui R. susține că Românii au venit din Sud. Dun. și anume din Rodope și sunt urmași ai Besilor Traci, care locuiau aceste ținuturi. Totuși, admite posibilitatea conservării unui rest romanic în Nordul fluviului, fiindcă așa s’ar putea explica prezența în toponimie a numelor de râuri: Tibicus, Maris, Crisus, Aluta ori a localității Ampelum etc. Pentru Tomaschek centrul de formație al neamului nostru sunt deci munții *Dardaniei*, de unde elementul slab din Nord va fi fost întărit prin migrațiunile din Sud în vremea stăpânirii pecenege și cumane.

Mai limpede vede problema *Julius Jung*²⁾, care afirmă continuitatea noastră în Dacia și originea noastră romanică, pentru că: a) Aurelian a luat în dreapta Dunării oficialitățile și oamenii bogați; b) săracii, micii negustori au rămas trăind tot atât de bine sub barbari, care îi menajau, fiindcă aveau nevoie de brațe de muncă; c) limba de care vorbesc documentele vechi, limba ausonică, este o lb. romanică; d) Wulfila — misionarul creștin al Goților — predica în părțile noastre în latinește; e) sub barbari, cei rămași în Dacia vorbeau o „limbă romană țărănească”.

---

¹⁾ Citat din A. Philippide; op. c’t. 689.

²⁾ „Roemer und Romanen in den Donauländern“ [Innsbruck 1877].

H. I. Bidermann¹⁾ afirmă că Romanii — ca orice alt popor romanic — își au originea în elementul celto-ligur al Peninsulei Balcanice. La început, ei au format un singur neam, care s'a despărțit apoi în 3 ramuri: Dacorom. Arom. și Istrorom. În același an, Schwicker sprijină teoria, după care patria primitivă a Românilor s'ar găsi în Sud.

H: Kiepert²⁾ deși cunoștea opera lui Roesler, aduce argumente pentru continuitatea în Dacia. Recunoaște că mulți vor fi plecat în Sud, sub Gallienus și Aurelian, dar vor fi rămas destui și în vechile lor așezări. Dovada stă în coincidența dintre fruntariile actualului domeniu românesc și acelea ale imperiului și provinciei Dacia. Pe de altă parte, conservarea în ung. a cuv. deák cu sensul de „latinesc“, care transpune pe românescul *dac*, constituie o altă probă. Hunfalvy combate probele administrate de Kiepert, întrucât granițele românismului depășesc pe acelea ale Daciei, iar deák (ung.) cași diac (rom.) vin din v. bulgardiaku.

Ca și Thunmann, Jos. Lad. Pic³⁾ împarte pe Români în două grupe absolute distincte: Macedorom. și Dacoromânii. Primii, sunt Traci romanizați veniți din Nord. Peninsulei, ceilalți sunt Daci romanizați. Asemănarea dintre cele două dialecte se explică prin substratul etnic (trac), a-

---

¹⁾ „Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich“ [Graz, 1877].

²⁾ „Lehrbuch der alten Geographie“ [Berlin, 1878].

³⁾ „Über die Abstammung der Rumänen“.

celași pentru ambele. Pe de altă parte, după Aurelian, a mai rămas populație în Dacia, care — sub barbari — s'a adăpostit în Munții Apuseni.

A. Budinszky este, și el împotriva teoriei lui Roesler.

Am spus mai sus, că există o întreagă serie de istorici unguri, care — bucuroși că un învățat strein a încercat să doboare teza continuității — l-au copiat și amplificat. Astfel, Hunfalvy, Csanky, Rethy, de Bertha.

Paul Hunfalvy¹⁾ (alias Hunsdörfer) admite ca patrie primitivă Sudul Dunării (regiunea dintre Dunăre și Balcani), de unde — începând din secol. X — au trecut fluviul, ocupând mai întâi Muntenia și Moldova. (În Ungaria n'aveau voie să treacă, fiindcă acesta era „pământul făgăduinții! N. A.). Cu atât mai stranie pare afirmația lui Hunfalvy, cu cât recunoaște, că Românii în migrațiunile lor păstorești au ajuns până în Galiția; numai în Ardeal n'au putut ajunge, fiindcă așteptau pe Tătari să-i ducă acolo! Din Dacia a plecat absolut toată populația, iar cnezatele românești nu s'au putut forma decât târziu în secol. XV, cu ajutorul Ungurilor ori Slavilor! (Din păcate — pentru H. — documentele cancelariilor maghiare n'au putut fi arse, ci numai ignorate de... buna sa credință)!

Hunfalvy are un discipol: Ladislau Réthy (1896) care — ca și magistrul său — denigrează pe Români și, mai puțin scrupulos decât el, afir-

---

¹⁾ „Die Rumänen und ihre Ansprüche“ [Viena, 1881).

mă — fără vreun temei istoric ori filologic — că Românii au venit din Romagna ¹⁾ în P. Balcanică, trecând prin Friul și Carniolia, în secol. VIII—IX. În secol. X s'au stabilit în Iliria unde, în contact cu Albanezii, au făcut să se nască o limbă nouă: lb. românească. De aceea, limba noastră este un idiom jumătate italic, jumătate albanez. Din P. Balcanică trec în veac. XIII în Sirmia și de aici în Transilvania.

Réthy câștigă la rândul-i adepți. *De Bertha* reia teoriile lui și dând ca patrie primitivă a Românilor regiunea din Nord. Adriaticei, susține că Românii s'au oprit mai multă vreme în valea Drinei, a Narentei și Vardarului, de unde—după secol. X — au trecut Dunărea, ajungând mai târziu și în Transilvania.

Csánky, *Ovary* (Românii imigrează în Ungaria „liberă“ în secol. XIII), *Katndl* (Rom. imigrează în N. Dunării prin secol. IX—XIII), *Miletici* se declară împotriva continuității.

Părerile lui Roesler sunt adoptate—fără prea mari rezerve — și de Gaston Paris, cu ocazia recenziei din „Romania“ (1872), de Teutsch, Mauer, Schwicker.

Dar, spre sfârșitul secol. XIX când luxul de mărturii invocate de Roesler impresionase un număr apreciabil de cărturari grăbiți unii, subiecțivi cei mai mulți, apar și condeie ca acela al lui *Traugott Tamm* ²⁾ care ridicându-se împotriva lui

---

¹⁾ Provincie în statele pontificale cuprinzând — aproximativ — ținuturile Bologna, Forli, Ferrara.

²⁾ „Über den Ursprung der Rumänen“ (Bonn, 1891).

R. dovedește continuitatea noastră în Dacia.

Veacul XX, în care problema e reluată și dezbătută în lumina cercetărilor nouă probează cât de greșit vedeau chestiunea romanității noastre predecesorii. Fiindcă deși unii cărturari vorbesc și acum de patria primitivă din Sud. Dunării, totuși sunt rare condeiele care nu afirmă continuitatea în Nord.

Geograful francez *De Martonne* care utilizează mărturiile aplicându-le pe teren, crede că Românii nu s'au mișcat dela Dunăre spre munte, ci invers: din Ardeal au venit ca păstori spre Balta-Dunării între veacurile XII-XVII.

C. *Jireček*¹⁾ este primul care deosebește două grupe distincte de Români în P. Balcanică: Dalmații și Străromânii. Patria primitivă a Românilor ar fi fost în ținuturile numite azi Sirmia, Serbia, Vestul Bulgariei dunărene și vialetul Kossovo. Dela Morava și Timoc stăpânirea romană s'a întins până peste Dacia Traiană. Așa dar, J. nu infirmă continuitatea în Nord, cu atât mai mult vechimea noastră aici și dovedește romanitatea Neamului nostru înrudit cu Dalmații și Albanezii.

Mai confuz și complex prezintă situația *Emil Fischer*²⁾ pentru care lb. română înseamnă ecuația: lb. dacă+lb. latino-italiană+lb. slovenă+lb. veche și nouă greacă+lb. turcească+lb. maghiară, iar până în veacul IX—X s'ar fi vorbit în ținu-

---

¹⁾ „Die Romanen den Städten Dalmatiens“ (1902—904) și „Geschichte der Serben“ (1911)

²⁾ „Die Herkunft der Rumänen“ (Bamberg, 1904).

turile străromâne dialecte trace. Mai târziu, prin influența slavă, dacoromâna își capătă înfățișarea de azi, macedorom. primind — prin excelență — intl. greacă. Cât privește teritoriul de formație — deși el e situat în Balcani — totuși începând din secol. IX. Românii au venit în Nord în mase tot mai mari, astfel că: „pe vremea când pentru prima oară au venit Vlahii în Oltenia și în Transilvania, Ungurii nu stăpâneau încă țările acelea“¹⁾.

*Homo*²⁾ este mai clar și cu păreri mai juste. După Aurelian au mai rămas — atirmă el — coloniști în Dacia, care au trăit foarte bine cu barbarii. Chiar dacă ar fi fost în intenția împăratului să treacă peste fluviu toată populația, Goții n'ar fi primit, fiindcă ar fi fost lipsiți de brațele de muncă. În Sud au plecat însă foarte mulți, de unde în scurgerea veacurilor au venit și au întărit prin admigrațiuni elementul din Nord.

Dar, studiind lexiconul lb. noastre și mai ales natura cuvintelor slave împrumutate, *Iațimirski* (1908) crede, că pela sfârșitul secol. III Dacoromânii s'au retras în Carpați, unde au rămas veacuri de-a-rândul și unde au primit influența slavă. Așa dar, I. dă ca patrie primitivă : Carpații.

Patsch susține continuitatea în stânga Dunării, pentru că după 271 istoria confirmă interesul pe care împărații îl păstrau Daciei. Prin politica războinică și înțeleaptă a lui Constantin cel-Mare

---

¹⁾ Citat de Al. Philippide: op. cit. pg. 776.

²⁾ „L'empereur Aurélien“ (1904).

populația romanică din Nord „putea gravita din nou spre Sud“, întrucât—prin înfăptuirile lui Constantin — Sudul era ca și unit cu Nordul.

Examinând identitățile linguistice dintre albaneză, română și vegliotă, slavistul *P. Skok* crede că patria primitivă a celor 3 popoare (Albanezi, Români, Veglioti) sunt cele 2 Moesii transdanubiene și, în parte, Iliria; deci, un vast teritoriu de formație, îmbrățișând ambele maluri ale Dunării.

Sunt însă — precum am spus — izolate glasure ca acel al lui *Kadlec*¹⁾ ori *Peisker*²⁾ care, inspirați de surse subiective sau dornici de originalitate, susțin: primul, că am emigrat din Tesalia spre Nord după secol. X și că în Transilvania am fi sosit prin secol. XII; cel de al doilea, că Românii sunt Uraloaltaici, întrucât e dovedit de istorie faptul, că strămoșii noștri au fost nomazi. Dar din lb. strămoșească noi nu mai păstrăm azi decât cuv. cătun (*kirkiz-kotan*). Imigrând din Turkestanul apusean în P. Balcanică, am învățat aici limba noastră de azi. Regiunea centrală în care s'a constituit limba trebuie să coincidă cu ținutul Timoc-Morava. Cât de bine este informat P. și câtă grijă pune în alegerea izvoarelor se vede din simpla afirmație, că Dacia a fost părăsită sub Dioclețian!

Dar, dacă nu mai întâlnim condeie fanteziste, aflăm totuși — uneori — și din cele subvenționate. Astfel, *Karacsonyi* și toți istoricii maghiari, pe care-i vom cita mai jos, când ordinea crono-

---

¹⁾ „Valasi i valasske pravo“ (Praga, 1916).

²⁾ „Die Abkunft der Rumänen“ (1617).

logică ni-i va impune. *K.* întemeiat pe apropierea dintre italiană și română susține, că Românii au plecat din *Romagna*, de unde au trecut în Albania, apoi în Tesalia. Din Peninsula Balcanică au venit în N. Dunării; în Transilvania au fost aduși de Tătari, la 1241. La sosirea lor în Ardeal, Ungurii ar fi găsit numai pe Secui, descendenți ai Gepizilor, iar Slavii au pătruns la stânga Dunării în secol. XII. Contra tuturor evidențelor *K.* face supoziții bune — poate — pentru o beletristică de popularizare. *K.* nu are cel puțin meritul originalității, fiindcă afirmațiile sale sunt o flagrantă pastişă a erorilor lui Hunfalvy, Rethy, De Bertha.

Iată însă că un conațional al său : *Homan* [1923] îi crede pe Secui Avari, așezați în Transilvania prin secol. IX. Cât despre Români ei nu puteau emigra din Sud decât după venirea Ungurilor în Ardeal și anume, prin secol. XII!

Aceeași părere are și șeful noiei școli maghiare : *Domanovszky* [1924], pentru care Românii au imigrat la stânga Dunării, mai întâiu în ținuturile dintre Olt și Dunăre și tocmai pe la 1200 în Făgăraș!

Alföldi [arheolog și istoric ungar] scria în 1926 în „*Revue des études hongroises*”, că Dacia a fost complet părăsită sub Aurelian, fiindcă locuitorii ei nu puteau suporta dominația barbară; pe de altă parte, în Nord erau mai expuși la atacurile neamurilor năvălitoare. Inconsecvent, *Al.* afirmă însă, că Romanii au locuit totuși cu barbarii în Panonia până în veac. V—VI. Dar ceea ce se putea în Panonia, nu era posibil în Dacia!

Eckarth (ung.) în „Introduction à l'histoire hongroise“ explică altfel venirea Românilor în Ardeal. Stând mereu la pândă, neamul nostru s'a așezat dincolo de munți în urma pustiiilor Turcilor și Tătarilor în ținuturile „ungurești“. Mai târziu însă, la 1933, într'o lucrare apărută în lb. maghiară, *E.* susține că Ungurii au ajuns deabea în secol. XIII la catena Carpaților. Secuții, găsiți în Ardeal, sunt urmași ai Cabarilor!

Ianoș Szekely îi socotește pe Români ca venind din Italia meridională. În drumul lor, s'au oprit în P. Balcanică pentru a popula regiunile devastate de Goți și Slavi. În N. Dunării au venit în secol. XII, pe timpul lui Isaac-Anghel. Ardealul a fost luat de Unguri în veac. XI, iar Români au sosit aici două secole mai târziu.

Tremł Lajos (1931) citind pe Al. Philippide și interpretându-l cum îi convenea, afirmă, că „lea-gănul“ Românilor este un teritoriu restrâns din P. Balcanică. În stânga Dunării am imigrat târziu prin secol. XV. Totuși, prin Banat, e posibil să mai fi rămas Români, dar numai până în secol. V.

Kalmar, Nemeth, Nagy, Bethlen ș. a. — toți Maghiari — socotesc pe Români ca infiltrații târzii în Ardeal.

Este — precum citim — înduioșetoare consecvența și solidaritatea întru falsificarea documentelor la toți istoricii unguri. Regretabil că — refuzând uneori să se repete, — imaginația lor devine halucinantă.

Un destin straniu a făcut ca patria primitivă

a Românilor să fie mereu contestată. Dacă Maghiarii ne trimit în Sudul Dunării, Bulgarii nu ne lasă nici aici. Astfel, *Mutaftchiev* (istoric bulgar) — după ce încearcă să dovedească lipsa de continuitate în Dacia și fixează ca epocă de întoarcere aici secolii XII—XIII, după plecarea barbarilor, crede că „leagănul” Românilor sunt regiunile din Vestul P. Balcanice, dincolo de hotarele de N. V. ale Macedoniei, spre Serbia de Sud, Herțegovina, o parte din Muntenegru și Bosnia de Sud. De aici, la epoca indicată mai sus, o parte au plecat spre Sud — ajungând în Pind și Tesalia — și o altă parte spre Nord — pătrunzând în Transilvania. Gh. Brătianu cercetând această teorie observă, că ținuturile menționate corespund Serbiei de azi. Ori, Jireček — spune D-sa — arată că tocmai aceste regiuni sunt: „piatra cea mai veche și mai constantă a poporului sârb”. — Aceeași regiune, conchide Gh. B., n’a putut fi leagănul a două națiuni de rase diferite: una slavă și alta latină.

Ca și *Mutaftchiev*, slavistul *Melich* crede că lb. română nu s’a putut forma decât undeva în P. Balcanică, fiindcă dacă aceasta s’ar fi întâmplat în Nord. Dunării am fi avut elemente germane vechi în limbă.

Și, în stârșit, pentru a termina tabloul atâtor cărturari... bine intenționați ori naivi, cităm și ceea ce acum în urmă afirmă Italianul *Leonardo Oleschi*: Românii sunt un „popolo povero” (1935) și de aceea „lipsit de energii și spirituale intrinseci”, fiind totodată și „un popor semi-nomad”, numai

cu „il vanto di sentirisi latino“; pe de altă parte, lb. română n'are decât structura gramaticală latină, concede cu mărinimie un client al frazelor grase.

O părere curioasă aflăm și la *Keramopulos* care susține, că Aromânii sunt Greci ce și-au pierdut limba, pe când Dacoromânii sunt urmași ai Dacilor. Iată cel puțin o afirmație mai decentă prin discreția ei.

Dar majoritatea cărturarilor de rasă cu nume înscris pe frontispiciul atâtor discipline științifice, a căror obiectivitate n'a fost nici când contestată și ale căror păreri au fost emise în urma unor îndelungate studii sprijină continuitatea în Dacia, chiar dacă — unii dintre ei — pun ca centru de formație Sudul Dunării.

Astfel, *Weigand* deși recunoaște persistența unui nucleu străroman în stânga Dunării, totuși consideră ca patnie primitivă a Românilor triungiul: Niș—Skoplje—Sofia (vezi *Tomaschek* și *Jirecek*), de unde au pornit în secol. XI—XII Dacoromânii spre Nord, prin valea Moravei, și au pătruns în Banat, Transilvania de Vest, apoi Maramureș; mai târziu, crede W., Dacorom. intrară în Moldova și Muntenia. În drumul lor, Românii asimilă pe Albanezii întâlniți în cale, o parte din Bulgari și Maghiari. Odată cu grupul plecat spre Nord, un altul se îndreaptă împreună cu Albanezii spre Sud întemeind în veacul XII Vlahia-Mare.

Tot pentru o origine sud-dunăreană a dialec-telor este și filologul *W. Meyer Lübke*.

Supozițiile lui *Weigand* se întemeiază pe apropierea dintre lb. română și lb. albaneză. Dar un inveterat albanolog, *Dr. Albrecht Wirth*¹⁾ explică oarecari identități în lexicul și morfologia celor două limbi prin originea lor comună traco-ilirică. *Wirth* este un sprijinitor al tezei continuității. Poate, conchide el, între anii 600—800 vor fi trecut Dunărea o parte din Românii P. Balcanice pentru a întări elementul romanic din Nord.

Niederle („Manuel de l'antiquité slave“, 1923) socotește P. Balcanică teritoriu de formație, dar afirmă că elementul romanic din Nord a fost întărit prin imigrările celor din Sud — contactul între N. și S. fiind în permanență deschis.

Kisch și Schuller (1924—1925) sprijină ambii continuitatea.

Un alt învățat german: *Friedwagner* scria în 1934²⁾ cu privire la continuitate: „Nu se părește o provincie atât de frumoasă ca Dacia“, pentru că nici *Noricum* și nici *Vindelicia*—foste provincii romane — n'au fost părăsite decât cel mai de vreme în secol. IX, deși la 488 se dăduse poruncă să fie strămutată populația și deși nu dispuneau de bogățiile naturale ale Daciei. *Fr.* crede că s'au păstrat în N. Dunării — după retragerea lui *Aurelian* — nuclee dacoromane prin munții din jurul văii *Hațegului*, „printre ruinele vechei capitale dela *Sarmisegetuza* și prin alte colțuri ale *Ardealului*“. Regiunea cu adevărat ro-

---

1) „Der Balkan“ [Leipzig, 1924].

2) „Ueber die Sprache und Heimat der Rumänen“.

mană era — în Nord — Transilvania mijlocie și apuseană, și Oltenia. Totuși, „vatra românismului“ a fost în Sud, în „Dacia nova“ a lui Aurelian, „care era la punctul de unire a Moesiei inferior și superior și a Dardaniei“. De aici, Străromânii au întărit prin admigrațiuni elementul romanic din stânga Dunării. Ca și *Marius Walthoff*, *Fr.* admite pentru latinitatea balcanică adstratul albanez, grație căruia latina din Balcani a devenit cu vremea, limbă română.

Un al învățat german, promotor al apropierii culturale germano-române; *Ernst Gamillscheg* întemeiat pe o serie de constatări din domeniul istoriei și lingvistice scrie, că Daco-Românii s'au continuat în stânga Dunării. *G.* crede, ca mulți alți înaintea, că Goții, Vandalii etc.—nu s'au putut dispensa de brațele de muncă și au impus lui Aurelian să lase în Dacia părăsită o parte din locuitorii ei. Filologic, *G.* — cași Pârvan și Pascu dealtminteri — admite autohtonía numelui Dunăre (din *trac Donare sau *Donaris), apelativ pe care nu l-ar fi putut conserva decât descendenți ai Tracilor locuind în preajma malurilor marelui fluviu, cum este cazul Românilor din Nord. Aromânii — ramură desfăcută din masa comună în jurul anului 1000 — au reîmprumutat numele Dunării dela vechiul turcesc Duna; tot așa, Albanezii. În ce privește Nord. Dunării, *G.* distinge — în urma cercetărilor prilejuite de A. L. R. — două arii dialectale: una în Sud-Est și alta în Nord-Est. (Astfel, pe când în S. E. avem forma: rinichiu (reniculus, în rest găsim :

rărunchiu (renunculus): Concluzia stabilită de G. este următoarea: în stânga Dunării au fost trei regiuni „matcă”, de unde au roit apoi Românii.

Nord-Vestul țării a avut ca regiune-mată Munții Apuseni și dealurile din Apusul-Transilvaniei. Toponimia de origină latină de aici o probează cu prisosință: Abrud dela lat. *Abruttum*, Ampoiu (*Ampelum*), Crișurile (*Grisia*, *Gri-ssia*), Turda etc.—„Aici — spune G. — este sâmburele românimii din N. V... patria originară, dacă nu a tuturor Românilor... totuși cea a Românilor ardeleni”. Un alt ținut-mată era — în secol. VII — între Giurgiu și Cernavodă, iar un al treilea, slavizat în Evul-Mediu, se afla în Banat și Oltenia cu prelungire în Sud. Dunării. În linii largi, regiunile care au continuat în N. Dunării tradiția romană sunt: Oltenia, Banatul, Sud-Vestul Transilvaniei.

Referindu-se la influența slavă atât de puternic simțită în limba noastră, la forma de stat slavă, la liturghia slavă menținută secole de-a-rândul, G. conchide că Românii reușesc totuși să se conserve timp de 1500 ani. Miracolul se explică grație faptului, că în Orient lb. română continua lb. latină, lb. socotită indispensabilă în răsărit încă dela începutul Evului-Mediu. Fiindcă: „Româna este latina vulgară adaptată viziunii linguistice și formei exterioare a limbii Slavilor”.

Așa dar, G. afirmă romanitatea și continuitatea noastră, stabilind trei centre de romanizare

în Nord. Cât privește pe Unguri, ei vin în secol. IX la șes și în XI în Transilvania ; totuși, când se pune problema priorității în Ardeal a Românilor, G. este foarte prudent, întrucât socotește pretențiile noastre ca având o valoare pur sentimentală, fiindcă asupra regiunilor din Nord ar putea avea revendicări și Sârbii, Bulgarii, Rutenii, Germanii ori... Roma („ca mamă a Daciei“) și Turcii („ca rudele cele mai apropiate ale Pecenegilor cu Cumanii“). Glosa aceasta care — neîndoelnic — este „sentimentală“ e o prudență diplomatică, cerută de complexul unor bine definite procese politice.

*Seton Watson*¹⁾ recunoaște că Românii au continuat să rămână toată vremea în stânga Dunării. În Transilvania, Ungurii au sosit în veac. XI.

*F. Lot*²⁾ însă, neștiind cum să explice tăcerea „impresionantă“ a documentelor între secol. IV—XIII, se alătură streinilor partizani ai teoriei imigrării în Nord. Patria primitivă a Românilor este deci Sudul Dunării.

Am expus până aici părerile cărturarilor de peste hotare cu privire la continuitate. Vom arăta mai jos cum văd aceeași problemă Românii.

Primii care au arătat latinitatea lb. noastre și descendența romanică a poporului din stânga Dunării sunt cronicarii.

Grigore Ureche afirmă în „Letopisețul Țării-Moldovei“ că : „Românii câți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramureș,

---

1) „A history of the Rumanians“ — 1934.

2) „Les invasions barbares“ (Paris, 1937).

dela un loc sânt cu Moldoveanii și *toți dela Râm să trag*". Iar ca dovadă aduce câteva cuvinte: pâne, câne. muiere etc. — care își au originea în lat. panem, carnem, mulierem. — Obiectiv, Ureche recunoaște că „limba noastră den multe limbi iaste adunată și ni-i amestecat graiul cu a vecinilor de prenprejiur măcar că dela Râm ne tragem”.

Urmașul și continuatorul său *Miron Costin*, boier învățat și diplomat emerit, atât în cele două opere polone: „Opisanie ziemie moldawskiez wierszem” („Descrierea Țării Moldovenesti în versuri” — 1648, Daszow) și „Chronika ziem moldawskih y multanskich” („Cronica Țării moldovenesti și muntenești”), cât mai ales în „De neamul Moldovenilor”¹⁾ aduce mărturii de latinitate din domenii variate ca: etnografia, arheologia, istoria, lingvistica. Astfel, el cel dintâiu își dă seama de apropierea dintre noi și Italieni, apropiere care a isbit și pe străini, deoarece aceștia observând o seamă de obiceiuri identice la cele două popoare, le-au numit la fel. (Românii sunt Vlahi, Valahi, etc. — Italienii Vlohi, Valleni etc.); dovadă că Românii au fost aduși în Dacia de Traian sunt vestigiile *arheologice*; podul de pe se Dunăre, valul (șanțul Troianul) lui Traian; *istorici* ca Dion, Eutropius, Bonfinius, Silvius, Piasensky, *Topeltin*²⁾ etc. recunosc că în Dacia au venit co-

---

1) Publicată de Giurescu în 1914.

2) Sas din Mediaș; scrie la 1667: „Origines et occasus Transylvanorum” tratând despre originea noastră romanică, despre continuitatea în Dacia și drepturile mai vechi în Ardeal.

Toniști romani, nu tâlharii Metropolei; cercetând mai atent *limba*, M. C. conchide că româna este „latinească stricată“, fiindcă surprinde în lexic într’o măsură apreciabilă influența slavă și în proporție redusă infl. ung. și turc. Probă sigură i se pare a fi cuv. Român, care vine de la Romanus. Demne de relevat pentru M. C. sunt considerațiile sale asupra: *Cuțo-Vlahilor*, care sunt și ei Români, dar... „Vlahi șchiopi, fiindcă din oastea romană au rămas acolo în Sud. Dun. numai șchiopii și bolnavii“ — și mai cu osebire: pivoturile etnice (regiunile matcă românești) pe care primul e tentat să le fixeze. După descălecatul I (al lui Traian), năvălind barbarii, Moldovenii se trag în „Maramureș“, și în Muntenia pe „Olt“, de unde revin la descălecatul II. Iată deci două ținuturi-matcă, pe care Costin le stabilește fără să prevadă polemica maghiară: regiunea de Nord-Vest a Transilvaniei și Oltenia, adică regiunile asupra cărora aveau să insiste condeiele secol. XIX și XX.

Fiul său *Nicolae Costin* în „Cartea pentru descălecatul dentâiu a țării Moldovei și neamului moldovenesc“ crede ca și tatăl său că patria primitivă a Românilor este Dacia. Mai puțin perspicace decât părintele său și pasionat de fraza pedantă, N. C. trece ușor peste mărturiile documentelor, fiindcă fapta îl reținea mai puțin decât figura retorică.

Ion Neculce — cronicarul cu însușiri de povestitor — nu e preocupat nici de problema originii și cu atât mai puțin de aceea a continuității.

În „precuvântarea“ Letopisețului său protestează vag împotriva celor ce au „defaimat pe Moldoveni, scriind că sânt din tâlhari”. — Este de aceeași părere cu Miron Costin și fiul-său „Nicolai”, că aserțiunile lui Eustratie Logofătul, Simion Dascălul și Misail Călugărul sunt „basne”.

Ștolnicul Const. Cantacuzino în „Istoria Țării Rumânești” sprijină cu argumente istorice continuitatea elementului romanic în Dacia și afirmă — categoric — originea noastră romano-dacă. Este primul care, relevând unitatea noastră etnică, folosește cuv. Rumân. Imbrățișează în cronică sa pe Românii din Nord și Sud (Cutovlahii).

Cărturar distins, elogiat și cercetat de savanți streini, Ștolnicul avea contemporan în Moldova pe *Dimitrie Cantemir*, unul din cei mai de seamă reprezentanți ai științei europene în veacul XVII. În al său: „Hronicul vechimii Romano Moldo-Vlahilor”, *D. C.* susține că Românii se trag din Enea, deci sunt de origine elino-romană, începăturile noastre confundându-se cu acelea ale istoriei romane. Suntem — negreșit — Romani curați; în sângele nostru nu curge nicio picătură dacă. Neamul de dincolo și de dincoace de Dunăre este unul și același, strâns legat de pământul strămoșesc. Sub Aurelian e drept, că au trecut o parte în dreapta fluviului, însă au venit în stânga în chiar timpul domniei acestuia. (Cantemir este primul Român, care emite teoria admigrării.)

Chesarie — episcop de Râmnic — afirmă ¹⁾ că

1) În prefața dela „Mineiul, luna Ianuarie”, Râmnic, 1779.

Românii se trag „din slăvitul neam al Romanilor” și, împotriva celor scrise de Bielski, că Traian a adus în Dacia oameni de rând dar și nobili.

În gramatica intitulată: „Observații sau băgări de seamă” — (Râmnic, 1787), *Ienăchiță Văcărescu* crede — ca mulți alții — că lb. română este lb. latină „stricată”, limbă pe care au vorbit-o țărani aduși de Traian în Dacia. Contrar celor susținute de *Chesarie, I. V.* care se apropie în felul acesta de adevăr, socotește că în Nordul Dunării au venit nu nobili, ci populația săracă, fiindcă aceea se putea muta mai lesne.

Însă, spre sfârșitul acestui cel de al XVIII-lea veac se ridică în Ardealul împilat un șir de cărturari cu iubire de Neam care, întârziind deasupra hrisoavelor, dovedesc streinătății nobila noastră origine.

Samuil Micu (Klein) în „Istoria, lucrurile și întâmplările Românilor” după ce arată originea noastră curat romanică și apartenența lb. române la latina clasică, scrie: „și dincoace și dincolo de Dunăre au fost, precum și astăzi sunt, Români locuitori”. Așa dar, Românii din Nord și Sud au rămas acolo în toată trecerea vremii.

Iosif Meheși, secretarul Cancelariei ardelene din Viena, redactează la 1791 vestitul memoriu trimis împăratului Leopold II și intitulat: „*Rae- presentatio et humillimae preces universae in Transylvania valachicae nationis*”, în care cere drepturi politice pentru Români. În apărător al marelui imperiu se erijează *Sasul I. K. Eder* (vezi *Eder*, mai sus), căruia însă îi răspunde documen-

tat și dârz : Gh. Șincai în : „Responsum ad crism Josephi Caroli Eder in supplicem libellum Valachorum Transilvaniae“¹⁾. Gh. Ș. explică — pe de altă parte—în „Hronica Românilor și a mai multor neamuri“ originea Românilor din Nord și a celor din Sud; primii, sunt urmași ai Daco-Românilor, ceilalți ai Dacilor trecuți dincolo de fluviu de Aurelian sau ai Tracilor autohtoni și Romanilor. Pentru Ș. Românii sunt tot una cu Cumanii, fiindcă acesta nu-i decât un nume dat ordinioară neamului nostru.

*Radu Tempea*²⁾ crede, că până la 669 Românii au vorbit „romanește sau râmlenește“, ei fiind Romani curați; dela această dată s’au amestecat cu Bulgarii și au început să vorbească lb. de azi.

Petru Maior — cel mai învățat și mai judicios dintre cărturarii „Școlii Ardelene“ — susține în „Istoria pentru începutul Românilor din Dachia“ (Buda, 1812) — împotriva celor care au obiceiul „a vomî cu condeiul“, că Dacii au fost exterminați sau au fugit la vecinii lor Sarmatii și deci noi suntem Romani curați. În Nordul Dunării, neamul nostru s’a continuat fără întrerupere, iar limba pe care el o vorbește este lb. vulgară, limba poporului, mai veche și mai vie decât latina scrisă, latina clasică. („Ortographia romana sive latino-valachica“ — Buda, 1819). Recunoscând aportul influenței slave, încearcă totuși să-i micșoreze importanța circulatorie. Lui Kopitar, care con-

---

1) Ms. inedit păstrat la Oradea.

2) În prefața la „Gramatica românească“ (Sibiu, 1797).

testa romanitatea lb. române îi răspunde în „Animadversiones in recensionem historiae De origine Valachorum în Dacia“ (vezi mai sus Kopitar) și în „Reflexiones in responsum Domini recensentis viennensis ad Animadversiones“ (1815), la care nu capătă niciun răspuns — Români din stânga fluviului sunt urmași ai Romanilor rămași aici, cei din dreapta sunt descendenți ai coloniștilor trecuți de Gallienus în regiuni mai ferite de atacul populațiilor barbare.

D. Philippide—care își publică opera la Leipzig în 1816 — afirmă, că Români sunt urmași ai Daco-Romanilor, întru cât Dacii atrași de binefacerile vieții romane, de aleasa purtare a lui Traian și a generalilor săi, deprind obiceiurile coloniștilor și învață limba lor. Centrul vieții romane în Dacia era partea de apus a Ardealului și Munteniei. Dimpotrivă, Moldova a suportat mai multe expediții romane, dar niciodată n'a fost supusă de oastea imperială. La 237, Aurelian își trece oastea și funcționarii în Peninsula Balcanică. Rămân însă în vechea Dacie „cei mai mulți locuitori, mai ales cei dela țară“, care uniți—mai târziu — cu Slavii se organizează în state mici; în această situație îi găsim Ungurii.

Dionysios Photinos (1818) scrie că Români sunt urmașii Daco-Romanilor lăsați în Dacia de Aurelian. La retragerea împăratului, mulți vor fi plecat cu oștile lui—mai ales cei dintre Dunăre și munți. Au rămas însă în vechile ținuturi cei așezați în Carpați sau dincolo de ei. Aici, s'au constituit nucleele de rezistență românească. De

dincolo de Dunăre, au revenit până la 678 o parte dintre cei duși de Aurelian și s'au așezat în regiunea Craiovei (iată deci un alt centru al romanității). Atât în munți cât și între Olt și Dunăre, autohtonii puteau rezista mai bine barbarilor, pe care — dealtminteri — cu vremea, au reușit să-i romanizeze complet. Cât privește pe cei plecați în Sud, din ei se trag Aromânii sau Macedoromânii.

I. Budai-Deleanu în : „De originibus populorum Transilvaniae commentatio“, „De unione trium nationum“ și „Hungari vi armorum Transilvaniam non occuparunt“, susține că originea Românilor este nobilă, romanică și prilej de mândrie pentru Ardelenii subjugăți de neamurile streine, care au venit în calitate de barbari pe pământul strămoșilor.

Bănățeanul *Damaschin Bojinca* ¹⁾ polemizează cu Tököli, care nega latinitatea limbii și popoului nostru. *B.* susține, că Românii sunt urmașii coloniștilor aduși de Traian în Dacia.

Un alt adversar al părerilor lui Tököli este și *Eftimie Murgu* care, în „Widerlegung“ (Buda, 1830) arată lipsa de seriozitate a tezei maghiare.

Ardeleanul *Florian Aaron*, profesor la București, adept al Școlii Ardelene, aduce argumente în favoarea continuității ²⁾.

A. Trebonius Laurianus ³⁾ scrie, că Aurelian a

---

1) In „Răspundere desgustătoare“ [Buda, 1828].

2) „Manual de istoria principatului Țării-Românești“ [3 vol.].

3) „Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia videntis, vulgo valachiae, [Viennae, 1840].

trecut o parte din populație peste Dunăre. Din cea rămasă se trag Dacoromânii, din cea trecută dincolo au ieșit Macedoromânii. Și pe unii și pe alții îi socotește cam la vreo 50 milioane!

Timotei Cipariu în „De latinitate linguae valachicae” (1855) afirmă, că Românii sunt urmași a coloniștilor romani din Dacia.

Șmion Bărnăușiu — atacând într'un discurs documentat politica inumană a Ungurilor — (unio trium nationum, cartea de legi a lui Verböczi etc.) susține cu tărie drepturile noastre mai vechi în Ardeal ca descendenți ai vechilor coloniști romani.

A. Șaguna: „Noi Românii avem convingerea că națiunea română își trage originea din soldații și coloniștii lui Traian, care au luat în stăpânire Dacia dela Tisa până ia Marea Neagră” (citată de Philippide din: „Istoria bisericii ortodoxe răsăritene” — Sibiu, 1860).

I. H. Rădulescu atinge, în treacăt, problema continuității și originii noastre. Românii sunt urmași ai coloniștilor aduși de Traian. Se pare că ei sunt Romani curați, pentru că Dacii au fost „parte uciși, parte alungați și refugiați pe la vecini și în munți”. Din Dacii refugiați în munți s'au născut Mocanii de astăzi. Limba română este limba latină rustică, în care s'au amestecat cuvinte dacice.

M. Kogălniceanu ¹⁾: Românii sunt urmașii Dacilor și Romanilor; în secol. VII, o bună parte

---

1) „Histoire de la Valachie et de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens” [Berlin, 1837].

dia cei ce trecuseră în dreapta Dunării s'au înapoiat în vechea Dacie.

*B. P. Hasdeu*¹⁾: „Naționalitatea română s'a născut și s'a dezvoltat în Oltenia până în valea Hațegului“.—De aici, între secol. VI—XIV Românii s'au risipit în Ardeal, Timișoara, Muntenia etc. Cât privește substratul etnic *H.* afirmă că este traco-roman. Dar, pe când în Nordul Dunării Românii s'au păstrat ca descendenți ai Traco-Romanilor, în Sud, Tracii, odinioară romanizați, au fost slavizați devenind Bulgari ori Sârbi. Macedoromânii sunt deaceia tot Români din Nord, plecați de aici prin secol. X din cauza invaziei Ungurilor. Albanezii sunt urmași ai Tracilor din Sud, care n'au fost romanizați. *H.* nu face nicio deosebire între Traci și Iliri.

Așa dar, pentru Hasdeu toți Românii (Dacorum. Macedorum. Istrorum. Meglenorum.) au ca patrie primitivă vechea Dacie. *H.* este unul dintre puținii cercetători ai acestei probleme, care vede astfel situația.

*Eudoxiu Hurmuzaki*²⁾ crede, că patria tuturor Românilor n'a fost în Nord ci în Sud și anume în Moesia, fiindcă la 271 Dacia a fost complet părăsită. Regiunea din stânga Dunării a fost — pentru multă vreme — „loc de scurgere“ al neamurilor barbare și numai din veac. IX Bulgarii ajungând la mare putere, strămută o parte din Români în Nord.

---

1) „Istoria critică a Românilor“ [Buc., 1875]; „Strat și substrat“ — în tom. III din *Etymologicum magnum* [Buc. 1893].

2) „Fragmente zur Geschichte der Rumänen“ [Buc. 1878].

*Xenopol*¹⁾ este unul dintre istoricii noștri care răspunde—într'un volum impresionant prin probele pe care le administrează — lui Roesler. X. ca și Thunmann și Pic neagă orice raport între cele două ramuri din N. și S. ale românismului: „Dacoromânii și Macedorom. sunt.. două popoare deosebite prin obârșia lor, care dădoresc asemănarea lor covârșitoare împrejurării că se trag din amestecul acelorași elemente“. Românii din Nord sunt urmași ai Daco-Romanilor; peste Dunăre a trecut numai populația bogată, iar restul a rămas aici, refugiindu-se—de teama barbarilor — în munți și păduri. Macedorom. și Istrorom. sunt continuatorii populațiilor romanizate din Peninsula Balcanică. Totuși, între stânga și dreapta Dunării au fost legături, care au facilitat apropierea lingvistice și propagarea religiei creștine în Nord. Aici, în Nordul Dunării, Carpații au fost citadela românismului.

În sprijinul afirmației sale că între populațiile romanice de o parte și de alta a fluviului sunt deosebiri capitale, X. aduce următoarele constatări: 1) diferența în lexic a macedorom. și dacorom.; b) deosebirea dintre cele două dialecte în exprimarea M. M. C. Perfect. (în dacorom.: eu avusesem; în macedorom.: eu aveam avută); c) formarea diferită a Conjunctivului; d) existența în macedor. a cuvintelor cu sens mai apropiat de cel latin; e) lipsa în macedorom. a fonemului de

---

1) „Teoria lui Roesler“ (1883) și „Istoria Românilor“ (Iași, 1888—1893).

timbru î. X. a răspuns și altor întrebări, pe care și le puneau filologii ori istoricii pentru a infirma continuitatea noastră. Astfel, în ce privește elementul albanez din dacorum. crede că se datorește substratului autohton trac, iar mulțimea cuvintelor grecești colonizării Daciei cu populație greacă din Asia Mică.

Afirmațiile lui Xenopol au fost sprijinite de *Onciul*¹⁾ care, recunoscând continuitatea, pentru regiunea dintre Olt și Timiș și partea de Apus a Ardeal., scrie totuși, că din Sud au imigrat în ținuturile de peste Dunăre Români pentru a întări elementul romanic din vechea Dacie, după cum elementul romanic din Sud s'a fortificat prin strămutări de Daci și prin aduceri de coloniști din Italia în Dalmația sub Dioclețian. Ca și Xenopol, este convins de originea sud-dunăreană a Istrorom. În P. Balanică vieța romană era mai intensă decât în Dacia în primele timpuri ale evului-mediu. Cu vremea, situația s'a schimbat. La stânga Dunării vieța romană a pulsat mai ferm decât în dreapta ei mulțumită imigrării din Sud. Formarea poporului român începe, spune O., din momentul cuceririi Iliriei de către Romani.

*Radu Rosetti*²⁾: Români au ieșit din amestecul Slavilor veniți în Nordul Dunării cu elementele

---

1) „Dare de seamă asupra Teoriei lui Roesler, în „Conv. literare” (1885), „Români în Dacia Traiană până la întemeierea Principatelor” (Buc. 1902), „Din istoria României” (Buc. 1914).

2) „Invaziunile Slavilor în Peninsula Balcanică și formațiunea naționalității române” (1889).

romanice aduse de barbari în captivitate din Sudul Dunării.

*Ar. Densușianu*¹⁾: Românii s'au format atât în Nordul cât și în Sudul Dunării, în urma romanizării populației autohtone. La venirea Bulgarilor grupul din Sud se desface definitiv de cel din Nord; pe de altă parte, Ungurii întrerup legătura între Dacoromâni și Istroromâni, adică Românii din părțile apusene ale Iliricului.

Al. Philippide în monumentală sa lucrare: „Originea Românilor“ (vol. I, II, Iași, 1923) scrie următoarele: Teritoriul pe care s'a dezvoltat poporul român cuprindea — în termenii geografici de azi — Serbia, Sud-Vestul Bulgariei, Bulgaria dintre Dunăre și Balcani; apoi, dincoace de Dunăre: Dobrogea, Oltenia, partea de pe lângă Dunăre și de lângă Mare a Basarabiei, până aproape de Cetatea-Albă, Transilvania, Banatul și provincia austriacă Syrmien. Așa dar, un vast teritoriu îmbrățișând ambele maluri ale fluviului și pătrunzând adânc în Peninsulă. Patria aceasta primitivă s'a restrâns însă în trei epoci: I, în vremea lui Maximinus (235—238), când s'a produs primul exod de populație romană din partea transdanubiană a Moesiei inferior (partea de pe lângă Dunăre a Munteniei și Moldovei, partea de pe lângă Dunăre și de pe lângă mare a Basarabiei până la Ackerman inclusiv); II, în vremea lui Gallienus (267), când au fost părăsite Dacia și partea transdanubiană a Moesiei supe-

---

1) „Istoria limbii și literaturii române“ (1894).

rior (Oltenia, Transilvania, Banatul) și III, la 377 când Hunii ocupă provincia Sarmien. Demnă de relevat este afirmația, că Dacia a fost părăsită la 267, sub Gallienus și că deci centrul vieții romane a fost din acest secol Peninsula Balcanică. Din veacul III, viața romană la Nordul Dunării nu mai contează, pentru că mare parte din populație fusese strumutată în Sud, iar cea rămasă, parte a fost înghițită în masa barbară, parte s'a contopit în mulțimea Românilor veniți din dreapta Dunării între veacurile VII—XIII. (Deosebirea cea mare dintre Roesler și Ph. este că primul socotește secol. XIII ca începutul, nu ca sfârșitul imigrării). Deci, centrul nostru de formație a fost *Peninsula Balcanică*; totuși, Ph. nu exclude posibilitatea continuității în Nord.

Cât privește direcțiile de expansiune ale poporului român, Ph. stabilește două: dinspre Pannonia spre Nord-Est și dinspre Munții Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu Munții Balcanici, precum și dinspre Oltenia, de o parte spre Munții Apuseni și din aceștia pe valea Tisei în sus spre Nord, de altă parte pe coama Carpaților mai întâiu spre Est, apoi spre Nord-Vest și spre câmpia Ardealului.

Ovid Densusianu în „Histoire de la langue romaine“ (I, Paris, 1902)—ca și Ph.—afirmă că patria noastră primitivă a fost Peninsula Balcanică și anume Iliria, fiindcă acolo trebuesc căutați germenii limbii românești; așa dar, filologii vor da o atenție deosebită nu elementului trac ci celui iliric. Cu toate acestea D. admite continuitatea,

pentru că dacoromâna a rezultat din fuziunea elementului macedorom. cu elementul românesc septentrional (dac), pe când macedorom. este româna primitivă formată în Sud din fuziunea dintre limba latină și cea iliră. Cât privește istroromâna și meglenorom. *D.* crede, că sunt dialecte despărțite între X—XIII (din cauza absenței de cuvinte maghiare din lexicul lor) din marele grup dacorom. Iată cum își explică *D.* formarea dialectelor: Centrul vieții romane și mai apoi românești a fost Iliria. În Dacia a mai rămas puțină și neînsemnată populație autohtonă. Dar, populația de aici a fost întărită prin admigațiuni masive din Sud survenite în secolele VI și VII mai ales, dar și între VII—XIII. Exodul celor din dreapta fluviului a fost provocat de năvălirea Slavilor și Bulgarilor dincolo de Dunăre. (Macedorom. au adus cu ei palatalizarea labialelor). Meglenorm. au fost și ei odinioară tot Dacorom. Exodul lor s'a produs în epoca menționată mai sus. Acești Dacorom. ajungând în Meglen s'au amestecat cu Pecenegii de acolo și au dat naștere dialectului mgl. Istrorom. sunt și tot ei Români nordici, fiindcă au cuvinte rotacizante. Așa dar, au plecat din regiunea Munților Apuseni prin secol. X, înainte de venirea Ungurilor.

Dar, cum arătam mai sus, *D.* combate punct cu punct teoria lui Roesler, dovedind — pe cale

linguistică — în mod neîndoios continuitatea noastră în Dacia (vezi pg. 55).

*N. Iorga*¹⁾ este un apărător dârz și documentat al continuității. *I.* susține că elementul romanic din Nord a fost destul de puternic pentru a nu mai avea nevoie de admigațiuni fortifiante din Sud. Intre Nord și Sud au fost legături ca între orice grupuri apropiate prin identitatea obârșiei, dar nicidecum o masă de populație sudică nu s'a contopit cu una din Nord. Românii din Nord sunt Daco-Romani, iar cei din Sud: Iliro-Traco-Romani. Barbarii au cohabitat cu ambele populații din stânga și dreapta Dunării. Admițând chiar că Macedorom. au încercat să treacă în Nord, nu le-ar fi fost posibil, pentru că s'ar fi isbit de mulțimea barbarilor. Iar, dacă totuși au reușit să vină în stânga Dunării, apoi — din același motiv—numărul lor nu putea fi prea mare, Deci, pentru *I.* teritoriul de formație este Nordul și Sudul Dunării.

I. Nistor: Locul de baștină al Românilor trebuie căutat fără îndoială în provinciile dunărene Moesia, Panonia și Dacia, romanizate în cele trei secole după Chr. (citat de: Pușcariu în Daco-România, an. VIII pg. 294).

Vieța romană n'a încetat nici când în Dacia, unde existau nuclee de puternică romanitate în Transvania și Banat. Pentru *N. Istrorom.* s'au

---

1) „Geschichte des rumänischen Volkes“ (Gotha, 1905), „Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie“ (Bucarest, 1915).

desfăcut din marea ramură nord-dunăreană.

Pârvan nu admite părăsirea completă a Daciei, după cum — ca și *Iorga* — nu crede că au putut veni Români din Sudul în Nordul Dunării. Patria primitivă este, după *P.*, Nordul Dunării și, ca să dovedească afirmația, încearcă să probeze că influența albaneză asupra românei s'a exercitat în stânga Dunării. După *P.* Albanezii au plecat din Nordul Dunării în Sud între secolele III—VI.

Ilie Bărbulescu ¹⁾ plecând dela considerația că numai o limbă plămădită și trăitoare pe un pământ mic nu se poate să nu formeze dialecte, conchide că Românii s'au format pe un teritoriu foarte restrâns, și anume în colțul Sud-Vestic al Daciei adică în Oltania, Sud-Vestul Transilvaniei și Banat. Influența slavă o primesc Românii de-a-bea după secolul X sau XI; probă stă caracterul medio-bulgar al elementelor intrate în limba română.

Ilie Gherghel ²⁾ sprijină o teorie rar întâlnită, după care Românii ar fi emigrat totdeauna dela Nord spre Sud și niciodată dela Sud spre Nord; astfel, și Macedo-Românii și Megleno-Românii au plecat din Nord după secolul IX.

N. Drăganu în lucrările sale de toponimie dovedește vechimea noastră în Nordul Dunării și mai ales în Ardeal, unde multă vreme Românii

---

1] „Problemele capitale ale slavisticii la Români” (Iași, 1906).

2] „Zur Frage der Urheimat der Rumänen” [Wien, 1910].

au trăit împreună cu Slavii (vezi dovezile toponimice). „Dacă, spune *D.*, Românii ar fi venit în ținuturile cucerite de Unguri numai după năvălirea acestora, nu putea rămânea nementionată în cronici și acte colonizarea unui element atât de numeros, pe care-l găsim în același timp, chiar din secolul XI—XIII, în Panonia, Moravia, Carpații Nord-Estici și Galiția, Banat, Munții Apuseni și Ardeal“. Drăganu admite continuitatea și admigrația până în secol. XIII, dar referindu-se la împărțirea pe care o face Pușcariu: Românii Apuseni și Românii Răsăriteni propune denumirea de Românii Sud-Vestici și Românii Sud-Estici, fiindcă numai aceasta ar corespunde istoriei, geografiei, toponimiei și lingvistice. Pușcariu face împărțirea întemeiat pe identități lingvistice, dar—scrie *D.*—Românii din Moravia și Panonia ca și Românii de pe teritoriul sârbesc nu cunoșteau rotacismul înainte de secolul XIV. Pentru Nordul Dunării punctul de iradiațiune al acestui fenomen fonologic trebuie căutat în M. Apuseni. Pentru *D.* apropierea dintre daccromân și istro-română sunt atât de însemnate, încât consideră pe Istro-Români ca desprinși din marele grup al Daco-Românilor.

Meleș, Lupaș, Mehedinți și Vâlșan susțin continuitatea în stânga Dunării. La fel, *Sabin Opreanu* ¹⁾ care—studiind istoria Secuilor—dovedește că, neamul acesta ne-a găsit la venirea sa în Transilvania, pe vechile noastre locuri strămoșești.

---

1) „Ținutul Secuilor“ [Cluj, 1928].

*Filip Horovitz*²⁾ cercetând etapele de exod în Sud ținează sfârșitul anului 271 sau începutul lui 272 ca dată a părăsirii Transilvaniei; Oltenia și Banatul au fost părăsite în primăvara anului 275.

Sextil Pușcariu în nenumăratele studii publicate și, acum în urmă, în „Limba Română I” împarte pe Români în două mari ramuri: ramura Românilor răsăriteni (Români din Tracia și Macedonia) și ramura Românilor apuseni (Dacoromâni, Români din Serbia — dispăruți în decursul vremii — și Istro-Români).

Din Români răsăriteni—așezați în Nord-Estul Peninsulei Balcanice—s’au născut Aromânii și Meglenoromânii. Din Români Apuseni au rezultat Dacoromânii (cu nucleie străromâne în nord-estul Daciei) și Istro-Români, un val dislocat din marele grup al Românilor Apuseni care locuiau în Nord-Vestul Peninsulei Balcanice. Intre Români Apuseni din cauza contactului mai îndelungat există apropieri lingvistice mai însemnate decât deosebirile dintre ei (Istro-Români și Dacoromâni au rotacism și nu paratalizează decât rar sau deloc labialele), aceleași constatări pot fi făcute și pentru grupa cealaltă de Români. Leagănul Românilor nu este cum cred unii în Dacia-Nova, fiindcă—dacă ar fi fost așa — nu ne-am mai fi numit Români ci Dardani, ori altfel. Patria primitivă a neamului nostru trebuie căutată pe un teritoriu foarte

---

1) În „Cercetări Istorice” [An. 4, 1928].

întins în dreapta și stânga Dunării: „Patria primitivă a străromânilor trebuie căutată pe amândouă malurile Dunării și a afluenților ei, între Adriatică și Marea Neagră“. Din Carpații Nordici și până în munții Pindului toponimia atestă vieața străromână: Muncel, Măgura, Dormitor, Zâna. Primul nucleu românesc este al Românilor răsăriteni, din care s’au desprins cei dintâi Aromânii înainte de secolul X, fiindcă documentele menționează în această epocă un mare număr de Aromâni în regiunea de miazăzi a Peninsulei Balcanice. Megleno-Românii au rămas mai multă vreme în vechile regiuni, pentru că numai așa se explică inovațiile de limbă pe care le au în comun. Al doilea nucleu străromân este al Românilor Apuseni, care au trăit îndelung contact cu Dacoromânii. Pe de altă parte, *P.* dovedește cu nenumărate probe linguistice (vezi mai jos dovezile linguistice), că Românii au continuat să locuiască în Dacia. Totodată *P.* contestă că Românii ar fi urmașii, păstorilor migratori, care au venit în Dacia din Peninsula Balcanică, în evul mediu, peste popoare care locuiau de mult aici; dacă ar fi fost așa, scrie *P.* soarta acestor Români ar fi fost aceea a cetelor de Slavi din vechea Panonie și din Carpații Nordici. În Dacia centrele de romanizare au fost Oltenia, Sud-Vestul Transilvaniei, Banatul și părțile muntoase ale Moldovei totuși; „Lăgănul poporului nostru“ (al Daco-Românilor N. A.) e Ardealul, din care s’a coborât mereu surplusul de populație românească spre a coloniza cele două principate, care aveau

o populație rară românească până adânc în evul mediu și în ce privește Bărăganul, până în secolul al XIX-lea“.

Th. Capidan crede în existența a două mari grupe de Români: una în Nordul Dunării, alta în Sud, care și-au început legăturile din secolul IX—X. Slavii au fost cei care au dislocat populațiile românești. Ei au făcut pe strămoșii noștri să se îndrepte spre vechile ținuturi cu „așezări mai stabile“, astfel că unii au revenit în stânga fluviului, alții s’au îndreptat spre partea de miază-zi a Peninsulei (în secolul IX, Aromânii), pe când puține resturi s’au rătăcit în partea de apus a P. Balcanice (Istromânii). Megleniții, au păstrat multe secole după plecarea spre Sud a Aromân. contactul cu Dacorom. Ei sunt totuși Români sudici, care s’au îndreptat spre Meglen prin secol. XII—XIII, după ce au făcut un popas mai îndelungat în Rodope, împrumutând din dialectul bulgar de aici particularități lexicale. La coborîrea lor în Sudul Peninsulei (Aromânii trebuie să fi găsit, scrie C., o populație românească trăind în mijlocul poporului grec, fiindcă numai așa s’ar putea explica străvechile numiri toponimice românești din Pind (râul Băiasa), ori din Tesalia (oraș. Lăsun, oraș. Sărună pt. Salonic etc.). „Românii aceștia stăpâneau înălțimile munților, acolo unde cultura greacă nu-i putea ajunge“. În concluzie, C. vede mai simplu problema străromână și admite admigrarea din Sud, fără să conteste importanța numerică a elementului românesc din Nord.

Al. Rosetti acceptă părerile lui Sextil Pușcariu cu privire la patria noastră primitivă. Ea îmbrățișa Sudul și Nordul Dunării, provinciile Moesia superior și inferior, Dacia și Panonia inferior. *R.* accentuiază însă asupra priorității Sudului Dunării în ce privește centrul formării noastre: „Caracterul balcanic al limbii implică formarea ei în mod esențial în Peninsula Balcanică. Caracterul meridional al unei serii de elemente etnografice românești pledează deasemenea pentru formarea în Sudul și Nordul Dunării a limbii române, nu cum se spune de obicei în Nordul și Sudul Dunării“. Dintre Români delata stânga Dunării s'au desprins în secol. X—XIII, și anume din Vestul Transilvaniei, Istroromânii.

Al. Procopovici împarte pe Străromânii — dislocați de masa slavo-bulgară — în două mari grupe: de Est (Aromânii și Meglenorom), de Nord Vest (Dacorom. și Istronom). Numai așa — crede Procopovici — se poate explica de ce influența slavă are în dialectele aromân și meglenrom. un colorit răsăritean.

A. Balotă ¹⁾ susține că patria primitivă a Românilor a format-o teritoriul întins, romanizat, din Sudul și Nordul Dunării, unde locuiau Traco-Ilirii. Pentru *B.* Dacorom. sunt reprezentanții ramurii romanice din stânga Dunării, ai Daco-Romanilor, pe când Aromânii și Albanzii sunt urmași ai Ilirilor romanizați. Dar între Traci și Iliri nu există deosebiri rasiale; diferențele ivite

---

1) „Le problème de la continuité“ [Buc. 1941].

mai târziu au fost provocate de mediul geografic diferit în care au fost siliți să trăiască. De aceea, Români din Nord cași cei din Sud și Albanezii au același substrat autohton. Iată dar o explicație justă a identităților lingvistice albano-române și o nouă dovadă, care infirmă teza maghiară, că noi ne-am format în Sud.

*Silviu Dragomir*¹⁾: Patria strămoșilor era în Moesia superioară, inclusiv Dardania și ambele Dacii transdanubiene, cu alte cuvinte teritoriul dintre Drina și Bulgaria de astăzi, „probabil cu ramificațiuni puternice pe cursul de jos al Dunării spre vechea Serdica [„Sofia“]. Dacorom. sunt deci Români din actualele regiuni, Aromânii, cu Meglenorom. și Istrorom. sunt descendenții ai Românilor din Sud.

C. C. *Giurescu* aduce mai multe dovezi de continuitate în Nord. Intre altele, probă că Dacii s’au împăcat bine cu Romanii și n’au fost exterminați, e faptul notat de Cassius Dio, că în cursul celei de a doua expediții romane (105-106), mulți Daci au fugit la Romani. Dealtminteri, dezertarea la un inamic pe care unii istorici voiesc să-l prezinte ca groaznic asupritor este săpată pentru eternitate în Columna lui Traian.

În Dacia, elementul daco-romanice a continuat să trăiască și sub barbari, pentru că: „N’au fugit nici Galloromanii în fața Francilor, n’au fugit nici Italienii în fața Goților și apoi

---

1) „Vlahii și Morlacii“ [Cluj, 1924].

„a Longobarzilor, n'au fugit nici, mai târziu, Sărbii, Grecii și Bulgarii în fața Turcilor. N'am fugit nici noi în fața Tătarilor, așadar nici strămoșii noștri, Dacoromanii, în fața Goților“¹⁾.

G. Brătianu după ce menționează în „O enigmă și un miracol istoric: poporul român“, opiniile care ne interesează din cartea profesorului său Ferdinand Lot²⁾ („Les invasions barbares, Paris, 1937), aduce dovezi istorice și lingvistice pentru continuitate. Ca mulți alți streini, F. Lot este intrigat de tăcerea „impresionantă“ a documentelor între secol IV-XII. Faptul e lămurit de L. numai prin așezarea „leagănului“ românismului în P. Balcanică, fiindcă în felul acesta s'ar putea totodată explica unitatea limbii române. Dunărea, crede L., ar fi format o graniță între popoarele locuind de-o parte și de alta a ei, așa că, admițând totuși un rest romanic în Nord, acesta ar fi fost înghițit de masa barbară, întru cât nu putea comunica deloc cu frații din dreapta Dunării. Din P. Balcanică, ramura nord-dunăreană se desface în secol. X, imigrând în Transilvania „fără a străbate Bulgaria dunăreană și Muntenia“, care a rămas sub stăpânirea Slavilor și Cumanilor. Din Transilvania și Banat Românii au pătruns apoi în Muntenia și Moldova. G. Brătianu răspunde astfel obiecțiilor de mai sus: Tăcerea documentelor se datorește lipsei de interes pentru o plebe „săracă

---

1) Istoria Românilor I, pg. 185.

2) Vezi F. Lot pg.

și tăcută“, atenția istoricilor fiind confiscată de nouii cuceritori ai regiunilor noastre. La venirea Slavilor în Dacia — întâmplată nu mai de vreme de secol. IX-X — strămoșii noștri se găseau aici. Pe de altă parte, între Nord și Sud contactul a fost permanent menținut, după cum dovedesc mărturiile lui Priscus și alții, „populațiuni întregi trecând Dunărea dela Sud la Nord și dela Nord la Sud“ — ori fiind ridicate de barbari (Avarii aduc în Panonia populațiuni numeroase din Peninsula Balcanică), ori fugind dela și la barbari. În afară de dovezile istorice sunt o serie întreagă de cuvinte latine aflate în Vestul Transilvaniei și Banatului ca : nea, păcurar, june, moare etc, etc.¹⁾ pe care — dacă am presupune o migrațiune în Nord, le-am fi găsit lângă Dunăre, nu tocmai în regiunile de adâncă romanitate. Ceea ce s'ar putea concede partizanilor imigrației, scrie Gh. Br., este că Moldova și Basarabia a fost ultima etapă a expansiunii române în Evul-Mediu.

Cu Gh. Brătianu încheiem șirul de dovezi istorice privitoare la continuitatea neamului românesc în Nordul-Dunării.

Geo-Istoria, o disciplină în care date recente vin s'o releve atenției cărturarilor, sporește prin cartea lui Ion Donat : „Cercetări geoistorice privitoare la originea Românilor“ (Craiova, 1941). Fixând datele istoriei pe teren, I. D. deosebește pe teritoriul românesc două feluri de regiuni :

---

1) Vezi mai jos dovezile lingvistice.

regiuni-pivot și regiuni de coabitare slavo-română sau româno-barbară. Regiunile-pivot sunt ținuturile de rezistență românească, de unde — în decursul vremurilor au roit românii spre celelalte părți ale țării; pivoturile etnice s'au aflat mai totdeauna în munte și în codri. Astfel de regiuni găsește *D.* în Muntenia în: Gorj, Vâlcea, Argeș, Muscel și ținuturile riverane. Delimitarea lor se face pe bază de istorie, toponimie, etnografie, arheologie, stări sociale. Astfel, *D.* observă că *rumânia* (țăranul aservit) nu se găsește — în de obște — decât în domeniul barbar, pe când *moșnenia* (țăranul stăpân pe ogor) e un termen caracteristic pivotului etnic. Fără îndoială, *moșnenia* prezintă enclave în regiunile slavo-rom. ori româno-barbare, dar tocmai aceste rare excepțiuni vin să confirme adevărul stabilit.

„*Purtatul pe cap*“ este deasemenea un obicei circumscris regiunilor-pivot etnic (dela Sudul Carpaților și din munții Apuseni, ocolind ținuturi în care pătrunseseră elemente alogene. Pe de altă parte, toponimia ne dă indicațiuni precise asupra regiunilor de coabitare slavo-română. Așa sunt Vlașca, Vlășia, Blahnița etc. Grație așezării pe teren a acestor date, *I. D.* reușește să dovedească persistenta elementului românesc în Nordul-Dunării și să fixeze nucleeele de rezistență etnică.

Domeniul social ne oferă și el dovezi de continuitate. Astfel, *G. Brătianu* crede, că Rumân înseamnă țăranul legat de ogor, fiindcă *Romanus* însemna pentru toți năvălitorii colonistul fixat de moșie. Așadar, cuvântul cuprinde nuanța de sta-

bilitate nu de migrațiune. Dar ceea ce-i lega pe Români de pământ era agricultura; că aceasta era — în Nord — una din ocupațiile lor de seamă stă dovadă lexicul agricol de origine latină. Neamul nostru fiind un neam stabil nu nomad, și-a păstrat, desigur, vechile așezări din dreapta Dunării. Barbarilor nu le putea decât conveni această situație.

Geografia aduce și ea mărturii de existența Românilor în Sudul și Nordul Dunării cu mult înainte de secolul XIII. Astfel, în secol. VII sunt menționați în documente Vlahorichinii sau Vlahii de lângă râul *Rihios* din Peninsula Calcidică. La 976, Kedrenos vorbește de Vlahii cărăuși, care au ucis între *Castoria* și *Prespa* (*Macedonia*) pe Daniel, fratele regelui bulgar Samuil. Tot pe la sfârșitul secol. X, Vasile II Bulgaroctonul dă lui Nicolită conducerea Vlahilor din *Tesalia*. La 1014 între Serres și Melnik, la *Kinvalogu* (care amintește numele Câmpu-Lungului) a fost înfrântă armata lui Samuil. O inscripție dela sfârșitul veac. XI vorbește de uciderea unui călător scandinav, Rothfos, de Blakumen¹⁾ în drumul spre Marea-Neagră și Constantinopol, deci, undeva, la granița dintre *Moldova* și *Galiția*. În secol. XII, cronicarul anonim menționează pe Vlahi și pe acei mult discutați „pastores Romanorum“ în *Pannonia*. Pe de altă parte, cruciații lui Barbarosa întâlnesc în regiunea *Nișului* rezistența Vlahilor.

Onomastica stă iarăși mărturie de apariția Ro-

---

1) Vlah — după cum sugerează numele.

mânilor în documente încă din secol. X. Astfel, însuși Roesler notează pe Kimpalogu (ori Kinvalogu) pe care-l ia dela un scriitor bizantin din 1013; în vechile documente slave se pot citi pela 1018—1080 nume ca: Danulo, Andrialus, Dedulus, Draculus, iar documentele ungurești din veacul XI pomenesc de: Kokora; în secol. XII: Crez (Cret), Picurar, Micud; în secol. XIII de: Butul, Bilan, Bucov, Bucur Bunu, Gaie, Singuru, Tunata, Botez, Mic etc. — Intr'un document din secol. XIV (an. 1348) împăratul sârbesc Ștefan Dușan dă următoarele nume proprii românești: Vladul, Dragul, Neagul, Radul, Stanul, Surdul, Novavaca (naovacă care în macedorom. înseamnă juncă).

În comitatele fostei Panonii se găsesc încă și astăzi nume românești, probă că — în vechime — numărul lor va fi fost mai mare și circulația mai întinsă: Ursz, Gabor, Burdohany, (burduhan, burduf), Kòk, Olah, Vajda (des menționat), Matura, Bona etc., etc. Iată atâtea dovezi de prioritatea noastră în Ardeal. Dar disciplina care oferă mai multe și mai frumoase dovezi este: *toponimia*. N. Drăganu care a studiat cu deosebire numirile topice din Transilvania, scrie că: „Românii au fost găsiți de Unguri nu numai pe teritoriul pe care-l locuiesc astăzi, ci chiar pe o întindere mult mai mare, în locuințe statornice și organizații politice și militare“. Mărturie stau, în toponimie, cuvintele: Cnez (ung. Kenéz) și Voevod (ung. Vayda). Kenez este menționat încă din 1055 de diploma fundatională din Tihany.

Melich însuși — pe care-l citează Drăganu — afirmă, că în „patria noastră“ (!) sunt 7 sate cu numele de Knez, Kenez, Kenesz; mai înainte vreme trebuie să fi fost mai multe așezări cu acest nume, deoarece numai într'un act de donațiune al regelui Geza dat Benedictinilor dela Grau se pomenesc trei sate pe cursul Tisei cu numele Kenez. Apariția insistentă în documente a acestui nume este o dovadă certă a organizării autohtonilor în cnezate în aceste regiuni.

Pe de altă parte, toponimia îi probează lui Drăgan, că în secol XI existau Români cu așezări statornice în Moravia și Galiția; prin urmare, în veacurile IX și X trebuie să fi existat Români cu așezări statornice în Panonia, Oltenia, Banat, Bihor, Ardeal, Maramureș și Moldova (inclusiv Basarabia), pentru că — este fapt dovedit — numirile topice românești din Panonia sunt mai vechi decât cele din Moravia, cele din Bihor decât cele din Maramureș, cele din Moldova decât cele din Republica Moldovenească a Ucrainei. Totodată trebuie să ținem seama și de faptul că Românii — înaintând prin transhumanță și nomadism — până să se așeze stabil în locuri îndepărtate (Panonia, Moravia, Galiția) au trecut minimum 100—200 de ani. Izvoarele istorice atestă deasemeni și toponimia confirmă, că înainte de venirea Ungurilor a trăit dincolo de Carpați o comunitate slavo-română. Nume de localități ca: Vlaha, (Blaha), Vlăhița—in Ardeal — și Vlașca, Vlăsia etc. în Banat și Muntenia, sunt concludente pentru susținerile noastre. Dacă Ungurii

ar fi venit înaintea noastră în Ardeal, numirile topice slave ni s'ar fi transmis cu fonologie maghiară, cum avem de pildă: Oloşag — din ung. Ollóság—pentru Caraş, ori Oleştec pentru Odorhei. La fel s'ar fi întâmplat cu: Bălgrad (Albă-Iulia), Tismana, Turda, Cluj, Sibiu, Bârsa etc. Dar şi după venirea Ungurilor, Românii au trăit în comunitate cu Slavii. Dovadă sunt cuvinte ca : samă (ung. szám), talpă (ung. talp), vamă (ung. vám), bănu, bântui, cheltui etc. luate din limba maghiară prin intermediu slav.

Toponimia nu probează numai vechimea noastră în Dacia, ci precizează chiar ținuturile ocupate de Români înainte de pătrunderea în Ardeal a valului unguresc. Astfel, râul Bistrița (nume topic slavo-român) are pe cursul superior al ei un afluent cu nume latinesc: *Repedele* sau *Repedea* sau *Valea repede* (dela rapidus), Bistrița se varsă însă în *Șieul* (care e de origină topică maghiară). Iată dar, că un râu care mărturisește o vieță comună slavo-română, are spre munte un afluent cu nume latin și în câmpie se varsă într'un râu cu nume ung. Concluzia: Ungurii venind în Transilvania s'au statornicit la șes, împingând pe Români spre munți. Că lucrurile s'au întâmplat așa, stă mărturie însuși numele *Ardealului*. Ung. Erdély din erdő-elü, adică „țara de dincolo de pădure“ a dat în românește *Ardeal*. Această provincie românească a fost cucerită treptat, treptat de Unguri. Numai așa se explică faptul inserat și de istorie că, pentru Ungurii care înainte de 1074 rămăseseră dincolo de

Problema continuității

Piatra-Craiuului (Királyhágó), țara de dincolo de codrii seculari, țara la care râvneau, dar în care nu putuseră intra a fost cu adevărat *Ardealul* — adică țara de dincolo de pădurea neocupată.

Persistența noastră în Transilvania și—în genere—continuitatea în Dacia o atestă marele număr al toponimicelor latine, unele păstrate până azi, altele dispărute, dar conservate în documente, ca de pildă: *Fata* (în Ardeal). Dintre cele păstrate (prin munții Rodnei și ai Bărgăului); *La Alac* (din ad + lacum), *Arșița*, *Casariu*, *Cerbacul*, *Cetățele*, *Muncelul*, *Curățelul*, *Netedul*, *Rotunda*, *Bătrâna*, *Omul*, *Piciorul-Țapului* și *Caprei*, etc., etc. Pe valea Someșului: *Păguior*, *Păgaie* (din lat. paguleus, um păgui + suf. ior). Dar, toponimia ne oferă și nume care aparțin domeniului preroman, adică amintesc substratul nostru etnic (traco-iliric). Astfel: *Apulum* (iliric) = *Ampoiul* (*Ompoiul*), *Cerna*, (*Dierna*, *Tsierner-sis*), *Dunăre*, *Prut*, *Mureș*, *Măgura*, *Tâmpa*, *Mal*, *Deva*, *Turda* etc.—Asupra acestei serii de toponimice însă, filologii nu sunt totdeauna de acord—în ce privește originea lor.

Însăși toponimicile gotice¹⁾ ca de exemplu: *Coca*, *Cocani*, *Gotesul*, *Gotanul* etc. amintesc de neamurile barbare, care au trecut pe aici și de populația autohtonă, care le-a păstrat cu fonologia-i specifică.

În concluzie, toponimia atât preromană, ro-

---

1) *Turda* din turis + -dava.

2) Cum crede *Popa-Lisseanu*.

manică, slavo-româă, româno-barbară și străină probează vechimea și continuitatea noastră.

Domeniul militar dovedește mai întâiu, că Dacii n'au fost nu numai exterminați, dar nici nesocotiți de către imperiu. Dacă ar trebui să interpretăm ca istoricii maghiari afirmațiile lui Eutropius, Vopiscus ori Sextus Rufus, cum ne-am explica atunci prezența în diferitele părți ale imperiului a unor corpuri de trupă formate din Daci? Astfel, în Noricum (fosta Austrie) era un corp de cavalerie intitulat: „Ala I Dacorum“; în Panonia era un detașament de infanterie și cavalerie: „Cohors II Augusta Dacorum veterana milliaria equitata“; în Macedonia asigura interesele Romei: „Cohors III Dacorum“ etc. În al doilea rând, mijloacele de apărare împotriva dușmanului venit depe îndepărtate și streine meleaguri, atestă continuitatea noastră în Ardeal. Astfel, *cetățile de pământ și prisăcile*¹⁾ ale căror urme se mai văd azi prin Banat (pe valea Carașului, pe malul Timișului etc.) și prin Ardeal și sunt menționate în documente din secolul XIII.

De pe tărâmul *religios* s'ar putea deasemenea aduce dovezi de romanitate și continuitate. Vocabularul creștin este o primă dovadă: altar, creștin, cruce, biserică, drac, înger, lege, adunare, închinare, păcat, păresimi etc. ne arată că

---

1) Prisaca are azi în Regat înțelesul de stupină; prin Transilvania se mai întrebuintează — pe alocuri — cu vechiul sens de pădure curățită și întărită pentru apărare [cu garduri, șanțuri, iazuri etc.]

noua credință a fost propovăduită în limba latină. Misionarii creștini predicau — de obicei — în grecește, pentru că limba oficială bisericască era în secol. II — la Roma — limba greacă.

Deaceea, cercetătorii au deosebit în lexicul creștin din secol. III trei straturi: I—unul vechiu de cuv. grecești: baptizare, ecclesia etc., II—unul de cuvinte latinești, care traduc pe cele eline: quadragesima etc. și III — unul de formațiune nouă: area pentru cimiter etc. Sunt însă în acest lexic și termeni de origine păgână ca: Domine-Deus (invocația către zeu) = Dumnezeu; Calatio, nis (apelul sau convocarea poporului la 1 ale lunii) = Crăciun; Rosalia (sărbătoare păgână) = Rusaliile, Florilia (sărbătoarea florilor) = Floriile; (dies) servatoria (prescurtat din conservatoria = ziua închinată zeilor care păstrează pe om) = sărbătoare, pervigium, ii = priveghiu etc.

Oricum, creștinismul este la noi de origine latină, dar conservând o notă eminemente rurală. Mărturie stă vocabularul, din care lipsesc cuvinte ca: monachus, eremita, canonicus, biblia etc. În Dacia creștinismul ia însă avânt în secol. IV, când și termenul „basilica“ primește înțelesul de „clădire“, lăcaș religios“. Propaganda misionară este foarte vie — afirmă C. C. Giurescu — între 350—450. Pe de altă parte, însăși acceptarea liturghiei slave probează o viață comună slavo-română anterioară venirii Ungurilor, „fiind

---

1) Citat de N. Drăganu din P. P. Panaitescu: „La littérature slavo-roumaine“.

că această adopțiune n'ar fi fost posibilă sub e-gida Coroanei apostolice a Sfântului Ștefan" Aceeași dovadă o aduc și termenii slavi primiți în lexicul creștin: vlădică, liturghie, stareț etc. probând existența unei organizații politice, „care a putut primi liturghia slavă și a putu -o adapta Românilor“.

Arheologia aduce o serie de mărturii, care sprijină continuitatea în Nordul Dunării. Astfel pentru cărturari de talia lui C. C. Giurescu descoperirea în jud. Romanați — numai — a urmelor lăsate de 35 sate romane, este o mărturie peremptorie a romanității noastre. Săpăturile arheologice au arătat, că în secol. IV la Drubeta (T.-Severin) creștinismul de origine latină era răspândit în Oltenia și Ardeal. La Dămăroaia (lângă București), s'a găsit o ceramică de influență romană provincială și o monedă din timpul împăratului Justinian, (secol. VI). Ceramica face dovada coabitării Daco-Romanilor cu năvălitori barbari. Astfel, cimitirele din Sânt-Ana de Mureș și din Lehința prezintă o ceramică gotico-autohtonă. Aceeași ceramică se află și în cimitirul gepid de la Bandul-de-Câmpie (secol. V și VI); în cimitirul dela Teiuș (secol. IV—VI) s'au găsit vase romane provinciale. Cohabitarea autohtonilor cu barbarii a fost pașnică, pentru că în cimitirul dela Sânt-Ana nu s'a găsit nicio armă ofensivă. Totodată, fibulele descoperite la Vârțișcoi, vasele dela Jilava, obiectele din castrul roman de la Frumoasa, sunt — prin vechimea lor — (secolul IV—VI) dovadă de continuitatea noastră.

Despre persistența autohtonilor în Dacia pe timpul Romanilor stau mărturie inscripțiile numeroase ca de pildă; „Aia lui Nandu a trăit 80 de ani“, „Andrada a lui Bitura a trăit 80 de ani“, etc. (inscripții găsite la Turda și menționate în C. I. L. vol. III, No. 917).

Aceleași inscripții atestă *civilizația romonă* existentă în Dacia. E drept că nume de școli nu s'au găsit decât la vecinii noștri ¹⁾, unde — pe o cărămidă — s'a putut citi alfabetul latin, iar pe alta sentența „Bene debet esse puero qui dixit bene“. În Dacia, au existat însă teatre. La Sarmisegetuza se văd urmele amfiteatrului, unde un actor fenomenal, în vârstă de 12 ani, delecta publicul („saltavit, cantavit, jocos omnes oblectavit“ — cum spune inscripția). O altă inscripție vorbește de repararea amfiteatrului (la 168) din Porolissum (Moigrad, Transilvania).

Literatura Evului-Mediu menționează pe Românii din Sudul și Nordul Dunării. Astfel, vestitul „Chanson de Roland“ (1099) vorbește de Vlahii, care s'au bătut la Vardar cu cruciații. În secol. XII, Românii din stânga fluviului sunt poameniți ca locuitori ai țării Blachina în „Gesta Amici“ a clericului *Godefridus din Viterbium*. Mai interesantă este însă mențiunea din „*Cântecul Nibelungilor*“ care, deși aparținând veac XII, se întemeiază pe o lucrare din veac X, și cântă înfățișarea mândră a ducelui Ramunc al Vlahilor și a cetei sale de 700 voinici venind la nunta lui Atila.

---

1) La Stein-am-Anger (Panonia).

Rudolf din Ems scrie în „Weltchronik”, că pe la 1250 trăiau la un loc cu Valahii (sau Cumanii) și Vlahii, avându-și locuințele dincolo de munții de zăpadă (Carpații). În acelaș secol, *Iansen Enikel* în a sa „cronică a lumii” (Weltchronik) afirmă că Valahii trăiau pe vremea lui Carol-Cel-Mare (secolul VIII—IX). În poema lui *Ottokar* din Stiria: „Oesterreichische Reinechronik” (1295-1309) sunt trecuți Secuții (Zôkel) și Valahii (Walahen). *Episcopul Ioan de Sultanyei* (1405) menționează pe Vulgarii din Macedonia, urmași ai coloniștilor romani, care își trag numele din „limba vulgară romană”.

Linguistica dovedește însă mai mult ca orice altă disciplină romanitatea limbii și continuitatea Neamului nostru în Dacia. *Lexicul* — fiindcă de celelalte părți ale lingvisticei vom vorbi la capitolul rezervat limbii latine vorbite — atestă cu prisosință cele susținute de noi.

În urma cercetărilor nouă făcute cu prilejul publicării marelui Atlas lingvistic român, Sextil Pușcariu ajunge pe baza frecvenței cuvintelor de origine latină la concluzia, că Nordul Dunării n'a fost niciodată părăsit de coloniști. Astfel, în *Banat și Vestul Ardealului* se găsesc o seamă de cuvinte, care în restul țării nu sunt folosite. Aceste alte cuvinte, ca: nisip, Sfântu-Dumitru, Sfântu-Nicolae, zăpadă, cioban, grijanie, oglindă, zeamă, gresie, varză, etc. —, unele chiar latinești (Sfânt-Dumitru, Sfânt-Nicolae, varză), altele grecești (zeamă), celelalte slave, ori albaneze (gresie) au pătruns din Sudul Dunării în Nord, oprindu-se în fața zidului format din cuvinte mai vechi, toate

de origine latină ca : arină din lat. arena (nisip), Sâmedru (care se găsește și la Megleniți), Sânicuară, nea-nivem (zăpadă), păcurar-pecorarius (cioban), cuminecătură-communicare (grijanie, împărțășanie), cotătoare (oglină) din cavitare — căutare-căuta și de aici cotătare ca și miroir din fr. (se) mirer; moare-muria (zeamă), cute-cotem (gresie), curechiu-coliclu (varză). Dacă — scrie S. Pușcariu — n'ar mai fi rămas Români în Dacia, atunci ar fi o coincidență bizară ca Români care conservau cel mai curat formele latine să se fi așezat — venind în Peninsula Balcanică în secol. X — tocmai în regiunile de intensă romanitate de altădată. Tot în Vestul Transilvaniei se păstrează cuvinte ca : *grumaz*, socotit autohton¹⁾, pentru gât (slav) și orb (de un ochiu) pentru chior (turcesc). Grumaz și chior sunt cuvinte care deasemenea — în expansiunea lor din Sud—s'au lovit de zidul cuvintelor romanice păstrate în Nord-Vestul țării. Varietatea lingvistică din *Transilvania* impune lui S. Pușcariu concluzia, că „*de aici a plecat mereu surplusul de populație romanică spre a coloniza Moldova și Muntenia cu o populație românească mai rară până târziu în Evul-Mediu*”. Așa dar, teritoriile din Vestul și Nordul Daco-romaniei sunt mai conservative decât cele din Sudul Dunării.

Pe de altă parte, asemănările dintre dialecte dovedesc o epocă de evoluție comună, care s'ar putea fixa până la o limită maximă : secol. VII.

1) Traco-geto-dacic.

dată cu aşezarea masivă — între Români — a Slavilor. Că Dunărea n'a fost totuşi o graniţă între cele două părţi ale românimii stau mărturie migraţiunile aromâneşti în stânga ei în secol. VII, VIII-XIII şi — invers — trecerile în Sud ale Românilor din Nord stabiliţi pe valea Timocului etc. Nici Carpaţii n'au fost vreodată obstacol în calea fraţilor depe ambele versante. Dovadă — între altele — este fenomenul palatalizării labialelor din Sudul Olteniei, pe care l-au adus aici păstorii ardelenii în migraţiunile lor (secol. XVIII) şi lexicul, în care întâlnim cuvinte ca : mână, pipăi, apipăi etc. în Oltenia, Banat şi N. V. Transilvaniei, iar în restul ţării brâncă (pt. mână), ori bâjbâi, dibui (pt. pipăi). În epoca străromână, obstacol între Români n'a putut fi decât Mureşul (S. Puşcariu).

Dar, nu numai cuvintele de origine latină probează continuitatea, ci şi cele streine — primite într'o epocă veche. Astfel, împrumuturile din greceşte făcute prin intermediul coloniştilor greci ce vin în Dacia şi aflate numai în dacoromână, ca : targă, spuză, azemă, cursă, colac, a ghici, plămân, splină, prapur, mestecăn, păpură etc. etc., este o dovadă de persistenţa noastră în Nordul Dunării, fiindcă — dacă noi ne-am fi format în Sud şi deci am fi plecat toţi cu Aurelian peste fluviu — cuvintele acestea s'ar găsi şi la Aromâni.

Aceeaşi dovadă o fac şi cuvintele cu fonologie românească din limba streinilor, cu care am venit în contact. Astfel, Românii au dat Sla-

vilor nordici, vorbe care au forma $h = g$, ca de exemplu: Măgura = Mahura, grun alături de hrun, gard alături de hard. Imprumuturile acestea nu puteau avea loc decât în Dacia, înainte de secol. XII. În același sens, pledează împrumuturile în limba polonă din românește: nonasko (naș, nănaș), gélátka (găleata), kosar (coșar), kolyba (colibă), klak (chiag) etc. împrumuturi pe care Atlasul lingvistic polon le menționează în Carpați. Gh. Nandriș, care face aceste constatări, conchide că: „Pretutindeni unde păstorul român a ajuns cu turmele sale, el a lăsat urme în toponimia locală și în terminologia economiei păstorești”. Ori, dacă Ungurii ar fi fost în regiunea Carpaților poloni înaintea Românilor ar fi lăsat urme în toponimie. În schimb, termenii români referitori la păstorit se întind din regiunea huțulă până în Moravia și Silezia, unde au ajuns păstorii în migrațiunile lor.

Verbul a cutropi derivat după unii filologi dela v. g. throp (cu *tropul = a cutropi, precum a covârși a ieșit din: cu vârh) este folosit numai la Românii din Nordul-Dunării. Fiind unul din cele mai vechi cuvinte germane în limbă, el este o dovadă a continuității noastre în Dacia.

Iată, pe de altă parte, câteva inscripții lingvistice care probează la A. Balotă persistența coloniștilor în Dacia. Cuvântul *țară* din lat-terra (teria-tiera-țără-țară) are la Dacoromâni următoarele semnificări: campagne („Vieța la țară”), contrée („Țara de dincolo de negură”), pays („prin țări străine”), Etat („Țara Românească”),

patrie („țara mea”) și încă, după Tiklin — „propriété de terre”, „peuple”. — Nici în dialectele românești din Sudul Dunării și nici în celelalte limbi romanice nu aflăm semantismul de mai sus al lui terra. Concluzia la care ajunge Balotă este următoarea: „Jamais le mot qui représentait la notion *terre* ni aurait pu évoluer vers le sémantisme *Etat, patrie*, s'il n'avait existé un attachement profond de notre peuple aux terres de nos habitat, attachement qui, devenant sa note caractéristique, a été reflété par la langue. Jamais *terra* n'aurait pu évoluer vers les notions *Etat, patrie*, si, au lieu d'être fixé à la terre, notre peuple avait connu au temps de la formation de la langue les migrations pastorales ou les déplacements exigés par la théorie de Roesler“¹⁾ Același, socotește cuv. *sat* și *cătun* de origine tracă; în felul acesta continuitatea în stânga Dunării este probată, întrucât numai o populație autohtonă rămasă aici ar fi putut folosi termenii menționați.

Lexicul de origine latină și mai cu seamă intensa circulație a cuvintelor notate mai jos sunt un alt și puternic certificat al latinității noastre. Astfel, noțiunile de *rudenie*: părinte (lat. *parentem*), fiu (lat. *filius*), fiică (lat. *filia*), soră (lat. *soror*), om (lat. *homo*), bărbat (lat. *barbatus*), etc.; *însușiri*: bun (lat. *bonus*), frumos (lat. *formosus*), tânăr (lat. *tener*), bătrân (lat. *veteranus*) etc.; *agricultură*: a ara (lat. *arare*), a semăna (lat. *se-*

---

1) A. Balotă: „Le problème de la continuité”, pg. 24.

minare), a secera (lat. sicilare), a culege (lat. colligere), pământ (lat. pavementum), câmp (lat. campus) etc.¹⁾, etc.

Am arătat până acum care au fost părerile streinilor și Românilor asupra romanității și persistenței în Nordul Dunării a poporului nostru. Am făcut — precum am menționat la începutul capitolului — o sinteză a tuturor cercetărilor de până azi, cunoscute de noi.

Așa cum a fost înfățișată aici, problema pune următoarele chestiuni:

1] unde a fost teritoriul de formație (patria primitivă): Sudul ori Nordul Dunării, sau Sudul și Nordul Dunării;

2] dacă acest teritoriu este în Peninsula Balcanică, trebuie precizat de care anume provincie sud-dunăreană e vorba;

3] patria primitivă fiind în Sud, au mai rămas oare coloniști în Nord?

4] care au fost raporturile între Nord și Sud?

5] ce alte regiuni mai sunt considerate ca patrie primitivă a Românilor?

6] care este opinia cu mai mulți susținători și întemeiată pe mai multe date științific verificate?

1. Afirmă că *patria primitivă* este în Sud următorii: Sulzer, Phleps, Eder, Kopitar, Engel, Miklosich, Schuchardt, Roesler, Tomaschek, Bidermann, P. Hunfalvy, Réthy, De Bertha, Csanky, Ovary, Kaindl, Fischer, Kadlec, Homan, Domonowzky, Alfödi, Tr. Lajos, Mutafciév, Melich.

1] Vezi capitolul: limba latină vorbită.

Weigand, W. Meyer-Lübke, Niederle, F. Lot, Friedwagner, Eudoxiu Hurmuzaki, Al. Philippide, Ov. Densușianu. — Așa dar, marea majoritate o au Ungurii;

În Nord: Iosif Meheș, Thunmann, Fabri, Vailant, Niebuhr, Fuchs, Thiéry, Ubicini, Julius Jung, H. Kiepert, De Martonne, Jațimirski (centrul de romanizare sunt Carpații: M. Costin, Stolnic. Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Samuil Micu, Șincai, Maior, D. Philippide, M. Kogălniceanu, Hasdeu, cu nucleele de rezistență romanică: Oltenia și Hațegul, de unde au plecat chiar Macedoromânii în secol. X), Xenopol, Onciul, (până în Evul-Mediu, centrul vieții romane era Sudul, după aceea Nordul), N. Iorga, Pârvan, Ilie Bărbulescu (mai ales Oltenia, Sud-Vestul Transilvaniei și Banatul), C. C. Giurescu, Gh. Brătianu [care face totuși concesii admigrației];

În Sud și Nord: Gibbon, Benkö, Tunusli, Schafarik, Diez, Mommsen, Thunmann, Pic, Homo, Patsch, Skok, Keramopulos, Albr. Wirth, Gamillscheg și Ar. Densușianu, I. Nistor [însistând însă asupra vieții romane din Nord], N. Drăganu, Sextil Pușcariu [centrul de romanitate pentru Dacoromâni fiind Ardealul], Th. Capidan, Al. Rossetti [acordând prioritate Sudului și apropiindu-se în felul acesta de Ov. Densușianu], Al. Procopovici, A. Balotă, Silviu Dragomir, Popa-Lisseanu;

2] Puțini sunt acei ce precizează, care este provincia din Sud patrie primitivă a românismului. Totuși, pentru Sulzer și Eudoxiu Hurmuzaki este: *Moesia*, pentru Kadec: *Tesalia*, pentru Fried-

wagner: *Dacia-nova*; pentru Peisker; ținutul *Timoc-Morava*; pentru Mutafciev: *Serbia de azi*; pentru Tomaschek, Weigand, Jirecek: *Dardania* (regiunea triunghi: Sofia—Skoplje—Niș); pentru cei mai mulți însă: *Iliria*: Kopitar, Miklosich, Réthy, Ov. Dentușianu;

3) Deși patria primitivă a fost în Sudul Dunării, cărturarilor care admit aceasta nu infirmă continuitatea. În Nordul fluviului a rămas totdeauna o populație romanică; ale cărei proporții ori importanță au fost mărite sau micșorate de cercetătorii problemei. Oricum, pentru conservarea coloniștilor în Nord sunt: Gibbon, Johan Thunmann, Iosephus Benkö, Tunusli, Fabri, Schafarik (Românii au trăit în munți — atât în Nordul cât și în Sudul Dunării — între secol. VII—X), Vaillant, Niebuhr, Fuchs, Thierry, Ubicini, Diez, Mommsen, Jung, Pic (Românii rămași în Nord s'au adăpostit în Munții Apuseni), Traugott Tamm, Jirecek, Homo, Patsch, Tr. Lajos (autohtonii au rămas în stânga Dunării numai până în secol. V), Niederle, Kisch, Schuller, Albr. Wirth, Friedwagner, Gamillscheg, Seton-Watson, și toți Românii: cronicarii, scriitorii aparținând Școlii Ardelene și Curentului latinist, istoricii (Kogălniceanu, Hasdeu, Xenopol, Onciul, Pârvan, N. Iorga, I. Nistor, I. Bogdan, C. C. Giurescu, Gh. Brătianu, Meteș, Lupaș etc.—filologii (Al. Philippide, deși socotește atât de neînsemnat numărul coloniștilor, încât sau au pierit în masa barbară, sau au fost contopiți în mulțimea celor veniți din Sud în VII—XIII; Ov. Densușianu, Sextil Puș-

cariu, Th. Capidan, Al. Rosetti, Al. Procopovici, A. Balotă etc.); împotriva continuității se declară categoric: Sulzer, Phleps, Eder, Engel, Roesler, Hunfalvy, Csanky, Réthy, De Bertha, Kaindl, Kadlec, Karacsony, Domanowszky, Alföldi, Szekely, F. Lot;

4) Intre Nordul și Sudul fluviului au fost raporturi de a) *emigrație* din Nord în Sud sub Aurelian (271—275), ori Gallienus (268 — cred P. Maior și Al. Philippide), pe care nimeni nu le contestă; de b) *imigrație în Sud*: Românii depe valea Timocului, Istroromânii care, ar fi, după Ov. Densușianu, Al. Rosetti etc. plecați din N. în Sud; c) de *imigrație în Nord*: Sulzer (imigrația a avut loc în secol. XIII), Phleps, Eder (data venirii tuturor Românilor din Sud în Nord: secol. XIII), Engel (data aceluiași proces: secol. IX), Roesler (secol. XIII), Hunfalvy (secol. X, imigrând mai întâiu în Muntenia și Moldova), Réthy (secol. XIII), De Bertha (în secol. X. în Nordul Dunării și mai târziu în Transilvania), Kaindl secol. IX—XIII), Fischer (secol. IX), Kadlec (secol. XII), Karacsonyi (secol. XIII), Homán (XII), Domanowszky (secol. XII—XIII), I. Szekely (secol. XII), Tr. Lajos (secol. XV), Mutafciév (secol. XII—XIII), Weigand (secol. XI—XII, mai întâiu în Banat, Transilvania de Vest, Maramureș apoi Moldova și Muntenia), F. Lot (secol. X), Eudox. Hurmuzaki (secol. IX), Al. Philippide (VII—XIII); și d) de *admigrație*: Benkö, Tunusli, Tomaschek, (admite o admigrație pe ambele maluri ale Dunării în vremea stăpânirii cumane și pecenege),

Homo, Tiktin, Niederle, Albr. Wirth, D. Cantemir (admigrație efectuată tot în vremea lui Aurelian), D. Photinos (Românii veniții din dreapta fluviului în secol. VII se așează în regiunea Craiovei), M. Kogălniceanu (admigrația are loc în secol. VII), Radu Rosetti, Ovid Densușianu (secol. VI, VII—XII), Al. Philipide, Th. Capidan, Al. Rosetti, Popa-Lisseanu (admigrație sau intermigrație), Gh. Brătianu ;

5) Alte regiuni considerate ca patrie primitivă a Românilor: *Romagna* (Réthy și Karacsonyi), *Nordul Adriaticei* (De Berha), *Turkestanul apusean* (Peisker), *Italia meridională* (Ianos Szekely) ;

6) Opinia care întrunește cele mai multe sufragii înscrise obiectiv este următoarea : *patria primitivă a Românilor este Sudul și Nordul Dunării ; până în Evul-Mediu pulsând—după toate datele istorice¹⁾— în Sud o viașă intens romană, iar după aceea centrul mutându-se de cealaltă parte a Dunării ; în Nord, viața străromână și-a urmat fără întrerupere firul, ea fiind întărită prin admigrațiuni din Sud ; și pe un mal și pe celălalt al fluviului au fost nuclee de rezistență românească, regiuni-motcă din care au roit Românii spre regiunile învecinate cu populație romanică mai puțin densă ; între Sudul și Nordul Dunării au fost până târziu în secol. XVII raporturi întreținute prin migrațiuni, mai dese până în veac. VII.*

Pe de altă parte, din concluziile la capitolul continuității desprindem observația că împotriva menținerii noastre în Nord se declară Ungurii, câțiva Slavi și un număr infim de streini ; deasemenea, istoricii noștri toți (cu excepția lui I. Nistor), indiferent școala căreia aparțin [Kogălniceanu, Has-

1] Imperiul bizantin își exercita la această epocă influența în Peninsula Balcanică.

deu, Xenopol, Onciul, Iorga, Pârvan, C. C. Giurescu, mai puțin Gh. Brătianu] stabilesc ca centru de formație Nordul Dunării, pe când filologii [Ov. Densușianu, N. Drăganu, Sextil Pușcariu, Capidan, Rosetti, Procopovici etc.] — socotesc ca patrie primitivă Sudul și Nordul Dunării.

Dar, precum spuneam la începutul cărții noastre, continuitatea în Dacia probează latinitatea noastră, iar latinitatea limbii dovedește prin lexic și morfologie [voc. slav cu dezinența — o: Ano, cumnato, soro nu e circumscris întregii regiuni dacoromâne, întrucât prin unele ținuturi ardelenene se întâlnește : Ană, cumnată soră; se pune dar și aici aceeași problemă a cuv. venite din Sudul Dunării și pătrunse în Nord până la zidul de romanitate intensă], continuitatea în stânga fluviului.

Așa fiind, va trebui să cunoaștem evoluția limbii române, studiind-o prin cele patru straturi ale sale: *substratul traco-geto-iliric*¹⁾, *stratul daco-romanianic*, *adstratul latin și slav*, *superstratul strein* (toate influențele exercitate asupra limbii după venirea Slavilor). În ce privește *stratul autohton* vom referi mai întâiu asupra cercetărilor privind limba dacă, apoi într'un mare capitol vom arăta fazele prin care a trecut limba latină vorbită, pentru a putea ajunge la străromână, la lb. latină balcanică și la dialecte. La sfârșit, vom lămuri unele chestiuni lingvistice definind câțiva termeni uzitați de filologi. Vom deschide astfel un capitol al noțiunilor lingvistice.

---

1) Atât N. Jokl cât mai ales A. Balotă—acum, în urmă—au dovedit că diferențele dintre Traci și Iliri erau produse numai de așezările geografice deosebite; ambele popoare aparțineau însă aceleiași rase.

Substrat—strat—adstrat—superstrat

Substratului [elementului] autohton i s'ar datora după părerea lui Mikosich, Tomaschek, Kopitar, Schuchardt, Hasdeu orice fenomen lingvistic sau orice cuvânt, a căror explicație e dificilă. Filologii citați — ca și Weigand, Treimer, Sandfeld, Capidan, Rosetti, S. Pușcariu, — se pare că au stabilit următorul accesoriu de identificare: „Când cuvântul alb. și cel românesc se aseamănă, fără însă ca forma lor sau considerații de ordin semantic să permită să le considerăm ca împrumutate [reciproc N. A.] avem aface, după toată probabilitatea, cu elemente trace, moștenite la noi și împrumutate dela Traci de strămoșii Iliri ai Albanezilor, sau cu cuvinte de origine iliră intrate în limba Traco-Geto-Dacilor și moștenite dela ei de Români“¹⁾. Astfel de cuvinte sunt: ceafă, grumaz, buză, mînz, mazăre, viezure, barză — și chiar termeni cu adânci rădăcini în limbă, a căror etimologie e obscură ca: brînză, zer, stîună, brîndușă, verbul: a băga [S. Pușcariu], ori: brău, cioară, șopârlă [C. C. Giurescu]. Tot atît de nesigure sunt și urmele din *fonologie* ca—de pildă— trecerea lui ct, cs = pt, ps [lucta, octo = luptă,

---

1) S, Pușcariu: Limba română, I, pg. 176—177.

opt, coxa = coapsă etc.) ori din *derivație*: sufix. — *isk*, care era cunoscut în toate lb. indo-europene care se învecinau cu Tracii și deci și în lb. tracă. „Admițând că — isk a existat în tracă este imposibil să nu-l punem în legătură cu — esc din română, care dă adjective derivate și a cărui întrebuințare este extrem de frecventă”¹⁾. Astfel, sufix. adjectival — *esc* din: românesc, bulgăresc este considerat de Graur ca trac, fiindcă — *iscus* [lat.], atestat rar, n'a dat în lb. latină decât diminutive ca și în grecește, de unde fusese împrumutat. La fel, sufix. adverbial — *ește* [bărbătește etc.].

În *toponimie* — datorăm, după unii, substratului numele lui: Dunăre, Tâmpa, Turda, Argeș, Mureș, Timiș, Dardania, Maluensis etc.

Fr. Miklosich socotește ca rămășițe ale elementului autohton: 1] formarea viitorului cu: *voiu*; 2] absența infinitivului; 3] o singură formă pentru genetiv și dativ; 4] post-punerea [encliza] articolului; 5] frecvența lui *ă*; 6] *m* și *n* silabice la inițială în român. și alb. [alb. mbret = rege; rom. împărat = imperator; 7] muiarea și căderea lui *l* înainte de *i* în rom. și alb. [cal-cai, alb. kal-kuai]; 8] alterarea lui *n* în *r* sau vice-versa în alb. în rom. [fenestra — fereastră, corona — cunună; 9] diferite particularități sintactice: a] întrebuințarea simultană a unui pronume personal conjunct și a unuia neconjunct: „mama mă ceartă pe mine”; b] formarea numeralului de la 11—19 cu spre [în

1) A. Graur: „Mélanges linguistiques” pg. 82.

rom. și alb.]. Schuchardt completează această listă prin următoarele adăogiri: alterarea lui *ct* în *pt* [alb. și rom.]; 2] concordanța dintre am și alb. kam [lat habeo]; 3] trecerea lui *s* în *ș*; 4] sufix.—uri etc.—Ambii filologi au fost tentați să facă asemenea supoziții din cauza identității parțiale a fenomenelor citate în limbile balcanice [alb. bulg. gr. sârbă] și rom.

Filologii de azi nu acordă însă credit prea mare acestor presupuneri, pentru că, însăși encliza articolului care presupune o mai vădită origine autohtonă, e socotită uneori ca „fenomen balcanic“.

Faptul că toate teoriile privind substratul autohton nu se sprijină pe certitudini, se datorește lipsei izvoarelor pentru o epocă atât de veche. Dela strămoșii noștri nu ne-au rămas decât puține urme toponimice și onomastice (cu mărturii scrise) „redate într'o transcriere aproximativă cu litere grecești sau latinești“, o inscripție descifrată nesatisfăcător pe inelul găsit la Ezerovo¹⁾, cele 62 sinonime „dacice“ din manuscrisele atribuite lui Petanius Dioscorides și numele de plante din cartea lui Lucius Apuleius: „De medicaminibus barbarum“. Din aceste puține și destul de controversate mărturii, filologii au încercat să reconstituiască aspectul limbii traco-geto-dace. Izvorul de temelie au fost textele lui Dioscorides. Ele prezintă 62 numiri de plante în limbile și dialectele Egiptenilor, Africanilor, Armenilor, Bessilor, Dacilor, Dardanilor, Galilor, Italianilor, Ca-

---

1) Lângă Filipopoli [Bulgaria]

padochilor, Sirienilor etc. etc. Dar, unii dintre cercetătorii acestor texte ca Wellmann, de pildă, nu consideră autentice decât sinonimele grecești și câteva din cele latine, pentru că ele nu au fost culese — precum s'a crezut — în secol. II—III, ci, așa, cum a dovedit Ackermann, în secol. V, când Dacia era locuită de barbari. Culegătorul a putut lua deci cuvântul dintr'una din limbile ori dialectele barbare.

Primul care a încercat la noi o listă a cuvintelor dacice, a fost Dimitrie Cantemir. El socotea ca autohtoni termenii: pădure, stejar, cărare, grăesc, privesc etc. În aceeași greșeală a căzut — mai târziu — și B. P. Hasdeu, când — cu fantezia-i științifică bine cunoscută — dă ca dacice o serie de elemente de altă origine: Abrud, abur, ademenesc, aidoma, argea, bordeiu, cioban, ciocârlie, genune, etc. etc.

Hasdeu și toți cei cari au fost tentați să prezinte ca autohtone cuvinte obscure — pentru posibilitățile contemporane de investigație — nu pot fi înregistrați decât la capitolul curiozităților lingvistice. Despre substratul limbii române nu se poate afirma — cu certitudine — nimic. Cât privește *stratul ei*: elementul romanic colonizator cu limba latină populară, mărturiile rămase ne spun suficient pentru a putea reconstitui treptele sale evolutive ale limbii.

Adstrat latin — sau pătură latină de cuvinte noi suprapuse limbii în epoca ei de formație — nu există la noi. Pe teritoriul nostru de formație nefiind o vieață culturală, termenii latini n'aveau

cum mai pătrunde în lexic pe cale cărturărească. În Franța — de pildă — procesul acesta s'a putut întâmpla, întrucât acolo condițiunile au fost prielnice unei noi suduri lexicologice. Pentru noi rolul adstratului ar fi împlinit de influența slavă, fiindcă nu se poate vorbi — cred filologii și istoricii — de limbă românească până în momentul asimilării lingvisticei slave sau de împrumuturile din alb.

Superstratul — constituit dintr'un mozaic de influențe — îl vom trata la împrumuturile streine de după secol. VII.

Este fapt dovedit, că limba română e o limbă romanică. Originea ei este însă latina vulgară, nu latina clasică. Adevărul acesta l-a spus pentru prima dată la noi Miron Costin și l-a formulat clar — mai târziu — Petru Maior.

Care este deosebirea între lb. latină clasică și lb. latină vulgară? Prima era limba scriitorilor, limba oficială a Romei; cea de a doua limba coloniștilor, a provinciilor, a poporului; latina clasică s'a păstrat prin operele scrise; latina vulgară prin graiul cetățenilor marelui imperiu. De aceea, latina vulgară — termenul vulgară fiind socotit impropriu — a fost denumită *latina populară*, *latina vorbită* în vremurile mai nouă.

Dela latina clasică la cea vorbită avem însă o evoluție lentă. Secole întregi i-au trebuit limbii populare pentru a se diferenția serios de limba literară. Procesul acesta se pare că se sfârșise în secol. IV—VI (Bartoli, Capidan etc.), când evenimentele politice și sociale au avut o profundă

Înrâurire asupra limbii vorbite¹⁾.

Latina populară era o limbă unitară; înlăuntrul ei nu se creiase niciun dialect. Desigur că existau oarecari deosebiri din cauza teritoriului vast, pe care era întrebuițată — deosebiri care se constatau mai ales în sânul diferitelor staturi sociale. Astfel, vocabularul orășenilor — mai ușor influențat de limba cultă — prezenta, într'o mică măsură decât azi, — când presa și literatura este la îndemâna citadinului — deosebiri față de acela al sătenilor. Diferențe lexicale se observau chiar în sânul aceleiași clase sociale: de pildă, țărani mai apropiați de centre urbane nu vorbeau la fel cu acei a căror legătură cu civilizația imperială se făcea greu.

Deosebirile acestea probează, că limba evoluează. În sprijinul teoriei, că limba este un organism viu, căreia nicio lege nu-i poate îngădi întrepătrunderea timpului, este însuși faptul — menționat de izvoarele antice — că maeștrii prozodiei latine recomandau să nu fie scandat (pronunțat) — *um* final sau *h* inițial. Această regulă prozodică atestă, că sunetele *h* și *m* nu se mai auzeau în limba de toată zilele, deși latina scrisă, latina clasică nu încetase să le folosească.

Cauzele evoluției unei limbi sunt multe. Între altele, Ernout și Meillet cred că ar fi „căutarea efectului și a pitorescului, nevoia de a înlocui expresiile uzate sau devenite vulgare” — aceasta în ce privește primenirea vocabularului.

---

1) Müller ș. a. cred că în veac. VIII—X deosebirile au putut crea o separare între cele două limbi.

Oricum, evoluția latinei populare a fost înceată și naturală. Dovadă sunt mărturiile de mai jos, care constituiesc — în același timp — izvoarele latinei vorbite (populare):

1) *Operele lui Cicero, Quintilian, Plautus, Terentius, Cato major și mai ales acelea ale enciclopediștilor: Gellius, Isidor de Sevilla* însemnează o mulțime de expresii populare;

2) *Operele gramaticilor latini* se ridică deseori împotriva solecismelor. Dovadă este „*Appendix Probi*”, în care Probus își înseamnă câteva greșeli de limbă, interzise în școală, ca: *vetulus non veclus, auricula non oricla* etc.;

3) *Glosele* în care sunt trecute o mulțime de cuvinte și forme uzuale: *turta* pentru *collirida*, *giniperu* pentru *arcitidon* (în rom.: *turtă și jneapăn*);

4) *Inscripțiile private* din care aflăm—de exemplu — că diftongii se rosteau ca la noi ($a\epsilon = e$), că *ad* înainte de un numeral reda un genetiv (*membra ad duos frates*: *membrele a doi frați*) etc. ¹⁾.

5) *Manuscrisele* care transcriu opere clasice, începând de după secol. IV. (Fiind copiate de oameni mai puțin culti, se strecurau în ele și expresii sau construcții folosite de copisti);

6) *Tablele cerate* care ne transmit contractele scrise pe table de lemn, unse cu ceară neagră.

Din toate aceste mărturii cărora li s'a adăugat: 7) *studiul comparativ al limbilor romanice* ²⁾, s'a putut alcătui aspectul latinei vorbite.

---

1) Toate inscripțiile au fost adunate în „*Corpus Inscriptionum Latinarum*” [C. I. L.] de către Mommsen.

2) Promotor al acestei încercări temerare a fost W. Meyer.

Astfel, se poate și azi cum arată latina vorbită din punct de vedere: *fonologic, morfologic, sintactic, lexicologic*.

FONOLOGIA

Accentul. În latina clasică, vocalele erau lungi și scurte; în latina populară cantitatea a fost înlocuită prin calitate, vocalele devenind închise și deschise. Limba română și celelalte limbi române — ca fiice ale latinei vorbite — au ca și aceasta un accent dinamic (accent de intensitate). Încă din secol. V, accentul muzical al latinei clasice devine un accent de intensitate. Silabele lungi devin închise, iar cele scurte deschise. În felul acesta durata silabei deschise se pierde, silaba devenind astfel cu vremea neaccentuată — în timp ce silaba închisă, câștigând în intensitate, devine accentuată.

În limba latină, locul accentului este următorul:

a) în cuvinte de o singură silabă, accentul este pe această silabă (*mél* = fr. miel);

b) în cuvinte de două silabe, accentul este pe prima silabă (*fébrem* = fr. fièvre);

c) în cuvinte de trei silabe sau mai mult de trei silabe, accentul cade pe penultima silabă, dacă silaba e lungă [*habére*] și pe antepenultima, dacă e scurtă [*léporem*]. De obicei, în cuvintele cu mai mult de trei silabe accentul a trecut în vulgară pe penultima, limba română păstrându-l în aceeași

poziție: arietem—*ariétem—aréte; parietem—*pariétem—păréte. urcéolus—urcéolus—ulciór etc. „Deplasarea accentului se explică aici prin faptul că *ié, ío (éó)* au devenit la început diftongi (**parietem, *capriolus*) și că accentul a trecut apoi, cum era natural, pe al doilea element al diftongului care conținea o vocală mai sonoră (**pariétem, *capriólus*)¹⁾. Dar, vorbind de accent, vorbind — în același timp — și de vocale.

Vocalele din lb. româna sunt: a, e, i, o, u, ă, â [î]²⁾. Ele pot fi accentuate și neaccentuate. Redăm mai jos transformările suferite de vocale în trecerea lor către limba română:

a (păstrat) : caput, fagus=cap, fag;

a [accentuat]=e : cerasius—ceresius—cireș; malum—melum—măr; discalciare—disculciare—disculcius—desculț; canabis—cânepă;

a (neaccentuat)=ă : camisiam—cămașă, laudamus—lăudăm, barbam—barbă³⁾.

a (*accentuat*) + n (m) + cons=i (având ca fază intermediară ă) : canis—câne—câine; frango—frâng; plango—plâng : campus—câmp—câmp;

---

1) O. Densușianu : „His. de la langue roumaine”—pg. 66.

2) Limba—mamă [indeoeuropeană] cunoștea — cred Bopp și Schleicher — numai 3 vocale : a, i, u.

3) Fenomenul se întâlnește în limba tuturor Românilor. Este deci antiedialectal, ajungând până în epoca romanică. Gaster îl socotește de origine turanică, pătruns în limba noastră prin mijlocirea Bulgarilor. M. Lübke și Cipidan cred că nu-i nici măcar traco-iliric. Skok îl socotește mai vechiu decât transformările lui e, o în i, u.

ambulo—îmbļu—umblu: angulus—anglu—înghiunghiū¹⁾.

e s'a păstrat în cuvinte ca: stella—stea; cerbus—cerb; serbare—serbare;

e (accentuat)=i ca în: bene—bine; mentem—minte; lentem—linte; sentio—simt.

e se *sincopează*: veteranus—vetranus—bătrân.

e (accentuat și neaccentuat) precedat de r, m, p, b, v, f, u=ă în: melum—măr; humerus—umăr; veteranus—bătrân; fetus—făt; supero—supăr; cnepo—crăp; remaneo—rămân.

e (scurt, deschis, accentuat)=ie (diftong) ca de pildă în: ferrum—fier, perdo—pierd, pereopier; excepție fac cuvintele obscure: leu și pepene. (Fenomenul este comun tuturor limbilor romanice, cu excepția Spaniei și Portugaliei; așa dar este antedialectal, romanic).

e (accentuat) înainte de ă, e (i) din silaba următoare=ea (diftong). — (Excepții avem în cuv.: merlă, cegă, ghebă, acesta, acela și în termenii mai noi ca: arenă, grevă, sirenă, vigneta etc. Uneori, fenomenul n'a avut loc din cauza—cum este la *acela* — sufixului pronominal slav: a, de data mai recentă): ceresia—cireașă; fenestra

1) În ce privește vechimea fenomenului S. Pușcariu îl socotește mai vechiu decât epoca străromână, iindcă termenii ca sl. rana, pătruns în străromână nu are: a + n = i. I. Nădejde îl crede însă produs după venirea Slavilor, pentru că îl găsim și la unele cuvinte slave (spân, stână, jupân, smântână, stăpân). Sigur este faptul că prefacerea se desăvârșise în secol. X — prima jumătate — când, la Const. Porphirogenitul aflăm: „tu inger“.

—fereastră; gena—geană: * de excito—deșteaptă; * astectat—ășteaptă; negat—neagă; (și cuvinte streine: v. bg. ceta—ceată; sl. mrena—mreană); gemitus—geamăt; fremitus—freamăt; * felem—v. rom. fiare; *uneori* am avut: *ia*: herbam—iarbă; hiberna—iarnă;

i s'a păstrat ca în: quinque—cinci; domini—domni; facis—faci;

i (*accentuat și neaccentuat*)=*precedat de i=i*: rideo—râd; ripa—râpă; sau urmat de *n, m + cons.*=imperator—împărat; inter—între; incipio—încep;

i (*accentuat*) a *dat=e* ca în dignum—demn; signum—semn; lignum—lemn; vicinus—vecin; sicilis—*secilis—secere;

i (*neaccentuat*) s'a *sicopat*: calidus—cald; viridem—verde; dominnus—domn; (În lb. latină, ca și în română, voc. *i* era expirantă, volatilă. Faptul îl atestă C. I. L.: Beronice—Beronce, domino—domn etc. Încă din lat. clasică se făcuse simțită înjumătățirea lui *i*: aedificii—aedifici, beneficii—benefici, Pomponii—Pomponi, etc.

o se păstrează ca în: ovem—ou;

o (*accentuat*) urmat de *n (+cons. ori voc.) sau de m (+cons.)=u* în: bonus—bun; montem—munte; frontem—frunte; pontem—punte; comparo—cumpăr; (o *accentuat* se preface și în *u* în următoarele exemple: cortem—curte; cotem—cute; nomen—nume; ostium—ușă);

o (*neaccentuat*) se transformă în *u*: boletus—burete, leporem—iepure; occido—ucid; (Fenomenul este antedialectal, străromân).

o se preface în *e*: glomus—glemus—ghem;

o (*accentuat*) se diftonghează, când în silaba următoare este *ă* sau *e* (*i*) = *oa*¹). (Avem însă și excepții: înainte de *ă*=formă, horă, sobă, soră, noră, cofă, etc.—; înainte de *é*=fasole, copere ș.a.): rota—roată; porta—poartă; socra—soacră; florem—floare; mortem—moarte; code—coadă; noctem—noapte; ovis—oaie; pluvia—*plovă—ploaie; solem—soare;

u *s'a păstrat* ca în: ausculto—ascult; supra—asupra; tunc—atunci; cruce—cruce; dulcis—dulce; lupus—lup;

u (*accentuat*) a dat=0: pluvia—*plovă—ploaie²), nurus—nora, quatuor—cvator—patru. Confuzia între *u* și *o* începe din lat vorbită; *o* întâlnim chiar la scriitori; în: „De rerum natura“ găsim: „Frundiferasque domus avium“ pentru frondiferasque etc. — Sub împărați, apar alături de *de huc, illuc, istuc* forme ca *hoc, adhoc, illoc* etc. În limba populară din acest timp, *o* dela abl. este substituit de *u*: posteru, meritu, speculu etc. Confuzia persistă, până în limbile romanice, fiindcă numai așa se poate explica de ce *o* este rar în dialectul sicilian, unde predomină *u*, ca și în toate ținuturile Italiei, unde influența streină a fost slabă: Italia medie, It. inferioară și în insule.

u (*neaccentuat*) a trecut la *i* ca în: manducare—*mandicare—mâncare; monumentum—monimentum—mormânt;

1) Fenomenul nu se întâlnește la Românii Istrieni, dar se aplică unor cuvinte streine: v. bg. koza-coajă, v. bg. kosa-coasă.

2) Petronius atestă imperfectul *plovebat* [O. Densușianu: op. cit. pg. 78).

Confuzia între *u* și *i* este foarte veche; ea aparține latinei vorbite: *amantissima* pentru *aman-tissima*, *aurufex* pt. *aurifex*; *ultima* pt. *ultima*; la Plaut: *aestumo*, *pacuficare*, *sacrufico* pt. *aestimo*, *pacuficare*, *sacrufico* etc. În epoca lui Augustus confuzia persistă și împăratul zice: *simus* pt. *sumus*;

u (*neaccentuat*) se *sincopază*¹⁾ cu deosebire între *c*, *g*, *t*, *b* și *l*: *oculum*—*oclu*; *auricula*—*oricla*; *angulum*—*anglu*; *saeculum*—*saeclu*. (Sincoparea este și ea f. veche. O aflăm chiar din timpul Republicei. C. I. L. atestă: *decumus* pentru *decumus*, *miraclum* pt. *miraculum*; *periculum* pentru *periculum* etc.).

Diftongii. Diftongii latini s'au conservat, s'au redus ori au dispărut. Astfel:

au s'a conservat în exemple ca: *adaugeo*—*adaug*; *laudo*—*laud*; *aurum*—*aur*;

au s'a redus la *a* în exemple ca: *auscultare*—*ascultare*;

au s'a redus la *u* în exemple ca: *auricula*—*oricla*—*ureche*; *cauliculus*—*coliculus*—*curechi*;

Ae și **Oe** nu s'au păstrat; s'au redus ambele la *e*.

Diftongi proprii limbii române avem: *ie*, *oa*, *ea*, *ia*, = *ui*, etc.

Consonantele. Dacă vocalele sunt fidel conservate de limba română, consonantele vin să dovedească mai mult decât atât și anume: ele sunt mai bine păstrate decât celelalte limbi romanice.

---

1) Cauza sincopării lui *u* și a altor sunete stă—în deobște— în tonul principal al cuvântului, ton care se exercită asupra silabei precedente (în care se află vocala sincopată).

Astfel, cuv. *cap, foc, rotund* capră, care reprezintă pe capus, focus, retundus au corespondente în lb. franceză: *chef, feu, rond, chèvre*.

b se păstrează : cubium—cuib ;

b s'a sincopat, când era intervocalic : caballus—cal ; cubitus—cot ; habes—ai ; nubilum—v. rom. nuăr ; nobis—nouă ; vobis—vouă ; * abellona—alună ;

b s'a confundat de timpuriu cu v : fervere—fierbere ; habere—avere ;

b intervocalic a trecut la g : nebula—negură ; rubus—rug ; uber—uger ;

br, bl intervocalic = ur, ul : cibrum—ciur ; fabrum—faur ; stabulum—stablum—staul ; subula—*subla—sulă ;

Dar **b s'a confundat deseori cu :**

v (inițial) : vervecem—berbece ; vocem—bocet ; volare—(s)burare ; vetranus—bărân ; vietus—biet ; ad+vix—abea ;

v (intervocalic) în : habemus—avem ; habetis—aveți ; habere—avere ;

v (intervocalic) s'a sincopat : novitatem—noutate ; grevis—greu ; grevitatem—greutate ; novus—nou ; ribus—râu ; divina—dina—zână ; pavimentum—paimentum—pământ ; novella—nuia ; pavonem—păun ; [Sincoparea lui *v* este f. veche ; o atestă inscripțiile latine vorbite : probai pt. probavi, signai pt. signavi etc.].

v (inițial) s'a păstrat : vinum—vin ; vindico—vindec ; venio—vin ; vivus—viu ; vermis—vierme ;

c a trecut la g : crassus—gras ; camellum—gammellum—gamelă ; cavula—gaură ; cutoneus—gu-

tuiul; cotona—gutuie; cratis—*gratis—gratie;

c+i(e)+voc. s'a africativat = *ci, ce*: cerasia—cireașă, urceolus,—urcior; (Fenomenul este comun tuturor Românilor. La Aromâni: ce = țe).

c+i+voc. = ț: glaciam—ghiață; faciam—față;

d+i+voc. s'a africativat = *z, j*: dies—zi; medium—miez; trondia—frunză; hordeus—orz; decem—zece; audiam—auzeam; adiungo—ajung; (Fenomen comun tuturor Românilor. La Aromâni: dz pentru z).

d a trecut, sporadic, la r: admissarius—armăsar (din epoca latină);

g+i(e)+voc.¹⁾ s'a africativat = *ge, gi*: frangis, frangit—frânger, frânge; plangis—plângi; fugis—fugi; (Fenomenul este comun tuturor Românilor. La Aromâni: ge=dz).

g (intervocalic) a căzut: magis—mai; magister—măestru; ego—eu, quadragesima—păresimi;

h inițial și intervocalic cade: herbam—iarbă; hiberna—iarnă; heri—ieri; prehendo—prind; cohortem—curte; machinare—măcinare;

l+i (în poziție inițială) a căzut: leporem—iepure; levo—ieș; *liberto—iert;

l+i (inițial sau intervocalic) a căzut deasemenea: obliito—uit; voleo—voiu; milium—meiu; la fel s'a întâmplat chiar când era consoană dublă: gallina—găină; malleus—maiu; mollio—moiu; *caballi—cai; dar: caballus—ca; callis—cale; vallis—vale; mollis—moale etc. (Feno-

1) Africativarea lui *g* sau *c* s'a făcut și în cazurile când după aceste foneme urmau *i* ori *e* simplu (fără ca aceste vocale să precedă altă vocală).

nomenul s'a aplicat și cuvintelor streine, care se găseau în limbă la acea epocă: *liubiti—iubesc; krali—craiu; liubovniku—ibovnic, nevoia—nevoie etc.*). În dialectele macedorom. și istrorom, l se păstrează muiat (*li*).

l (*intervocalic*) se preface în *r*: *boletus—burete; qualis—care; caelum—cer; dolus—dor; filum—fir; solem—soare; molam—moară; melum—măr; salem—sare; picula—păcură*; (Fenomenul nu are loc decât în elementele latine; se găsește în limba tuturor Românilor și chiar la Genua și în Alpii cotici. Este probabil un fenomen romanic).

m final a căzut: *lupum—lupu; stellam—stea; solem—soare; melum—măr*;

n intervocalic (când a doua vocală era i, e)=ni (muiat)¹⁾—fenomen întâmplat în toate dialectele (la Dacoromâni numai în Banat și Hațeg): **antaneus—întâniu—întâiu; calcaneum—călcâniu—călcâiu; capitaneus—căpătâniu—căpătâiu; cuneus—cuniu—cuiu; vinea—vinie—vie*; (fenomenul s'a aplicat și unor cuvinte streine, care erau în limbă la data producerii fenomenului: v. bg. *bania—baie*;

n intervocalic trec—sporadic—la r: *canutus—că-runt; fenestra—fereastră; minutus—mărunt; monimentum—mormânt; renunculus—rărunchiu*; (fenomenul este posterior înmuierii lui n. El se găsește generalizat la Istroromâni și altădată era pe o scară întinsă la Moți²⁾).

1) Vezi mai departe: Dialectul aromân, palatalizarea labialelor.

2) Vezi mai departe: Dialectul istroromân, rotacismul.

n *dispăruse înaintea lui s* (încă din lat. vulgară); *ansa non asa, occasio non occansio* (grafie inversă; greșală, de teama incorectitudinii).

n *a căzut sporadic* în: *eccu+tantus—atât*; *contra—cătră*; *quantus—cât*; * *contremulo—cutremur*; *confundus—cufund*;

p (vezi palatalizarea labialelor).

q, *înainte de o, u=p*: *quadragesima—păresimi*; *aqua—apă*; *adaquare—adăpare*; *quassatum—păsat*; *quatuor—patru*; *coturnix—quoturnix* (lat. pop.) * *quoturnicula—potârniche*;

q *înainte de o, u=c*: *coquo—coc*; *qualis—care*; *quam—ca*; *quando—când*;

qui, *que = ci, ce*: *quinque—cinci*; *quid—ce*; *quero—cer*; (Fenomenul se găsește în toate dialectele românești).

r (*intervocalic; sporadic*)=*n*: *corona—cunună*; *farina—făină*; *lubrico—lunec*;

s+i, (*+voc.*) *neaccent = ș*: *camisia—cămașă*; *sedeo—șed*; *sex—șese—șase*; *septem—șapte—șapte*; (Când vocalele erau accentuate, *s* se păstra ca în: *singulus—singur*; *senīto—simți*);

s *intervocalic trecut la z* nu e cunoscut în limba populară. Prefacerea aceasta este un fenomen românesc.

t+i, *e (+voc.) neaccent. și mai rar accent.*=*ț*: *hospitium—ospăț*; *negotium—negoț*; *patior—pățesc*; *puteus—puț*; *scortea—scoartă*; *cogitatis—cugețați*; *barbati—bărbați*; *cutitus—cuțit*; **ț** a trecut în lb. română apoi la *c*: *creationem—*creațiune—crăciun*; *inclinationem—*inclinațiune—închinăciune*; *mentionem—*mențiune—minciună*;

t consoană finală a căzut, încă din lat. populară: laudat—laudă; laudabat—lăuda; laudavit—lăudai; cantavit—cântai; (lat. cl.) est—es (lat. vulg.)—e (rom.);

Consonantele finale. Consonantele finale au căzut de timpuriu. Astfel, *m* este apocopat¹⁾ în latina populară: umbra (*m*) levis, în C. I. L. pe o inscripție, cum—cu; quam—ca etc.

Latina vorbită omisese deasemenea pe *s* final. În veacul II—d. Chr. — „dispariția lui *s* final trebuie să fi fost într'o fază destul de înaintată”²⁾.

T final ca și grupul *nt* (cantant—cântă) au dispărut din graiul poporului, așa cum atestă aceleași inscripții (post—pos—(a)poi;) caput—cap; dicit—zice: dicunt—zic;

Alte consoane finale *n*: lumen—lume; nomen—nume.

Consonante duble. Deobicei, consonantele duble s'au conservat. Astfel, *ll* din collocare—culcare; *tt* din muttus—mut; *pp* din cuppa—cupă; totuși, uneori au căzut ca în: stella—stea; bucella—bucea.

Grupe de consonante. Despre trecerea grupelor de consonante: *cs*, *ps* în *ct*. *pt*³⁾ am vorbit la rămașițe autohone în limbă. Ne vom ocupa acum de grupe consonantice care — din lat. clasică — au suferit schimbări în lat. populară. Astfel:

bl=ul: stabulum—stablum—staul; subula—

1) Vezi: Noțiuni lingvistice (capitol. ultim).

2) O. Densusșianu: op. cit. pg. 123.

3) *Cs=ps* [coxa—coapsă]; *ct=pt* [lucta—luptă; lactem—lapte: * astectat—așteaptă].

*subla—sula; (Fenomenul este anteromânesc, comun deci tuturor dialectelor).

br=ur: cibrum—ciur; fabrum—faur; (Ca și fenomenul precedent este: anteromânesc, comun tuturor dialectelor).

cl și gl + e, i = chi, ghi, che, ghe: clavem—cheie; includo—închid; glaciem—ghiață; glomus—*glemus—ghiem.

gm=um: sagma—sauma—samar.

dr—r: quadragesima—quaragesima—păresimi.

gn=mn: lignum—lemn; signum—semn; dig-num—demn; cognatus—cumnat; pugnus—pumn.

gu s'a păstrat sau a trecut la b=extinguo—sting: lingua—limbă.

lv a dat lb: alveus—albie; malva—nalbă; pulverem—pulbere; salvia—salbie.

mb a dat mm: ambiduo—*ammiduo—amândoi.

nd a dat nn: mandicare—*mannicare—mâncare.

ncs a da ns: adiunxit—ajunse; cinxit—(în) cinse; *franxit—frânse.

net a dat nt: *franctus—frânt; sanctus—sânt; unctus—unt.

rv a dat rb: vervecem—berbece; cervus—cerb; ferveo—fierb.

rs a dat ss: dorsum—dossum—dos.

sc + e, i = st: crescet—crește; muscae—muște; pascit—paște; piscis—pește.

scl a dat = schi: *ascla—ășchie; musculus—*musculus—mușchiu; *scloppus—schiop.

tl a dat = cl = chi: mutulus—*mutlu—'mucla—*muche; vetulus—*vetlu—veche—vechiu.

Observând evoluția fonologică a formelor de

mai sus, conchidem la clasificarea prefacerilor în patru epoci: 1) *epoca preromană* (probabile: ct—pt și cs—ps); 2) *epoca latină* (clasică): atereza¹⁾ lui *h*, apocopa¹⁾ lui *m*; 3) *epoca latinei vorbite*: b—v, sincoparea lui *b* intervocalic, trecerea lui *c—g*, sincoparea lui *g* intervocalic și — în general — toate fenomenele numite romanice, comune tuturor dialectelor; 4) *epoca limbii române (străromâne*²⁾): toate formele caracteristice graiului nostru: *ă, î, ț, ș, z, dz, chi, ghi* etc.

*Cea mai mare parte din prefacerile fonologice notate — cu excepția celor menționate ca sporadice — au caracter general și se aplică numai lexicului de origine latină. Deaceia, acestea au primit numele de legi fonologice*³⁾. *Legea nu prinde în sfera ei cuvintele de origine streină și termenii noi chiar latini ori romanici.*

F O N E T I C A

O problemă de limbă românească despre care scriem aici, în capitolul rezervat limbii latine populare în evoluția ei spre limba română, este păstrarea până azi a lui *u* final (mut). Acest *u* pe care ortografia academică îl cere la sfârșitul substantivelor comune, al adjectivelor și verbelor (ind. pr. și conjunctiv, pers. I sing.) terminate în

---

1) Vezi capit.; Noțiuni lingvistice [accidente generale].

2) " " Limba Străromână.

3) " " Noțiuni lingvistice [legile fonologice].

i, era altădată folosit pe o scară întinsă. Astfel, limba română veche atestă pe *u* final la toate cuvintele terminate în consoană, cu mici excepții. Până în secol. XVI—XVII *u* nu devenise mut. Grafia prezintă formele enclitice ale pronumelor: *mi, ți, și*; *mă, te, se*; *ne, vă, se* etc., ca și auxiliarul su (în loc de *sum, sunt*), *e (este)* legate de cuvântul precedent prin *u = elue, înaltue, rostulumi, înveacue* etc.—Probe că *u* final s'a pronunțat odată întreg sunt: 1) pronunțarea înjumătățită a lui până în veacurile trecute¹⁾ 2) scrierea și pronunțarea lui întreagă astăzi: dându-mi, văzutu-*l*-a, plăcându-i etc. etc. și în diftong: văzându-o, luatu-o; 3) conservarea lui în graiul poporului, care nu articulează substantivele: *omu, bărbatu, satu, câmpu* etc., etc.; 4) pronunțarea lui *u* în poezia populară chiar în mijlocul versului:

„Leagănă-se bradu 'n codru

„Ca și frunzulița 'n plop”...

MORFOLOGIA

Articolul. Lb. română cunoaște *artic. enclitic* (postpus) și *art. proclitic*. *Articolul enclitic* sau determinativ are formele: *l, lui, le* (sing.); *i, lor* (pl.) și *a, ei* (ii), *o* (sing.); *le, lor* (pl.). Asupra originii sale s'au emis nenumărate păreri. Unii îl socotesc

---

1) La înjumătățirea și apocoparea lui *u* s'a ajuns: a) grație accentului principal, care în deosebi în lb. latină nu cădea niciodată pe silaba ultimă și b) tendinței firești pe care orice limbă o are de a deveni din lb. vorbită, limbă scrisă [cultă] și deci de a scurta cuv.

ca o consecință a raporturilor balcano-caucazice (Lewy), alții ca un fenomen balcanic adus de Goți (Iorga), sau ca provenit din lb. bulgară care la rândul-i l-a primit dela Armeni (Brugmann); Kopitar și Schuchardt îl cred dacic; cei mai mulți îl consideră latin sau traco-iliric (Carlo Tagliavini, Miklosich etc.¹⁾ Curios este faptul că dintre limbile romanice și germanice numai româna și scandinavă²⁾ cunosc articolul postpus.

Cert este faptul că însăși lb. latină cunoștea encliza articolului. Grafii ca : dies ille, annus ille, ori : ellam, ellum (en+illam, en+illum), mamma+illa, fratre+illa, pommi+illi, familiae+ille (mama, fratele, pomii, familiile) întâlnim în operele lui Plaut și ale scriitorilor comici. Astfel de grafii care transpun pronunția în uz arată lămurit evoluția articolului enclitic : a, l, le, i. Acesta a putut rezulta și din împerecheri ca : homo+ille+bonus=omul bun apoi : omul bun, după cum : bonus+ille+homo a trebuit să ajungă la : bunul om. *Ille* a putut da — la celelalte cazuri — în latina populară : illuius, illui—lui, ca și : illeius, illei—ei ; după cum : illorum—lor.

SUBSTANTIVUL.

Genul. Încă din latina clasică—la unele declinări — se produsese confuzia între masculin și neutru. Astfel, se folosea balteus pt. balteum, dorsus pt. dorsum, cornus pt. cornu și invers etc.—

1) Articolul postpus este cunoscut—în afară de lb. noastră de albaneză, bulgară, islandeză, norvegiană, suedeză, armeană etc.

2) Unde l-ar fi transmis Goții, care au fost și ei influențați de Traci.

Confuzia între genuri se accentuează dată cu dispariția consonanțelor finale : *m, s*. Astfel : *lupu(s)* s'a confundat—ca gen—cu *foliu(m)*, precum plur. neutr. : *folia, arma* etc. nu s'a mai putut deosebi—cu vremea — de sing. decl. I : *silva, agricola*. De aceea, apocoparea consoanelor nu provoacă numai confuzia genurilor și—în consecință — dispariția neutrului, ci și contaminarea și dispariția declin. IV și V.

Declinările. Cele cinci declin. din lat. clasică se reduc în lat. vorbită la trei. *Deobiceiu, decl. V trece la decl. I*, fiindcă în însăși operele clasice confuzia între *effigies* și *efigia*, *materies* și *materia*, *facies* și *facia*, *glacies* și *glacia* etc. este frecventă. Tot în decl. I intră *subst. neutre de II și IV*, al căror plural era *aidoma* cu sing. decl. I. *Subst. masculine de IV — în mare majoritate—trece la decl. II.* (*fructus, senatus, manus* s'au putut ușor confunda cu *lupus, dominus* etc.).

Limba română—mai fidelă decât celelalte limbi romanice — conservă cele trei declinări ale latinei populare, cu aproape aceleași terminații : I = *a*, II = *u*, III = *e* și are pentru flexiunea nominală¹⁾ nu două terminații (ca fr. de exemplu), ci cinci : 3 pt. sing. și 2 pt. plural²⁾.

Ruina declinării în lat. clasică este explicată de Bruneau & Brunot prin : 1) cauze sociale și 2) cauze lingvistice.

1) Declinare.

2) Singular: nom—ac., gen.—dat și voc.; Plural: nom.—ac., gen.—dat., voc se alătură celor două.

1) *Cauzele sociale*: Lat. clasică era o limbă care — prin complexitatea și varietatea formelor sale — mărturisea un grad de înaltă cultură. Subtilitățile graiului n'au mai putut fi păstrate însă, când societatea înaltă care întreținea acest limbaj pretențios s'a prăbușit din pricina invaziilor barbare. Este suficient să amintim nuanțele prin care Latinul Metropolei ținea să precizeze locul und se află :

Sunt la Roma — Sum Romae (caz. *locativ*).

„ „ Athena — „ Athenis („ *ablativ*).

„ în oraș — „ in urbe („ *alb. cu prepoz.*), ca să probăm finețea limbii, pasiunea pentru amănunt și preciziunea intelectualui roman. Declinările erau cinci, fiecare tip având 12 cazuri aparte (6 dezinențe pt. cazurile de la sing., 6 pentru plural). Iată, de pildă, dezinențele genetiv. : ae, arum (I); i, orum (II); is, um (III); us, uum (IV); ei, erum (V). O societate dezorganizată în care scriitorii și gramaticii nu mai puteau sprijini nuanțele lingvistice a asvârlit — desigur — ca un balast — în tendința ei spre simplitate — varietatea de forme a căror folosință presupuneau de altminteri cunoștințe temeinice și oarecare efort intelectual;

2) *Cauze lingvistice*: Dispariția consoanelor și vocalelor finale (sau confuzia acestora) încă din latina clasică. Astfel lupus, i luase forma :

N. lupu(s)

lupi

G. lupi

luporum

D. lupo

lupi(s)

Sing.: Ac. lupu(m)

Plural: lupo(s)

V. lupe

lupi

Abl. lupu

lupi(s)

Confuzia dintre cazuri era evidentă, dacă ținem seama că *o* și *u* sfârșiseră prin a se confunda între ele, iar *i* și *e* se apropiaseră într'atât, încât cu greu mai puteau fi deosebiți. Mai mult, ca vocale finale (*i*, *e*, *o*) s'au muiat și din varietatea de dezinențe ale lui *lupus* (lat. clasică) ne rămâne numai forma *lup*, căruia — încetul cu încetul — *i* se adaugă art. enclitic [format din demonstrativul : *ille*].

Demn de reținut pentru noi este păstrarea în limbă a vocativ. cu dezinența : *e*, [nepoate, vere etc.] dezinență pe care unii filologi au explicat-o greșit din slavă. *Le* [voc. la Masc.] nu este de origine bulgară, afirmă Capidan, fiindcă în această limbă — *le* este interjecțional și e folosit după subst. femen. *Le* n'a putut proveni decât din dezinența : — *ul* a numelor de persoane : Radul, Surdul, etc.—atestată în limba veche sub această formă articulată.

Cazurile au fost în lat. clasică : șase. În românește am păstrat : cinci, albativul înlocuindu-l prin cazul prepozițional.

Numere avem : două, ca și în lat. clasică.

ADJECTIVUL.

În latina clasică, adjectivul era împărțit în 3 clase : I cu 3 terminații (-us, -a, -um, -er, -a, -um ; -ur, -a, -um ; -er, is, -e) ; II cu 2 terminații (is, e) și III cu o terminație. Cu vremea adjectivele se confundă, mulțumită aceleiași tendințe de simplificare, luând toate-terminațiile : -us, a, um sau -is, e, pentru că mai târziu primele (prin căderea con-

soanei finale) să rămână cu două forme: bunu, bună (masc. și femen.), iar celelalte (prin confuzia vocalei) să aibă o singură terminație —e; de ex.: dulce, pentru toate genurile.

Comparația adj. care în clasică se făcea cu ajutorul sufixelor (ior, ius, issimus, a, um etc.) este înlocuită în latina populară prin perifriza adverbelor: *magis, plus, maxime*. De altminteri chiar latina scrisă cunoaște paralelismul: *magis pius—purior; maxime pius—purissimus*.

Limba noastră formează gradele de comparație tot prin perifrază: comparativul: *mai (magis)...*, superlativul: foarte (*forte*), prea (contaminarea lui *per, prae* (lat.) și *pre* (slav)..

Filologii cred că sistemul sufixelor din latina clasică a dispărut, din cauza insuficienței formelor: *melior* însemna — de pildă — mai bun, dar și destul de bun, la fel de bun etc.; *optimus* reda pe: cel mai bun, foarte bun, prea bun etc.

PRONUMELE.

Personal. Rezultă, în bună măsură, din formele clasice. Astfel, eu din *ego*, mie, ție probabil din *mihi, tibi*; nouă, vouă din *nobis, vobis*; *illius*=lui; *illaei*=ei, *illae*=ele, *illum*=el, *însul—ipsus+ille*, etc.

Posesiv. *Meu*=*meus*, *tău*=*teus; *său*=*seus; *nostru*=*noster*, *vostru*=*voster.

Demonstrativ. *Ille* pe lângă rolul său din latina populară de pronume personal, a intrat în compunere cu *ecce*, ca și *iste*, și a dat în românește: *ecce+ille*=acela; *ecce+iste*=acesta.

Relativ și interogativ. *Qui* s'a păstrat în româ-

nește la dativ : *cui* ; *care* a rezultat din *quale*, iar *cine* din *quis+ne* (*quene) ; *qui*=ce.

Nedefinit. Forme compuse pe care lat. clasică nu le cunoștea : *neque+unus*=niciunul ; **vere+unus*=vreun.

Alt provine din *alter* ; *atare* din *eccum + talis* ; *nimeni*—*neminem*.

Cât a ieșit din contaminarea lui *quantus* cu *quotus* și *gr. cata* [atestat în latina populară] ; *tantus* a dat *atât*.

Numeralul. Numeralul cardinal reprezintă—cu fonologia specific românească—formele latinei clasice ;

distributivul se formează cu *gr. cata* (câte unul, câte doi) pătruns de timpuriu în latină ; adverbialul transpune num. cardinal+ora (lat. hora) ; multiplicativul este o formă verbală participială [îndoit, împătrit).

Verbul. Lb. română — ca și latina clasică — are patru conjugări cu terminațiile cunoscute. Dintre formele de conjugare : *activă*, *pasivă*, *deponentă* *semideponentă*, *perifrastică*¹⁾ noi am rămas cu : *conj. activă* și *pasivă*. În ce privește prima, am conservat aproape întocmai dezinențele latine ; conj. pasivă însă o formăm nu prin dezinențe ci cu ajutorul verbului *a fi* (*esse*) chiar pentru timpurile derivate din Indicativ. (Latina clasică folosea pe *esse* numai la timpurile născute din Per-

---

1) Câteva forme perifrastice : potențialul, prezumptivul, oblicul etc. cunoaște și limba noastră, dar acestea au o frecvență extrem de redusă.

fect și Supin). Formele verbale: *tranzitiv, intransitiv* s'au menținut, lb. română având însă uneori tranzitive acolo unde latina clasică prezenta intransitive (cruț—parco, sfătuesc—suadeo etc.) și invers (a se teme—timeo, a se feri de—evito etc.).

De remarcat sunt *trecerile dela o conjugare la alta* în latina populară. Astfel avem verbe de conj. IV (lat. clasică) trecute la conj. I (lat. populară): gannire—gannare; de conj. II (l. cl.) la III (l. pop.): ardere=ardere; mulgere=mulgere etc.; dela cong. II (l. cl.) la IV (l. pop.): albere=albire, florerere=florire etc.; dela III la II: cade-re=*cadere, capere=capere (în rom. (în)căpere]; dela III la IV: fugere=fugire etc.

Tregerile acestea sunt azi atestate de limba noastră.

În ce privește *modurile și timpurile* facem următoarele constatări ¹⁾: *Indicativul* în românește reprezintă Indicativ. lat. (laudat—laudă, laudamus—lăudăm etc.); *Imperfectul* deasemenea (laudabam—lăudam): *Perfect simplu* rezultă din Perfect. latin (laudavi—lăudai, audivi—auzii), *Perfectul compus* este specific latinei populare, deși forme ca: positum habeo, constitutum habeo se întâlnesc și la scriitorii din epoca republicană. *Mai-Mult ca Perfectul* redă M. M. C. P. conj. lat. (laudavissem—lăudasem); *Viitorul I* se formează în rom. cu volo+inf. verbului (volo laudare) spre deosebire de celelalte lb. romanice care se folo-

1) Vezi capitolul: *Fonologia* pentru a lămuri sincopările sau apocopările consoanelor [b, v. t etc.].

sesc de habeo+inf. verbului [habeo cantare ori cantare habeo: jechanterai]; *Conjunctivul* e format în rom. cu ajutorul conjuncției: *si* [să...]; *Optativul* a rezultat pentru pers. II, III [sing.], I, II, III [pl.] din habes, habet, habemus etc. [-ar dela pers. III venind dela habere=are]; pentru *aș* s'au propus o mulțime de etimologii: din neogr. *os* [Diez], din habuissem [Cipariu și Tiktin], din habuissim [Miklosich], habessim [Hasdeu], volebam+sic [Philippide]; *Imperativul* reprezintă fidel formele latine [lauda, laudate=laudă, lăudați]; *Participiul prezent* a fost înlocuit în românește „cu o formă verbală, care are ca bază morfologică gerunziul lat. în-ndo“. Din clasicul part. pr. avem și noi câteva mărturii ca: fierbinte, plointe și formele arhaice: cunoștinte, neștiinte; *Part. trecut* și-a păstrat forma adjectivală [laudatus, a—lăudat, ă]; *Supinul* transpune în rom. Supin. latin [de lăudat—laudatum].

Lat. populară a sporit numărul *auxiliarelor* (*verbe și timpuri*) și al *incoativelor*. Alături de *sunt* [lat. cl.] au apărut: *habeo* și *volo*. Incoativele sunt atestate în monumentele literare ale lat. populare: albesc, înălbesc (albesc, inalbesco) (in)dulcesc (dulcesco), lucesc (lucesco), roșesc (russesco) etc. etc.

Adverbul. Lb. română păstrează o parte din adverbele latinei clasice, dar creiază prin compunere o altă bună parte, ca de pildă: acolo=eccum+illoc; acum=eccum+modo; așa=eccum+sic; numai=non+magis; atunci=ad+tunc; abia=ad+vix; aci=eccum+hic; apoi=ad+post.

Prepoziția. Simplă și compusă în clasică, latina populară manifestă predilecția pentru formele compuse ale prepoziției. Formele simple : a, de în, între, către, spre, cu, etc.—rezultă din cele clasice : ad, de, in, inter, contra, super, cum, după cum forme compuse ca : după, afară, dintre, despre, aproape, pentru provin din : de post, a foras, de inter, desuper, ad + prope, per + intro.

Conjuncția. Unele dintre conjucțiunile lat. clasice s'au păstrat și în rom. Astfel : când=quando, că=quod, ca=quam, ci (ce)=quid, cum=quomodo, nici=neque, și=sic, unde=unde.

S I N T A X A

Ov. Densușianu afirmă în a sa „Hist. de la langue roumaine“ (I, pg. 173) că este : „difficile de tracer une limite entre la morphologie et la syntaxe“. De aceea menționează la construcțiile sintactice specifice latinei populare particularitățile ei morfologice.

Aceeași cale o vom urma, aici, și noi.

Articolul definit este propriu limbilor romanice. Limba noastră folosește art. postpus, derivat din demonstrativul *ille*.

Substantivul. Latina populară cunoaște folosirea prepozițiilor *de* și *ad* pentru redarea genetivului și dativului [ornamenta de imperatricis, membra ad duos fratres : podoabe de împărăteasă, membrele a doi frați), — și pe *in* pentru ablativ [in annis praecedentibus : în anii trecuți].

Adjectivul. Gradele de comparație se formează în lat. vorbită prin perifrază [ca în lb. română¹⁾].

Pronumele. Pron. personal este redat în majoritatea lb. romanice prin demonstr. ille; demonstr. hic și is e înlocuit prin iste; artic. nedefinit este exprimat în lat. populară prin unus (unus psalmus etc.), după cum ille formează art. hotărît²⁾; pronumele nedefinit totus [tot] înlocuiește pe omnis, iar alter pe alius.

Verbul. Perfectul compus, Viitorul se formează din lat. vorbită, așa cum le avem azi. Part. pr. este înlocuit de timpuriu cu gerundivul³⁾. M. M. Perf. Indic. s'a format din M. M. Perf. Conj. clasic. Infinitivul are uneori funcția de compl. dr. [se vedea a fi un bărbat de seamă, se arată a fi mulțumit). *Esse* n'a fost înlocuit în rom. prin *habere* pt. a arăta posesia (mi-e frică).

Adverbul. Foarte multe adverbe ca și pronume se formează prin compunere⁴⁾.

Prepoziția. În lat. populară, inscripțiile dau dovadă de confuzia produsă între prepoziții. Astfel, se construiesc cu ablativul prepoziții care cer acuzativul și invers [ad titulo, pro salutem]. — *ad* ([rom. a]) se substituie lui apud; *de* elimină pe ab și *ex*.

Conjunția. În românește *că* este conjunția determinantă a propozițiunii subordonate obiective; în lat. populară *quod* juca același rol pentru transpunerea construcției acuzativului cu infinitivul;

1) Vezi mai înainte adjectivul.

2) " " " pronumele.

3) " " " verbul.

4) " " " capitolele respective.

cum, care n'a lăsat urme în românește, este înlocuit chiar din lat. clasică cu *quando* [când].

Ordinea în frază a fost modificată în limba lat. vorbită și de acolo ni s'a transmis nouă, aproximativ așa cum o avem astăzi.

LEXICOLOGIA

Scriam la cap.: „Problema continuității”, că lexicul probează latinitatea limbii noastre. Faptul că Cihac în migălosul său recensământ al cuvintelor găsește numai $\frac{1}{5}$ termeni de origine latină, nu infirmă afirmațiile noastre. Este un adevăr, pe care nu l-au ignorat acum 3 secole nici cărturarii noștri bisericești, profani în lingvistică dar emeriți în bun simț ¹⁾.

În studiul încorporat prefeței dela „*Etymologicum magnum*” și intitulat: „Fiziologia unei limbi”, B. P. Hasdeu arată importanța circulației cuvintelor, dovedind—prin frumoase exemple — (două doine din Dobrogea, ținut românesc cu infiltrații streine, în care nu era nici un cuvânt strein) — că teoria lui Cihac este pe cât de seacă, pe atât de eronată și recunoscând astfel romanitatea limbii noastre.

Cercetările de mai târziu au venit să întărească susținerile lui H. Sextil Pușcariu făcând o paralelă între „Tatăl Nostru” românesc și fran-

---

1) De pildă Mitropolitul Simion Ștefan al Ardealului care, în predoslovia către cititori, vorbește de circulația cuvintelor.

ștuzesc, conchide că din cele 60 de cuvinte ale rugăciunii noastre numai 6 (10%) sunt streine, restul fiind latine; la Francezi, numărul cuvintelor streine e de 7. Mazilu a arătat, că din cele 1907 cuvinte care compun cele 98 strofe ale „*Luceafăru-lui*“, 1685 (adică, 88,6%) sunt de origine latină, că 13 strofe au numai cuvinte latine și că strofele care conțin momentul culminat au 95% cuv. latine. Probă certă că limba noastră are lexic romanic este imposibilitatea de a construi măcar o frază fără termeni latini, pe când texte ori bucăți literare fără cuv. streine s'au publicat deseori. Astfel, în afară de exemplele de mai sus, Capidan publică în 1935, în „*Familia*“, o poezie aromânească fără nici o vorbă streină, iar S. Pușcariu un fragment din „*Palia*“ dela Orăștie (an. 1582) de 120 cuvinte (numai latine).

Lexicul de origine latină este incomparabil mai des folosit, fiindcă se referă la termeni care privesc înrudirea, părțile casei, obiectele și animalele din jurul ei, corpul și membrele lui etc. etc.

Inrudirea: părinte—parentem, fiu—filius, fiică—filia, soră—soror, cumnat—cognatus, femeie—familia, bărbat—barbatus etc. etc.

Animalele din jurul casei: oaie—ovem, miel—agnellus, berbec—vervex, arete—arietem, capră—capra, ied—haedus, bou—bovem, vițel—vitellus, cal—caballus, pășune—pastionem, lapte—lactem, a mulge—mulgere. unt—unctum etc. etc.

Legume și pomi: ceapă—caepa, aiu (usturoiu)—alium, varză—viridia, ridiche—radicula, legumă—legumen, pom—pomum, măr—melum, nuc—

nucem, gutuiu—cutoneus etc.

Agricultură: a ara—arare, a semăna—seminare, a treiera—tribulare, a secera—sicilare, a culege—colligere, grâu—granum, secară—secale, meu—miliu, paie—palea, câmp—campus, pământ—pavimentum, jug—jugum, furca—furcam etc. etc.

Corpul și membrele lui: corp—corpus, membre—membra, ochiu—*oculum, ureche—*oricla, frunte—frontem, dinte—dentem, limbă—lingua, mână—manus, deget—digitum, etc. etc.

În lexicul de origine latină al limbii noastre deosebim: a) *cuvinte care au același sens cu etimonul*¹⁾ latin, b) *cuvinte care și-au schimbat sensul*, c) *cuvinte necunoscute în lat. clasică* d) *cuvinte obscure*, e) *cuvinte păstrate numai în lb. română*.

a) Din această categorie am dat nenumărate exemple mai sus.

b) Cu acest fel de termeni se ocupă *Semasiologia* [Semantica ori Semiotica].

Semasiologia. *Recens* a dat în rom. *rece*, fiindcă era totdeauna asociat de *aqua*: *aqua recens*=apă proaspătă; ori, cum apa proaspătă este de obicei *rece*, *recens* a luat cu vremea acest sens.

A îngâna [ingannare] însemna la origine: a înșela; de aici a căpătat sensul, încetul cu încetul, în domeniul vânătoresc: „a momi un animal imitându-i glasul” și în sfârșit: „a imita vocea cuiva”.

Pons, *Callis*, ca și expresiile „a da drumul” și „om cu stare” sunt concludente pentru situația specială a poporului nostru, care și-a dus vieța.—în Evul Mediu—în munți și codri.

---

1) Cuvântul—obârșie, cuvântul—prototip,

Pons, tem = punte, are numai în lb. română înțelesul de punte; în celelalte limbi romanice înseamnă pod. În munții românești nu era nevoie de poduri, ci de un simplu trunchiu de arbore aruncat peste pâraie.

Callis înlocuiește pe via din celelalte lb. romanice. Prin codrii nu puteau fi drumuri largi [via], ci doar poteci știute numai de cei ce dăinuiau aici de veacuri. Spre acest înțeles a evoluat și *callis*.

Drum [sl.] a înlocuit mai târziu pe cale. Că Românii singuri erau stăpânii munților și codrilor dovedește și expresia: „*a da drumul*“, care are sensul de a arăta drumul. Din munții lor, când un captiv era eliberat, trebuia să i se arate drumul, fiindcă numai așa putea găsi ieșirea spre vale. Astfel, *a da drumul* și-a păstrat până azi înțelesul de a elibera.

Om cu stare este omul care nu pleca, omul care sta pe loc, nu era silit să emigreze, deci omul cu avere.

Fossatum este explicat de C. Daicovici plecând dela sensul de: castra. Înțelesul de „așezare“, de „sat“ l-a luat. cuv. în secol. IV—VI d. Chr., când soldații-țărani, constituiți într'o armată de graniță, aveau pământ cu obligația de a apăra hotarele. Astfel, așezarea cu caracter militar statornic a primit numele de sat, extins apoi la toate așezările țărănești. Ov. Densușianu pleacă dela sensul primitiv al cuvântului: *fossatum* = șanț. Populația romanică rustică își înconjură așezările cu un șanț, care îi protegia de atacul dușmanului. Nu-

mele șanțului a fost dat, cu vremea, acestui fel de așezări, care nu se găseau decât în provincii și oriunde centrele urbane lipseau.

Cognatus însemna în lat. clasică rudă. Latina populară a restrâns sensul la: cumnat.

Paganus însemna la origine: țăran. În latina populară accepțiunea era cea de azi, pentru că din epoca difuzării creștinismului termenul primise o nouă nuanță, țăranul [omul dela sat] fiind acela ce nu credea în Iisus Christos. Fiindcă orășenii se creștinaseră mai înainte, cu vremea—pentru ei—lumea necredincioasă dela țară a fost desemnată prin *paganus* cu noul înțeles.

Caballus avea în lat. clasică sensul de „cal slab, mârțoagă”. În latina populară, cu caracterul ei rural, nu putea circula *equus* [calul mândru, îngrijit dela oraș], ci *caballus* care pentru o lume săracă, necăjită era animalul de povară necesar. Astfel, *caballus* a înlocuit pe *equus*. (Dovezi de substituire se găsesc chiar în Lucilius, Horatiu, Juvenal).

Cauzele dispariției cuvintelor sunt multe și variate. Menționăm:

1) *Uzarea lor*, 2) *Lipsa de echivoc*, 3) *Antipatia* pe care o produc, 4) *Bilingvismul* etc.¹⁾.

c) Dintre cuvintele pe care lat. clasică nu le cunoștea, cităm: *galleta*, *galeta* în rom. găleată. (Cuv. este atestat de Corp. gl. lat.), *sappa* în rom. sapă, *stupire și poate *scuppire au dat în dr. *stupire* și *scuppire*, *tufa* în rom. tufă etc.

---

1) Vezi: Neologismul.

d) Cuvinte a căror origine n'a fost precizată sau asupra cărora filologii n'au căzut de acord: baltă, gard, (Gr. Nandriș le crede slave); leu, pepene [mulți le socotesc latine, Diculescu le crede însă grecești; brânză, urdă [grecești după părerea lui Diculescu și Giuglea, care vorbește de cel de al doilea termen) cătun (gr. ori turc.) gard (nu poate fi slav, fiindcă trebuia să fie metatezat și în română); baci, mămligă, rână (care este derivat de Giuglea dela un presupus latin olena, Sextil Pușcariu îl derivă însă din *rena); strugure (după S. Pușcariu etimonul său este lat. *uvula, după alții sl. strugati, sau germ. *prubilo etc.); stăpân, smântână, stână, jupân sunt termeni asupra cărora continuă încă să se discute foarte mult. Astfel *stăpân* deși este derivat de cei mai mulți dintr'un prototip latin, totuși unii ca Barici, Capidan, S. Pușcariu cred că termenul originar a fost *hospitanus, alții stipanus din lat. stips + anus, care în lat. vulgară va fi fost *stepanus; smântână este considerat de Benecker ca plecând dela sl. *să—metana. Alții cred însă că vine dela lat. matta, care a putut da *mattana (Giuglea); S. Pușcariu dă ca etimon pe mantus sau mantum, care are sens de învelitoare, întrucât smântâna este pielea ce învelește laptele; Miklosich, Cihac, Byhan, Den-sușianu, Weigand, Tiktin pornesc dela un prototip slav.

Originea cuvântului smântână nu poate fi însă slavă, deoarece termenul nu se găsește decât în dialectele slave actuale, nu și în vechea

slavă bisericească. *Stână* e derivat de *Capidan* dela indeorop. *stan, deoarece iraniana cunoaște termenul sthana. *Jupân* este socotit de Giuglea ca termen foarte vechiu intrat în limba autohtonilor din gr. veche: *giupa—*giupanus; Cihac, Miklosich, Densușianu, Philipide îl socotesc slav; Brückner și Cancel cred că prototipul său ar trebui căutat în limba avară, de unde străromânii l-au luat direct (Cancel) sau prin intermediul Slavilor (Brückner). Aceste patru cuvinte au preocupat pe filologi, întrucât ele prezentau o caracteristică fonologică românească: $a + u = i$. Pentru a explica această particularitate, majoritatea filologilor au admis, că termenii intraseră din slavă în limbă cu două secole înainte de venirea Slavilor adică prin secol. IV—V. Dacă ar fi așa ar trebui să presupunem că mase reduse de Slavi au trăit la Dunăre încă de prin secolele IV—V. Dar chiar dacă am admite acest fapt puțin probabil, supoziția cade când ne gândim că nu Slavii ne-au dat nouă cei mai mulți termeni din domeniul păstoresc, ci noi lor.

Este mai de crezut ipoteza, că termenii sunt autohtoni, indiferent dacă vin din limba lat. ori dacă au fost luați de populația băștinașă din limba neamurilor cu care au venit în contact. Tot în seria cuvintelor obscure putem trece numirile toponimice discutate în capitolele precedente: Dunăre, Olt, Argeș, Prut, Ardeal (de orig. tracă: Ardalus ori lat. Ardelio după I. Bărbulescu) etc.

Și, în sfârșit, în lexicul de origine latină al limbii noastre avem și: *termeni păstrați numai în*

limba română ca: adăpost (ad+depositum), ager (agilis), ajutor (adjutor, adjutorium), cerceta (circitare), cântec (canticum), corn (cornus). deprinde (deprehendere), ferice [felix, cis], frământa (fermentare), neştine [nescio+quem], nici [neque], oaie (ovem), ospăţ [hospitium], purcede [procedare], etc.

Derivaţia. Prefixul latin n'a fost deloc fecund în limba română, dacă ținem seama de bogăţia sufixelor pătrunse în lexicul nostru.

Prefixe latineşti:

ad: afuma [*affumare], alerga [*allargare], alunga [*allongare], adormi [*addormire];

cum: cumpăra, conţine, constrânge, conţeni;

de: degera [degelare], depărta;

dis: desface, descânta, deslega [disligare, despărţi [*dispartire], despuia [dispoliare];

ex: sbura [ex+volare], sbate [ex+batuo], sbiera [*ex+belare];

extra: străvechi, străbun, străluci [*extralucire];

in: încălţa (incalciare), îndulci (indulcire), îndesa [*indensare], încumete [in+committere];

per: [im]prejurare [pergiro];

sub: sughiţare [subgluttiare].

Sufixe latineşti:

— *ae* [-alia]: apărate, fumărie;

— *andru* [*anru=an+uru: augmentativ: băieţandru, copilandru, flăcăiandru];

— *ar, e* [-arius]: nomina agentis [substantive care desemnează profesia, ocupaţia]: grănar, bucătar, măcelar, dogar, strungar, lingurar [sufixul avea această funcţiune din epoca romană], ace-

lași sufix. desemnează originea locală în toponimie : Pogonar [dela Pogoane], Rovinar [dela Rovine] etc. ; căldare, cărare ;

— *ăreț* [-aricius] : nomina agentis : cântăreț, și adjective : pădureț, măreț, săltăreț ;

— *at* [-atus] : îmbeșugat, buzat ; substantive verbale : săpatul, sămănatul, treieratul, aratul ;

— *ătate* [-itas] : subst. din adj. : ieftinătate, golătate, singurătate, pustietate ;

— *atec, -atic* [-aticus] : adj. din subst. : neburnatec, sălbatec, tomnatec, fluturatec, iernatic ;

— *ciune* (-atio, -itio, nis) : iertăciune, deșteptăciune ;

— *eață* [-itia] : dulceață, frumușeață [frumușețe], verdeață ;

— *el, ea* [-ellus, -ella] : rândunea, mărgea ; diminutive : firicel, băiețel, feciorel, bărbățel, frumușel ;

— *esc*—[iscus] : bărbătesc, împărătesc ; arătând și originea : armenesc, săsesc, sârbesc, bulgăresc ;

— *et* [-itus și -etum] : umblet, răget dar și subst. colective : brădet, bunget, pomot, nucet, bănet ;

— *ică* [-iccus, -icus] : diminutive : bucățică, levănțică, păpușică, florinică, frumușică, măricică ;

— *ime* [-imen] : colective : țărănime, argățime, înălțime, asprime, acrime, lungime ;

— *ință* [-entia] : dorință, făgăduință, cunoștință ;

— *ior* [-eolus, -iolus] : diminutive : albior, bolnăvior, cânepioară, drojdioară ;

— *oiu* [-oneus, um] : puroiu, strigoiu, broscoiu ; augmentative : pietroi, cămeșoiu, țăpoi ;

— *ora* [-uri]: este dezinența neutrelor latine de decl. III, păstrată numai în rom. și unele dialecte it.: pământuri (pavimentora), corpuri (corpora), piepturi (pectora), arcuri (arcora) etc. Dezinența a avut mai multă vitalitate în latina populară;

— *os* (-osus): frumos, gustos, fricos, bărbos, somnoros, răcoros, lăcrimos, cuviincios;

— *tor* (-tor): nomina agentis și nomina instrumenti: cumpărător, vânzător, lucrător, ascuțitor, tăietor, etc.—adjective: apucător, ascultător, strecurător, etc.

— *ător, oare*, (-atorius, a, um): sărbătoare, cheutoare, cingătoare;

— *uc, e* (-ucus, a): butuc; diminutive: tătuc, frătuc;

— *uiu, e* (-uleus): cetățuie, cărăruie; amăruiu, verzuiu, gălbuiu;

— *ut* (-uceus): diminutive: bănuț, căruț, căsuță, căruță; călduț, drăguț.

Compuțerea. Particula *eccum* intrând în compunere cu pronume și adverbe a dat o mulțime de termeni noi în toate dialectele lb. române. Astfel: *eccum*+*sic*=așa; *eccum*+*hic*=aci; *eccum*+*iste*=acest; *eccum*+*illum*=acel; *eccum*+*illoc*=acolo; *eccum*+*modo*=acum; *eccum*+*tantum*=atât etc. etc.

Două adverbe contaminându-se au dat naștere altor cuvinte: *non*+*magis*=numai; **adverbe cu prepoziții**: *ad*+*modo*=amu; *ad*+*tunc*=atunci; **prepoziții cu adj.**: *de*+*satullus*=de sătul—destul; **două prepoziții contaminate**: *de*+*post*=după, *de*+*retro*=

Originea limbii române

îndărăt, de + inter=dintre. per+in=prin etc.;
adjective cu substantive: sanctus+Demeter=Sâmedru, ad+mediam+die=amiază; mediam+noctem
=miază-noapte; medius+locus=mijloc; prima+
vera=primăvară; *substantive cu substantive*: do-
mine+deus=Dumnezeu; *subst. cu adj.*: cola+al-
bus=codalbă; *subst. cu verbe*: carnem+ligat=câr-
meleagă, cârnelegi.

Străromâna și Uniunea lingvistică balcanică

Istoricul de până aici al limbii latine populare (vulgare ori vorbite) de pe ambele maluri ale Dunării devenite limbă română, cu vremea, înfățișează evoluția către vechea limbă românească, *limba străromână*. Din punct de vedere lingvistic „un fenomen de limbă este străromân, când se găsește în toate dialectele sau cel puțin în mai multe din ele” (Sextil Pușcariu). Desigur că, în felul acesta, ne va fi greu să precizăm de unde începe și unde sfârșește străromâna. Totuși, dacă ținem seama de epoca despărții dialectelor putem fixa secolul X ca limită a străromânei, deși — după cercetările lui Capidan — în urma migrațiunii spre Sudul Peninsulei a populației armeanesti, Megleniții au păstrat legăturile cu Dacoromâni încă două—trei secole. Luând în considerație constatarea de mai sus a lui Pușcariu, având în vedere deasemenea raporturile — desigur intermitente—dintre Aromâni și Dacoromâni, chiar după secol. X, s’ar putea fixa ca ultima etapă de evoluție a străromânei secol. XII—XIII.

Străromâni au locuit împreună cu Slavii. Dovada o face lexicul de origine slavă pătruns în

toate dialectele românești, care atestă totodată, că Românii n'au fost despărțiți chiar în momentul invaziei ci câteva secole în urmă, când presiunea năvălitorilor s'a făcut simțită și în dreapta Dunării. Numai după câteva secole dela pătrunderea în masă a Slavilor puteau fi asimilate atât de numeroase și variate cuvinte. Termenii pătrundeau odată cu imixtiunea în viața socială, economică și politică românească a noului popor. Ori, fenomenul n'a fost posibil decât după o lungă epocă de sudare a intransigenței autohtone cu exigența intrusului.

Din punct de vedere lingvistic, străromâna prezenta prefaceri și deosebiri regionale. Astfel: 1) *palatalizarea labialelor* (generală ¹⁾ și colectivă ²⁾ la Aromâni, colectivă dar nu generală la Megleniți, parțială și dintr'un punct de vedere și din celălalt la Dacoromâni, inuzitată la Istroromâni); 2) *pierderea infinitivului și înlocuirea lui prin conjunctiv* (deși în dacorom. se mai aude și azi: știe cânta, poate pleca etc.—, iar la Istrorom. infinitivul este păstrat); 3) *prefacerea în i a lui i care urmează după r sau rr* (se mai aude însă astăzi prin unele regiuni nord-vestice dacorom.: eu rid etc.); 4) *dispariția lui m dela pers. I a imperfectului, încă din lat. populară* (ca în textele vechi rom.: eu lăuda; asemenea forme se mai păstrează în Maramureș și Nord—Est. Ardealului).

---

1) Generală: ne referim la transformarea fonemului [a tuturor labialelor].

2) Colectivă: ne referim la masa populației.

S. Pușcariu făcând constatările de mai sus, conchide că: „aria dacoromână era încă în epoca străromână cea mai conservatoare, grație poziției ei periferice și izolate“ (dovadă existența unor forme ca: piept, știe cânta, eu rid, eu lăuda).

Plecând dela existența varietății formelor lingvistice, S. Pușcariu fixează pentru Străromâni o patrie primitivă imensă, pe când alți filologi observând lingvistica străromână reduc proporțiile teritoriului de formație a neamului românesc¹⁾.

Străromâna înfățișează însă în ansamblul ei o seamă de fenomene distincte de celelalte limbi romanice. Faptul se explică prin aceea că, din secol. IV, evenimentele istorice nu mai permit menținerea unor legături strânse între romanitatea orientală și romanitatea occidentală. Limba română evoluează în concordanță cu dezvoltarea lingvistică a vecinilor ei: neo-greaca, albaneza, bulgara, sârba cu care—din cauza numeroaselor identități—formează așa numita: *uniune lingvistică balcanică*, despre care au vorbit — în special — Kr. Sandfeld și Al. Rosetti²⁾. *U. l. b.* nu trebuie înțeleasă însă în mod absolut. Asemănările dintre limbile balcanice — notate mai sus³⁾ — și limba română (socotită tot „balcanică“ din cauza poziției și evoluției ei) nu au caracter general. Astfel, „ceea ce este comun la Slavi și Dacorom. lipsește

---

1) Vezi capit.: Problema continuității (opiniile filologilor români).

2) Printre ceilalți cercetători ai problemei numim pe: Schleicher, Miklosich, Capidan etc.

3) Sandfeld socotește și lb. turcă în *U. l. b.*

la Greci și Albanezi; deasemenea, ceea ce unește pe Albanezi cu Aromâni, îi desparte pe aceștia de Dăcoromâni și așa mai departe" (Capidan). Afirmația lui Capidan este în bună parte exactă, deoarece restul vine să îndreptățească susținerile balcanologilor, care accentuează apropierea dintre limbile notate.

În ce constă asemănarea dintre limbile balcanice? Capidan spune în „o serie de cuvinte de civilizație comună, cu o asemănare izbitoare în evoluția lor semantică... în o mai mică asemănare, în principiul de construcție morfologică și mai mult în acela al sintaxei și frazeologiei; în schimb nicio concordanță sistematică în fonetismul lor“.

Care sunt cauzele care au determinat aceste apropieri:

1) *Fiziologice*: cauza principală care explică identitățile linguistice dela anumite popoare este conformația anatomică și funcțiunea fiziologică a organului nostru vocal; baza de articulație adică, elementul biologic ereditar ¹⁾; 2) *psihologice*: intervenția individuală în limbă ²⁾; 3) *social-istorice*: influența vecinilor asupra noastră și invers; dovadă de colocuirea Românilor cu neamurile din Balcani stă toponimia din dreapta Dunării: Valahu, Vlasina, Vlasici, Vlașic, Vlasidisa, Vlas-

---

1) Ea explică de ce noi avem, de pildă: apă, roată pt. aqua și rota, iar Francezii: eau și roue. Fuziunea între tipurile antropologice din Balcani este atât de diversă, încât au fost savanți (E. Pittard), care au conchis, că nu există o rasă balcanică.

2) O cauză de mai mică importanță în problema de față.

novaco, Stari Vlah etc.; 4) *naturale* [geografice]: felul solului (cu munți, dealuri, păduri) a creiat o toponimie și un lexic specific: tsitate (cetate), castru, câstrie și compusele: Malacastra, Ghinocastru, Arghirocastru (toponimie) ca și Castrioti (onomastică) — nume care amintesc pe locuitorii așezați în locuri întărite; însăși cuvântul *balkan* însemnează munte. Pe de altă parte, conformația solului explică și pierderea anumitor populațiuni: Aromâni și Albanezi în mijlocul Grecilor și Slavilor, Slavi în mijlocul Grecilor și Albanezilor — desnaționalizați, fiindcă se izolaseră de locul de obârșie, cu care natura pământului nu le permitea comunicația; 5) *spirituale*: cauzele de mai sus au făcut — mai întâiu — ca toate aceste popoare să aibă aceeași „forma mentis“, adică același mod de a gândi și — apoi — toate au primit aceeași influență culturală: infl. greacă. Asupra popoarelor care cădeau în raza de influență a imperiului de răsărit, până la linia Sirmium—Skodra, civilizația greacă este atotputernică. Din secol. VIII, lb. greacă devine singura lb. a „Romanilor“. Ortodoxismul sprijină expansiunea culturii grecești, popoarele balcanice fiind continuatoarele tradițiilor bizantine și biserica lor rămânând aproape o mie de ani sub dominația greacă. În felul acesta, limba greacă pătrunde în Peninsula Balcanică și este vorbită curent. Consecința este: *bilinguismul*¹⁾, o altă cauză de ordin spiritual a omogenității culturale balcanice.

Și acum, a treia și ultima întrebare, pe care

---

1) Vorbirea a două limbi în mod curent.

ne-o putem pune este: *in ce constă asemănările dintre limbile balcanice?*

Fonologia: *a* (neaccentuat, exceptând cazurile când e inițial: *adancus*=*adânc*) se transformă în *ă* în rom., *ë* (alb.) și *ã* (bulg.); *o* (neacc.) se închide (*ă*): *contra*=*cătră*, *depost*—după, *consilium*=*këshillë* (alb.); *e* (neacc.) trece la *ă* (rom.), *ë* [alb.]: *peccatum*=*păcat*, *mëkat* [alb.].

Morfologia: În rom. și alb. pron. nedefinit și adv. se formează prin compunere: *careva*, *ceva*, *cineva*, *câțiva*, *cândva* [*care*, *cine* etc.+*va*, *dela vrea*, indic. pr. al verb. *a vrea*]; *kudo*, *kurdo* (cu ajutorul lui *do dela duanj*, *dua*: *voiesc*, *iubesc*).

Derivația. Sufixe de origine latino-balcanică:

— *ie* [lat.—*ia*, gr.—*ia* [iota și alfa], sl.—*ia*]: *beție*, *destoinicie*, *duioșie*, *omenie*, *domnie*, *pălărie*, *păpădie* etc.

— *ac* (lat.—*acus*, sl.—*ak*): *porumbac*, *drumac*, *gânsac*, *turmac*.

— *aci* [lat.—*ax*, cis+sl.—*ac*]: *fugaciu*, *tâlmaciu*, *gonaciu*.

— *aiu*, *aie* [lat.—*al*,—*alis*+sl.—*ali*]: *mucegaiu*; [*mucigus *dela* *mucidus*], *putregaiu* [*putrigius din *putridus*], *fumăraie*, *apăraie*, *bătaie*. *nămaie*, [animalia].

— *in*—*ină*, [lat.—*inus*, —*enus*, —*ianus* și sl.—*ina*]: *puțin*, *senin*, *sulfină*, *rădăcină*, *vecină*, *făină*, *grădină*, *ciorchină*.

— *oc*, —*og* [lat.—*ocus*+sl. *ok*,—*og*]: *mânzoc*, *motoc*, *ghemotoc*, *pisălog*, *slăbănog*, *băltoacă*, *ghioagă*, *hârțoagă*.

— *en* [lat.—*inus*+sl.—*en*]: *galbăn* [galbinus].

gemăn [geminus], țapăn, zdravăn.

— *iu* [lat.—îneus+turc.—i]; timpuriu [*temporivus], târziu [*tardivus], cânepeiu, cărămiziu, pus-tiu, bocciu.

Sintaxa. Lb. română ca și albaneza așează adj. după subst.; în română, neogreacă, albaneză¹⁾ și bulgară infinitivul a dispărut fiind înlocuit prin subjonctiv: dă-mi să beau, dai mi da pijă [bulg.], a-më të pï (alb.) Identitatea dintre rom. și alb. este și mai mare, întrucât în aceste limbi infin. a fost înlocuit printr'un subst. verbal derivat din supin: nu-i de mirat, am de trecut etc. — Româna, alb. bulg. fac deosebirea între finale și complete. Primele se introduc cu conjuncțiile: [ca] să în rom., të [alb.], da [bulg.] și pun predicatul la conjunctiv; celelalte se introduc cu: să, că (rom.), gë (alb.), ce [sto] în bulg.²⁾

Lexicul. Cuvinte împrumutate de limbile balcanice din grecește: argat, dascăl, dafin, drum, colibă, camătă, stafidă, trandafir, chivernisi, lipsi, pedepsi, mări, märe, mäi, mă, aghiazmä, anafură, icoană, liturghie etc. cuvinte care presupun o epocă de dezvoltare comună până prin secol. X.

Cuvinte lat. în lb. balcanice: în lb. albaneză: faqe [facies=față], pëkat [peccatum=păcat], këngë [canticum=cântec], këmbë (camba=gamba, picior), unq (avunculus=unchiu); în sârbo-croată și bulgară: komka (communicare=cumineca), patjă (bulg.), patiti (sârb.) din pati(re). Se admite

1) În regiunile din Nord infinitivul se păstrează.

2) Fiindcă ne lipsesc literele, nu putem transcrie nici un exemplu neogrec.

deasemenea că termenii oltar (altar), poganin (păgân), vino (vin), ocet (oțet), bivol etc. din bulg. sunt împrumutați din latina balcanică ca și sârb. rusalje [rusalii] etc.

Cuvinte turcești în lb. balcanice: bacșiș, dulap, caic, mahala, cioban etc. [Influența turc. se simte puternic în bulg. alb. și meglenorom.).

Cuvinte obscure în lb. balcanice: copil, căciulă, baci, stăpân, stână, jupân, smântână, stâncă.

Cuvinte comune rom. și alb.: abur, (alb. avull], balaur [alb. bollë), baltă (alb. baljtë), brad (alb. breth), brâu (alb. bres, brez), bucurie (alb. bukurë), gata (alb. gat), mazăre (alb. modhullë), mînz (alb. mës), gușă (alb. gushë), grumaz (alb. gurmase) etc. etc.—Al. Roseti crede că acești termeni sunt moșteniți de la o populație autohtonă, fiindcă nu pot fi nici împrumuturi din alb. în rom. nici din rom. în alb.

„*Calcuri*“ *lingvistice*¹⁾: „se mîncă cu nevasta“ (rom.), habetë me shoquenë (alb.), jade se să zënata, în gr. deasemenea; „unul și unul“ (rom.) cu înțelesul de: oameni aleși), një e një (alb.); „mi se cade“ (rom.: am dreptul la), më bije (alb.), pada mi se [bulg.]; „într'un ceas bun“ (rom.), na dobur cias [bg. etc.—; unele expresii sunt calchiate după expresii grecești și se găsesc în rom. alb. bulg. sârb.: „se dădulcise“, „mă mir ce să fac“, „a așterne masa“, „petrec bine“, „i s'a deschis pofta“, „rămase fără gură“ etc. etc.

În afară de aceste identități—atestate cu deo-

---

1) Expresii calchiate după expresii-obârșie.

se bire în lexic, frazeologie și mai puțin în sintaxă, morfologie și mai ales fonologie — întâlnim asemănări în *folklor* [legenda Lenorei, legenda podului dela Arta, etc.], în *credință* [aceeași religie: ortodoxă], în *literatură* [modul de a creea figurile poetice], în *obiceiuri* etc. Alte apropieri pe care Miklosich și Schuchardt le-au găsit între limbile balcanice, au fost tratate de noi la substratul limbii [vezi pg. 134—135].

Dacă ar trebui să împărțim până la sfârșitul epocii străromâne fazele prin care a trecut limba noastră, cu îngăduință și „largă” aproximație am putea fixa: I faza latinei populare: secol. I—IV; II faza latinei balcanice: secol. V—X [maximum]; care — în bună parte coincide cu III: faza străromână: secol. V—X sau mai precis: VII—XIII [dacă ținem seama de faptul, că din momentul primirii infl. slv. limba noastră intră în epoca ei de definitivă plămădire, de individualizare]. Faza latinei balcanice începe cu veacul V, pentru că dela această dată legăturile dintre romanitatea orientală și romanitatea occidentală se întrerup¹⁾. Limba română se dezvoltă acum în cadrul balcanic. Limita Uniunii lingvistice balcanice am pus-o în secol. X, deoarece încă înainte de acest secol Aromânii se retrag spre Sudul Peninsulei Balcanice și nu mai au legături întinse cu Dacoromânii, deci după secolul acesta fenomenele lingvistice n’au mai putut avea caracter comun.

---

1) Din secol. IV inscripțiile lat. în P. Balcanică încetează; populația rurală, în migrațiunile ei păstorești, mai continuă însă legăturile cu Dalmația, Friul, Italia.

Cele mai vechi urme de lb. românească

Limba latină populară prezintă, după cum am arătat, nenumărate forme corupte sau „stricate” —cum le numea Miron Costin— și care nu constituie decât stadiul intermediar al limbii latine spre limba neoromanică: româna. Astfel, pe tabla cerată dela 160 d. Chr. se poate citi: „Alexandrei Antipatri secodo auctor *segnai*¹⁾ — adică *semnai*. La 167, se găsesc cuvintele: *remasisse* [lat. cl. *remansisse*] rom. *rămăsese*, *abere* [lat. cl. *habere*] rom. *avere* etc.

Dar, câteva secole mai târziu, [secol V], *Priscus* vorbește de gluma măscăriciului Zercon dela curtea lui Atilla care, în graiul său, amesteca termeni din limba Ausonilor [limba authtonilor]; pela anul 500, călugărul *Teodosiu* întemeiază la Marea-Moartă o mănăstire în care Grecii și Besii se rugau în „*limba lor*”. Ori, *Kekaumenos* spune, că „Vlahii sunt aceia care se numesc Daci și Bessi”. Mai târziu, *Tomashek* se socotește îndreptățit să conchidă, că „sub limba Bessilor se înțelege limba românească”.

Procopius [secol. VI: 527—565²⁾] citează o serie de cetăți din Moesia, Tracia și Dardania, parte

1) C. I. L.

2) In: „De aedificiis”.

zidite, parte restaurate de Justinian ca : Fântâna Lupului, Castel nova, Argintari, Treizeci tei, Șapte-Case, Turbure, Scări, Munte, Vale, Capu, Lăbuța etc.

Mai precis însă începe a se vorbi despre o „limbă a locului“, în a doua jumătate a secol. VI [587] de către : *Theophylactos Simocattes* care, povestind expediția Generalului bizantin Commentiolus împotriva Avarilor spune că distrugerea barbarilor a fost împiedecată de strigătul unui soldat în „limba țării“ : *retorna*, care era adresat unui camarad ce, mergând mai înainte nu observase, că povara animalului său căzuse. La apelul soldatului, trupele bizantine și avare s'au speriat fugind unele de altele „fără nicio pricină“, cum se exprimă *Theophanes Confessor* (istoric bizantin din secol. VIII). Acesta, povestind același eveniment, afirmă că s'a strigat în „limba părintească“ : *torna, torna, fratre!* Acestea ar fi primele cuvinte din „limba locului“, din „limba părintească“¹⁾.

Cedrenius [secol. XI] scriind despre lupta dela Setaina [an. 1017] dintre Bizantini și Bulgari, afirmă că cei din urmă ar fi strigat — îngroziți de apariția lui Vasile II : *fug, fugiți*. În același secol, s'ar fi strigat în cursul unei lupte bulgaro-bizantine : *vexite*, adică vedeți [un amestec de gr. și rom.].

În *documentele vechi slave* [secol. XI] se găsesc

---

1) Thunmann a atras primul atenția asupra lor; C. Jirecek a socotit însă, că ele erau o comandă militară. Supoziția lui J. cade pentru simplu motiv, că o comandă nu putea folosi cuv. *frate*, care nu are în el nimic imperativ.

nume ca: Danulo [1018], Andriulus, Dedulus, Draculus; în *docum. bizantine* [secol. XI]: Kimpalongu [Câmpu-Lung].

Iar în *documentele ungurești* din secol. XI, XII, XIII sunt citate: Kokora, Crez [Creț], Butul, Balan, Bunu, Singuru, Tunata, Botez, Mic.

În secol. XIV [an. 1348], împăratul sârbesc Ștefan Dușan vorbește într'un hrisov de: Vladul, Dragul, Neagul, Radul, Stanul, Surdul etc.

Acestea sunt cele mai vechi urme de limbă românească. Din secol. XVI, manuscrisele românești atestă stadiul vechiu al limbii noastre.

DIALECTELE¹⁾

Până la venirea Slavilor și mai ales până la așezarea lor masivă în Peninsula Balcanică și chiar după aceea câteva secole în urmă [secol. IX], Românii au păstrat contactul dintre ei, cu singura remarcă de capitală importanță, că raporturile se întrețineau peste stăvilarul slav, care creștea cu vremea. Este dovedit cu prisosință că Slavii sunt și ei una din cauzele întreruperii legăturilor cu romanitatea occidentală. În urma presiunii slave Aromânii, așa cum am mai arătat, s'au îndreptat spre partea de Sud a Peninsulei Balcanice. Dacoromanii au păstrat legăturile cu Meglenoromânii, care și ei sunt tot Români din

---

1] Despre originea dialectelor, vezi capit.: Problema continuității [filologiei și istoricii români].

Sudul Dunării, până prin secol. XII—XIII ¹⁾. Ori- cum, în Nordul Dunării s'au păstrat Dacoromânii, din tulpina cărora s'au desprins Istroromânii și Meglenoromânii [Densușianu, Al. Rosetti, I. Popovici²⁾]. Interesant este faptul că — în general—filologii socotesc pe Românii din Sud plecați tot din Nordul Dunării (sub Aurelian) îndiferent de centrul de formație, pe când istoricii cred că cele două mari ramuri românești din Nordul și Sudul Dunării reprezintă în mod distinct unii romanitatea din stânga Dunării (Daco-Romani) iar ceilalți romanitatea din dreapta fluviului (Traco-Ilirio-Romani ³⁾).

Dialectele limbii române sunt: dialectul dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân. Deosebiri lingvistice dintre dialecte sunt destule de însemnate. Totuși și în sânul aceluiași dialect se observă unele diferențe de graiu. Astfel, pe teritoriul dacoromân putem distinge: graiul oltenesc, muntenesc, bănățean, ardelenesc, moldovenesc etc. Dintre fenomenele lingvistice mai interesante pe teritoriul citat avem: palatalizarea la-

---

1] Capidan, Sextil Pușcariu, Silviu Dragomir etc. dau Meglenoromânilor aceeași origină sud-dunăreană.

2] Al. Philippide crede într'o conviețuire a Istrorom. cu Dacorom, până după secol. VII.

3) Capidan: „Cea mai mare parte dintre istoricii socotește pe Macedoromâni ca urmași ai elementului autohton romanizat în Peninsula. Filologii, din contră, cred că acest element

bialelor și rotacismul¹⁾). Cu toate acestea dialectul dacoromân are câteva regiuni, care păstrează mai fidel decât celelalte tezaurul lingvistic latin. În aceste regiuni inovațiile de origine străină au pătruns mai greu. Regiunile sunt circumscrise *Olteniei, Banatului și Vestului Transilvaniei*.

Dintre cele patru dialecte ale limbii române, dialectul dacoromân este cel mai conservativ. El prezintă totuși câteva interesante inovații: reducerea diftongului *ea* la *e*, (când în silaba următoare este *e*): creastă—crește; prefacerea lui *l* și *n* (*muițați: li, ni*) în *i*: (cai în loc de cal); păstrarea lui *e, t* după *ș, z, ț* [*și, zi, țin; menținerea voc. în e* (doamne, nepoate); *formarea M. M. C. Perf. cu dezinență* (-sem) în locul perifrizei din celelalte dialecte; conservarea *infinitivului* ca formă ver-

---

nu poate reprezenta vechea populațiune romană din Sudul Dunării, mai întâiu din pricina puternicei influențe grecești exercitate asupra ținuturilor în care se găesc împrăștiați ei astăzi, al doilea, însă și din cauza limbii. („Aromânii“ pg. 23—24). Într'adevăr, identitatea structurală a limbii, lexicul arom. și dacorom. cu aceleași împrumuturi albanezești, vechi grecești, bizantine și paleoslave confirmă unitatea teritorială a celor două ramuri românești. Această unitate nu s'a putut realiza decât în Nordul Peninsulei, Arom. plecând spre Sud prin veac. VIII—IX (dovadă: lipsa cuv. ung. în dialectul arom.) Deci, Arom. au venit din Nord. Dunării, sunt și ei Dacoromâni și au locuit până în VIII—IX în Nordul Peninsulei. Învățați streini ca J. Thunmann cred pe *Ar.* ca urmași ai Tracilor din Peninsula, pe când alții ca William Martin—Leake îi socotesc veniți din Nord. Dunării.

1) Vezi referințele despre aceste două legi fonologice la dialectul aromân și dialectul istoromân.

bală (știe fugi); primirea în lexic a unui mare lot de *termeni slavi*, apoi *maghiari*, *turcești* etc. în timp ce dialectul arom. este impregnat de influența greacă, cel meglenorom. de cea bulg. și cel istrorom. de cea croată,

Caracteristicile de mai sus ale dialectulu dacorom. sunt câteva din notele ce-l deosebesc de celelalte dialecte.

În genere, dialectul dacorom. este *conservativ* și *unitar*. Conservatismul este o însușire care i-a fost posibilă mulțumită izolării sale, iar *unitatea* a fost pricinuită de următoarele împrejurări: a) coloniile aduse de Traian în Dacia au avut același graiu, atât în ce privește lexicul cât și fonetica și morfologia; b) din cauza năvălirilor, barbare, Românii s'au strâns în munți ¹⁾ unde — pe un teren restrâns au putut avea intense legături linguistice; c) biserica a folosit aceeași limbă pe tot teritoriul vechei Dacii.

Dialectul aromân

Aromâni este numele pe care și-l dau lor înșiși cea mai numeroasă ramură a Românilor din Peninsula Balcanică. Proteza lui *a* este un fenomen lingvistic caracteristic dialectului, ca și sincoparea lui *u* neaccentuat: *Armâni*, cum a rămas până astăzi numele acestor frați de ai noștri izolați în P. Balcanică. De către streini Aromânii au fost

---

1) Cum făcuseră odinioară și Dacii, în vremea invaziei Iazigilor.

numiți: *Vlahi, Misiodaci* (secol. XVIII, scriitorii neogreci), *Rumune—Rumunje—Romune—Aromune* (scriitorii germani), *Tsintsari* (Sârbii¹), *Kutsovlahi* (Grecii²), *Cioban* (așa îi numesc unii Turci), *Rēmēr* (Albanezii); *Macedoromâni* îi numesc scriitorii români, deși termenul este impropriu, întrucât Aromânii nu se găsesc numai în Macedonia.

În ce privește așezarea lor, *Ar.* se găseau în cursul secol. X—XV în: *Acarmania, Etolia, Tesalia, Epirul, Macedonia, Tracia, munții Rodope și Balcani*. În scurgerea vremii, ei au fost împuținați prin prădăciunile și campaniile de exterminare întreprinse de Turci, ori desnaționalizați de politica șovină a Grecilor și a izolării lor. Azi, se mai găsesc prin: Grecia, Albania și Serbia; mai puțin în Bulgaria. În Grecia s'au păstrat în Tesalia și Epir. De aici au pornit spre muntele Olimp și până departe dealungul mării. Spre Nord, aproape de Salonic au centre însemnate: Veria și Vodena; spre Apus: Nevesca, Vlahoclisura, Hrupiște. În Albania, cei mai mulți se află în câmpia Muzachia, în Ciamera (în fața insulei Corfu), în regiunile Coritsa și Premeti și în orașele Berat, Tirana, Durazzo, Elbasan, Cavaia etc. În Serbia, se află centrul aromânesc dela Bitolia, în jurul căruia au roit localități aromânești ca: Magarova, Nijopole, Târnova, Muloviște, Gopeși, Crușova ș. a. și în toate orașele din spre Nord. În Bul-

1) Probabil dela felul lor de a pronunța pe *ce, ci*: *tse, tsi*. Așa crede Vuk. Ștef. Karagici, Capidan etc. Alții pun în legătură numele lor cu *tsintsî*, cum spun ei la *cinci*.

2) Adică, „Vlahi șchiopi“.

garia, Aromânii sunt presărați prin localitățile din Vest, începând cu Sofia.

Cei mai mulți Aromâni s'au păstrat în *Epir* și *Tesalia*, ocrotiți de munții în care de secole s'au așezat (Pind). Aici sunt comunele: Samarina, Turca, Breaza, Armata, Avdela, Perivoli, Lăbănița, Ameru, Paltin, Chiare, Siracu, Milia, Calichi etc. În Tesalia se grupează în comunele din jurul orașului Târcol (Tricala), întinzându-se până la Larisa, Târnova și Lăsun — orașe ocupate aproape în întregime de ei.

În *Olimp*, Aromânii sunt așezați în satele: Neohori, Fteri, Milia, Cochinopoli, Vlaholivadi.

Aromânii Grămusteni, cei mai numeroși după cei din Epir și Tesalia, își au așezările în muntele Gramos, o prelungire a Pindului. Dar, Aromânii de aici s'au împrăștiat cu vremea în Serbia, Albania și Meglen (comuna Livădz), centrele lor: Gramoștea, Niculița, Fușea etc., decăzând.

În *Albania*, Arom. sunt împărțiți în Arom. cu locuințe la oraș, stabili și Arom. dela sat, păstori: *Fârșeroții* ¹⁾. Pe vremuri, secol. XVIII, a existat aici un mare centru comercial: Moscopolea.

În *Serbia*, aproape de Bitolia, o ramură distinctă formează Aromânii din *Muloviște* și *Gopiște*.

Izvoarele îi pomenesc pe Aromâni ca Vlahii din S. Dunării încă din secol. VII (în însemnările mănăstirii Castamunitu): Vlahorichinii. Peste câteva secole, de către acești Români vorbește Kedrenos (secol. XI). Dealtminteri, pentru vechimea

1) Locuind în Frașari, ținut în Albania: alb.: *frasher*.

În Sudul Peninsulei a Vlahilor pledează și toponimia. Comuna și râul: *Băeasa*, *Lăsun* (numele orașului gr. Elasona). *Sărană* (Salonic) sunt dovezi de existența *Ar.* în aceste părți. Astfel, documentele atestă forma *Vavissa* pentru *Băeasa*. Din străvechiul *Vavissa* nu putem avea *Băeasa* (trecerea lui *v* inițial la *b*, *a*—*ă*, *i*—*ea*) decât, „în primele veacuri de după era creștină“¹⁾. Așa dar, *Ar.* au locuit în Sud. Peninsulei din cele mai vechi timpuri; restul acesta românesc va fi fost găsit de masa aromână, care s'a îndreptat spre miază-zi din Nord în veac. VIII—IX.

Numărul *Ar.* din P. Balcanică era foarte mare acum câteva secole. Astăzi, însă ei mai sunt vreo 300.000—350.000,²⁾ dintre care: 150.000 în Grecia, 100.000 în Iugoslavia, 40.000 în Bulgaria și 65.000 în Albania³⁾.

În secol. X, pun temelia primului stat politic românesc: *Vlahia-Mare* și *Vlahia Mică*. În Evul-Mediu, cu primul nume era cunoscută Tesalia, cu celălalt Acarnania și Etolia; Epirul era *Vlahia-de-Sus*.

Mai apoi, Românii din Sudul Dunării apar în veac. XI, când — la 1066 — se răscoală sub *Ni-*

---

1) Capidan: op. cit. pg. 27.

2) „ „ „ „ 32; Bolintineanu și N. Densușianu socotesc pe *Ar.* cam vreo milion și 200.000. Leake: 500.000 și Ami Boué 600.000; la 2 800.000 îi evalua N. Balahescu (1874).

3) Nu de mult J. Thunmann scria că: „Românii din Macedonia formează un popor mare și numeros. Ei reprezintă jumătate din populația Traciei și trei sferturi din numărul locuitorilor din Macedonia și Tesalia“. [citat de N. Densușianu].

culiță împotriva dărilor puse de împăratul Constantin Duca. Răscoala reușește, dar Niculiță este exilat. La 1185, Românii uniți cu Bulgarii se ridică împotriva conducerii bizantine sub Petru și Asan. Imperiul româno-bulgar ajunge la apogeu sub Ioniță, a cărui origine românească o recunosc cronicarii francezi: Geoffroy de Villehardouin, Henry de Valenciennes etc. care-l numesc: Jehan le Blac sau Johanice le Blac (adică Vlahul), întocmai ca și în documentele papale. Mulți dintre eroii Grecilor au fost Aromâni [Andruțu, Dracu, Marcu, Bociari, Griva, Bucovala), mulți mecenai (Sina, Mușico, Averov), poeți (Riga Phaeraeos, Zalacosta), oameni de știință (Lambros, Pantazides), bărbați de Stat (Coletti) etc., scriitori, oameni de cultură care au avut tăria de a rămânea Aromâni în mijlocul națiunilor streine asupraitoare: Theodor Cavallioti (dă un vocabular de 1170 cuv. gr. arom. și alb.), Daniil Moscopoleanul („Lexicon Tetragloson” în 4 limbi: gr. arom. alb. bulg.), Const. Ucuta (Abecedar), și traducătorii de cărți bisericești ajunse până la noi în voluminoasa lucrare „Codex Dimnonie” (o culegere de texte religioase traduse în arom. din gr., găsite la frații Dimonie) — toți formați la școala din Moscopole — Gh. C. Roja ¹⁾, M. Boiagi ²⁾, G.

1) „Untersuchungen über die Romanier“... [Pesta, 1808] și „Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești“... (Buda 1802). Vroia să realizeze unitatea spirituală cu Rom. din N. Dunării, creind o limbă unitară pentru toți Românii.

2) „Gramatica română sau macedo-română“ [1813, Viena]. Puțin influențată de curentul latinist, gramatica arată originea romanică a limbii rom. și dialect. arom. și îndeamnă pe *Arom.* să studieze limba, cu a cărei origine trebuie să se laude.

Ceara, Zicu Aria, Nuși Tulliu (poeti), M. Beza, N. Batzaria (nuveliști), M. Nicolescu, Const. Belimace, Iotta Naum, Leon Boga, C. I. Cosmescu, prof. Tulliu Carofole (dramaturgi), D. Bolintineanu, Tache și Pericle Papahagi, Capidan etc.

Știința de carte pătrunde în cercurile aromânești, acum câteva secole și este intensificată când, alături de Academia dela Moscopole, se deschide și o tipografie. Dar, pe la sfârșitul veac. XVIII Moscopolea și alte centre aromânești sunt distruse de Albanezi și Turci în luptele dintre ei. Cultura decade astfel.

Românii din Regat se hotărăsc însă să-i ajute. Bolintineanu, generalul Cristian Tell, I. Ionescu dela Brad trec în P. Balcanică și luptă pentru deschiderea primelor școli naționale. Ajutați de un comitet care se organizase în țară, Aromânii pot învăța, după neobosite strădanii în școlile lor. Promotorii acestei prime culturi naționale sunt: D. Bolintineanu (care în calitatea sa de ministru al școalelor a putut ajuta mult pe Ar.) și D. Atanasescu, apostol al românismului balcanic și autor de cărți didactice. La sfârșitul secol. XIX erau în Macedonia peste 100 școli primare și 4 secundare. După războiul din 1916 însă, Ar.—din cauza schimbărilor produse în împărțirea regiunilor—deci a noilor stăpâni, nu se mai pot bucura de o situație satisfăcătoare. Ei sunt siliți să imigreze în România și să fie colonizați în Dobrogea nouă (începând din an. 1925).

Dintre cercetătorii dialect. arom. numim pe P. Maior, I. H. Rădulescu, I. C. Massimu, D.

Athanasescu, T. Cipariu, Gr. Silasi, Fr. Miklosich, G. Weigand, Arno Dunker, Per. Papahagi, Tache Papahagi, Th. Capidan, Gh. Pascu etc. etc.

În mijlocul nenumăratelor neamuri streine, persecutoare, Arom. și-au putut duce totuși viața mulțumită trumoaselor însușiri care îi caracterizează și azi și despre care au scris — în afară de Români — cunoscători ca : Lejean, Ami Boué, Pouqueville: intransigență, dârzenie, îndrăsneală, ăscusință, vioiciune, onestitate, pasiune pentru dreptate, inteligență. „Aromânii nu sunt numai cei mai înstăriți locuitori din Peninsula Balcanică, scrie S. Pușcariu, ci ei reprezintă în toate centrele mari (ale Peninsulei) și cel mai cult element“.

Pouqueville spune despre ei: „Vorbesc multe limbi și au biblioteci bine asortate cu cărți franțuzești și italiene“. Numele și situația Ar. erau atât de bine cotate, încât catedrala din Cetinjie se numește și azi „Vlașca țârcva“ („biserica valahă“¹⁾).

Ocupația de căpetenie a Arom. a fost: *păstoritul*. Ea îmbracă, din timpurile cele mai vechi, două forme: *transhumanța* și *nomadismul*. Transhumanța este fenomenul de migrațiune, care constă în plecarea spre locul de pășune a turmelor numai cu păstorii. Nomadismul, fenomen mai nou, este migrațiunea întregii țare (adică a întregii așezări umane). Transhumanța presupune întoarcerea la locul de plecare, pe când nomadismul nu. Păs-

1] T. Papahagi afirmă, că Muntenegrenii sunt rezultatul contopirii sârbo-arom. După bătălia de la Cossova [1389], o aripă a armatei sârbești s'a retras în munții muntenegreni, unde a găsit o populație romanică.

torii nomazi trăiesc în fâlcări. O fâlcare e alcătuită din mai multe fămel'i (familii). Familiile se înrudesc între ele și se grupează câte circa 50 într'o fâlcare (odinioară până la 200). Fâlcarea era condusă de un celnic (secelo=fruntaș; fâlcarea=falx. cis, lat.—dovadă, vechimea ei) a cărui putere trecea și în domeniul militar. Păstorii aromâni se împart în două grupe: cei cu locuințe mobile (Fârșeroții și o parte din Grămustenii) și cei cu locuințe fixe. Primii locuiesc în *călive* sau *tende* (colibe sau corturi), de formă patrată. Mai multe sate formează o *hoară*.

Călivele sunt făcute din pari înfiți în pământ și împlețiți cu țagi subțiri, mlădioși. Peste împletitură vine tencuiala de pământ. Pe deasupra se învelesc cu stuf sau frunze. Au o singură încăpere pătrată. N'au nici ferestre, nici coș. Înăuntru e vatra și patul peste care așează hărăile sau tută nicuk'riată (așternuturile). În fund e războiul. Oamenii dorm deasemenea pe jos, pe scoarțe. Nomadismul este menționat în documentele din secol. X. Din Pind și Tesalia, păstorii aromâni au roit în Atica, Peloponez, Macedonia, Tracia, Albania (Frășeri), apoi Muntenegru, Bosnia, Herțegovina și întreaga coastă a Dalmației, Serbia (și azi, în Stara—Planina, Glaveska—Planina, în munții Osigova, munții Perin etc.), Bulgaria (până la șes: Plevna și Vidin). Balcanii au fost în întregime străbătuți de Aromâni. Dispersiunea pe un imens teritoriu a fost însă una din cauzele de seamă ale desnaționalizării lor.

Dar, înainte de păstorit Ar. s'au ocupat cu

agricultura. (Păstoritul a fost, se crede, concluzia firească a pătrunderii Slavilor în Peninsulă, — Arom. retrăgându-se spre munți ¹⁾). Dovadă vechimii acestei îndeletniciri ne-o dă cu prisosință lexicul de origine latină : *agru*, (*ager*, *ri*) săpare (*sappo*, *are*), siminare (*semino*, *are*), sițiare (*sicilo*, *are*), triiare (*tribulo*, *are*) etc. O altă dovadă că *Ar.* au fost — în străvechi vremuri stabili — este gruparea lor în fâlcare, organizație socială specifică popoarelor sedentare. Azi însă nu mai muncesc pământul decât Fărșeroții și Muzechiarii (Muzachia, Albania). Ei nu sunt însă nicăieri slugi și pălmași. Desigur că mulți dintre Fărșeroți au rămas păstori; pe de altă parte, alții se ocupă cu *cărvănăritul*, o îndeletnicire mănoasă odinioară. *Cărvănăritul* a fost principala cauză a decăderii păstoritului. (Acum, Arom. nomazi se mai găsesc în Albania și în Bulgaria).

Cu caravanele se transportau mărfuri streine sau produsele industriei casnice proprii. Caravanele de cai și catări străbăteau toată P. Balcanică : din Sudul Greciei și până în Bosnia și Budapesta și de pe țărmul Mării Adriatice și Ionice până la Constantinopole și Iași. Ele plecau dela Avlona (Valona), Durazzo, Ragusa, de unde luau mărfurile venite din Italia și le duceau în toată P. Balcanică, având pretutindeni centre negustorești :

1] Patria pentru *Ar.* a fost muntele : „Casa noastră-i muntii”, spun *Ar.* În poezia populară arom. locul codrului (din poezia populară dacorom.) îl ia muntele; la *Arom.* poezia populară aproape că nu cunoaște — din această cauză — leit-motivul nostru : „frunză verde”.

În Macedonia: Veria, Bitolia, Scopia, Cumanova, Vrania; în Epir: Conița, Grebena, Ianina, Larisa, Lăsun etc.— Modernizarea mijloacelor de comunicație, căile ferate ș. a. au distrus însă și această înfloritoare îndeletnicire aromânească. Odată cu cărvănăritul s'a dezvoltat o altă ocupație: *creșterea vitelor* care — la rându-i — din cauza ascensiunii comerțului și meseriilor, apoi a războaielor și răscoalelor nesfârșite (la 1769—74, Albanezii distrug Moscopolea cu 60.000 locuitori, 40 biserici, o Academie, o tipografie; după andărsia ¹⁾ din 1854, Turcii îi pedepsesc luându-le un mare număr de vite etc.) se prăbușește. Pe vremuri; o fâlcare avea 70—100 mule (catări), fiecare familie câte 5—6 catări, celnicii: 15—20. În epoca noastră negustori aromâni se găsesc cu deosebire în Macedonia și Albania.

Dar tocmai aceste ocupațiuni caracteristice Aromânilor au înlesnit menținerea raporturilor strânse dintre Românii din stânga și dreapta Dunării și dintre Arom. și Albanezii păstori. Probă că din cele mai vechi timpuri *Ar.* s'au mutat din loc în loc este bogăția de verbe, care exprimă pendulația umană: *ire, vadere, *passare* (pasă-mi-te), *se ducere, mergere, plicare, a o lua, a o apuca* (într'o direcție), *a călători, a sui, a urca, a coborî, a pogori, a tuli, a tuna, a urla* (la vale), *a guri sau gui* (dialectal), *a porni, a andăli* etc.

Expansiunea Aromânilor este foarte puternică

---

1) Răscoala.

pentru epoca mai veche. Astfel, la 1105 îi găsim în P. Calcidică, aproape de muntele Athos. În jurul Sofiei sunt o mulțime de nume românești: Vlasco, Vlahinia, Gurguliat, Banișor, Cârnuț, Cercel, Păsărel, Văcărel; în regiunea Küstendil: Crețul, Cârnuț etc. La Nord de Balcani: Bucur, Bucurova, Ruguleț. Toponimice în Serbia: Vlașca, Vlasici, Planina, Vlasina; în Muntenegru: munții Durmitor și Visitor; în Bosnia și Herțegovina: Vlahovița [sat], Vlasenița [târg], Stupari, Câmpul-Vlahilor; în Slavonia [Vlahia-Mică în Evul-Mediu]: Kraiova-Velica, Schela, Drăgănești, Mediniți etc.

În ce privește limba, *Ar.* se împart în două grupe: *cei din Sud* și *cei din Nord*. Primii sunt *Ar.* din Pind așezați în următoarele localități mai de seamă: Aminiciu, Avdela, Laista, Perivoli, Breaza, Samarina, Furca etc. Spre miază-zi ajung până în Acarnania și Peloponez, spre apus trec în Epir, iar spre răsărit sunt răspândiți în toată Tesalia. Unii dintre ei s'au întins până în Tracia orientală sau până la muntele Olimp. Grupul de Nord se găsește la granița Macedoniei, în munții Gramostei în localități ca: Nicolița, Castoria, Vlahoclisura etc. Tot acestui grup aparțin *Ar.* din jurul Ohridei, veniți din Albania. Mulți dintre Grămusteni s'au răspândit însă în Macedonia, în jurul Bitoliei și de aici spre Uschiub, Veles, Cumanova etc.—Grupului din Nord i se alipesc și *Arom.* din Gopeș și Muloviște. Dintre cele două grupuri, cel din Nord este mai conservativ decât cel din Sud în ce privește limba. Deosebirile cele

mai importante dintre cele două graiuri sunt :

1) *Sincopa* este mai înaintată la grupul din Sud [totna pt. totuna; și alnă pt. se alină]; 2) *e ne-acc.=i*, în Sud [frati, parti pt. frate, parte; poamili, oasili pt. poamele, oasele]; 3) *Viitorul* se formează în Nord cu va+conj. să, si, s [va să, va si...], iar în Sud cu va, vai...; 4) *Pronumele personal* se folosește în locul pron. posesiv pe o scară întinsă în Sud; în Nord, procedeul acesta e redus.

Sunt — deasemeni — în dialectul arom. deosebiri după ținuturi. Astfel, în graiul Fărșeroților :

a) existența unui *r* velar, care nu se mai întâlnește la alți Români din P. Balcanică;

b) existența lui *ă* pt. *ă*, *î*, cu o rostire deschisă ce-l apropie de *e*: *văts=vaci* etc.;

c) existența vocal. lung.

d) „ sunetelor nazale. Pe *ă* îl pronunță totdeauna nazal;

e) *l* nu se pronunță (mută pt. multă).

Interesant pentru Fărșeroți este și graiul femeilor, care se deosebește mult de al bărbaților.

Graiul Fărșeroților însă se apropie cel mai mult de dialectul dacorom. (în ce-i privește pe Rom. din Sud. Dunării, cu excepția Meglenorom.).

Particularitățile lingvistice ale dialectului aromân :

Fonologia :

a=ea (când *a* urmează după *r*, *l*, precedat sau nu de o consoană): preag, greas, fleacă, (flacăre);

ă=e (după palatală): *h'ile* (fiică), ușe (ușă), găl'inușe (găinușă);

ă=i (dacă în silaba precedentă sau următoare

este o voc. deschisă) : acumpir (acumpăr), anvilescu (anvălesc) arbines (arbănaş=Albanez) ;

ă=u (sub infl. unei labiale sau a unui u din silaba precedentă ori următ.) : amalumā (amalămă=aur), furtat (fârtat), mumă (mamă), primuveară (primăvară), sumbru (sâmburu), călugur (călugăr) ;

a protetic : este una din cele mai de seamă particularități fonol. arom. Proteza lui a se face înaintea sunetelor : c, f, g, y, g, h, i, l, m, n, p, r, s, u, v, z — dar mai ales înaintea lui r : Armân, acumpăr, aumbră, afur, avin (vânez), aștergu, alavdu (laud), azgunescu (gonesc) etc. etc.

ea (diftong) se păstrează, când este precedat de o labială : feată, measă, peană, veară ;

e=i (înăuntru și la sfârșitul cuvintelor) : dreptu (dereptu), ntribari (întrebare), carti (carte), frati (frate), lapti (lapte) etc. ;

e=ă (i) : dimăndară (dimăndările=poruncile), capărle (caprele), vărnu (vreu=vreun), sămintsă (simintsă=semință) ;

i=i (ă) când este precedat de : ts, dz, ș, r : putsân, subsâre, dzâc, ușăle (ușile), aușă (auși=bătrâni), lacrămă (lacrimă) ;

a (neacc.)=u : arbuie (arbore), muraru (morraru), pumet (pom) ;

Diftongii : au (neacc.)=av (af¹) : alavdu (laud), adavgu (adaug), avdu (aud), caftu (caut) ;

uă=o : nao (nouă), vao (vouă), neao (neauă).

---

1) Sub infl. greacă, deoarece fenomenul se găsește și în această limbă.

măseao (măseauă);

Consonantele: Dentale: t=ts (urmat de e, i) = cătsâl, ntsăleg, (înțeleg), cutsăt (cuțit);

d=dz (urmat de e, i): dzâcu [zic], dzî [zi], astăzi [astăzi], dzâle [zile];

Guturale: c=ts [în elementele lat., când este precedat de e, i]: fenomen deosebit de caracteristic dial. arom.: tseru [cer], tseară [ceară], tseapă [ceapă], tsints [cinci];

Spirante: s protetic: sfulgu (fulgu), stârnică (furnică);

j=gi: giudic [judec], giudicător [judecător];

Nasale: n=n muiat: [urmat de i]: yinie [vie], căpîtinu [capitaneum], picunu [pecunia] vinu [veni-venii];

n=m: mbratsă [în brațe], mbubuk'escu [îmbobocesc], amvârtescu [învârtescu], vimtu [vintu—vântu], atumțea [atuncea];

Lichide: l=li [muiat, urmat de e, i]: fumeal'e [familia], găl'ină, l'epure [iepure], Uvreil'i, se'n-cl'iagă, ascl'ie.

Palatalizarea labialelor [când labialele p, b, v, f, m erau urmate de e, i se palatalizau: ch [k'], gh, y, n; legea aceasta fonologică este deosebit de caracteristică dialect. ar. Capidan crede însă, că a existat o vreme când și în arom. labialele nu erau alterate: dovadă toponimicele din Balcani cu labiale nealterate.

(Și în dialect. dacorom. labialele sunt alterate; spre deosebire însă de dialect. arom. labialele s'au palatalizat aci trecând prin forme intermediare [pk'atră, fh'er]. În dialect. dacor. urme de palatalizare avem în tipăriturile din Ardeal:

1560—1582, în textele bogomilice [1550—1580], în cele mähăcene [1580—1619]. Palatalizarea sporește însă în secol. XVII și XVIII; deabia în XIX, cărturarilor reușesc s'o înfrâneze,

Limba română se împarte cu privire la alterarea sau conservarea labialelor—în două grupe: grupa cu teritoriul nealterat: Banatul, N. Vestul Olteniei, N. Vestul Ardealului și Istria; restul alterează. La Mglrom. palatalizarea e negeneralizată; numai f s'a palatalizat totdeauna. Urme de labiale palatalizate avem la D. Cantemir în „*Descriptio Moldaviae*“.

Despre palatalizare au scris f. mulți filologi și foarte variat. Astfel, Miklosich o socotește de origine latino-populară, Onciul de proveniență aromânească, ca și Gaster, Șăineanu și Densușianu, Hasdeu îi dă o origine femeiască, S. Pușcariu—străromână, Weigand: procesul s'a efectuat independent în cele două mari dialecte etc. etc. — Oricum, palatalizarea labialelor este mai nouă la Dacorom. decât la Arom.

Exemple: Ki'isedzu (pisez), tuk'escu (topesc), an'ia (abia), h'are (fiere), h'arbe (fierbe), h'irar (fierar), yatsă (vieată), yermu (vierme), yitsălu (vițel), n'ara, n'ere (miere);

Dintre *fenomenele fonologice* caracteristice dial. arom. avem: *proteza* și *sincopa*. Anumite vocale neacc. nu sunt pronunțate de Arom. Astfel, u: episcoplu (episcopulu), vetsinlu (vecinulu), luplu (lupulu); e: prosupele—fețele), horle (horile); i: inimle (inimile), locurl'e (locurile);

Morfologia.

La declinare, art. enolitic se prinde la rădăcina consonantică fără vocală de legătură.

Sing. Masculin	Pl.
N. bărbatlu	bărbatsl'i
G. a bărbatlui	a bărbatslor
D. " "	" "
Ac. bărbatlu	bărbatsl'i
V. bărbate!	bărbatsi
Sing. Femenin	Femenin Pl.
N. feata	featile
G. ali feată	a featilor
D. " "	" "
Ac. feata	featile
V. feata!	feate!

La comparația *adjectivului* avem pt. compar.: *ma* sau *cama* [pt. mai]; *cama marl'i* (mai marii); *superlat.*, se formează cu *multu*: multu mușatu [foarte frumos].

Numeralul. Dela 11—30, numeralul cardinal se formează cu prep. *spre* [dacor. și mglrom. folosește aceeași prep. până la 20]; numeralul *ordinal* nu mai există [sunt însă dovezi că a existat ordinioară].

Pronumele. Pron. pers. are la dativ sing. formele *ania, ini, ni, năs* [năs] pt. el [în Nord]. Pron. pos.: *aneu, atău, alui* [și: su, so, sio; sa].

Verbul. Cităm câteva timpuri și moduri mai interesante:

Perf. Compus: *am, ai, are, avem, avetsi, au—cântată*; *M. M. C. Perf.* se formează din imp. verb.

am+patr. tr. al verb. de conjugat : aveam cântată ;

Part. Conjug. : s—cântam, s—cântai, s—cântam, s—cântatsi, s—cânta [să fi cântat] ;

Viitorul. Se formează din pers. III dela verb. *voi*+pr. conjunct. dela verb. de conjugat : va s—cântu, va s—cântsi, va s—cântă, va s—cântăm, va s—cântă ;

Cond. prez. Se formează din tulpina prez. sau, mai rar, a perf, simplu : s—cântarim, s—cântari, s—cântare, s—cântarim, s—cântariț, s—cântare ;

Cond. tr. : Din imperf. verb. *voi*+cond. pr. : vrea s—cântarim ;

Infinitivul se găsește numai sub forma substantivă : cântare, batire etc.

Part. tr. se termină totdeauna în : — *ă* : cântată, cădzută ;

Gerunziul se termină în : — *a* și — *alui* : arsărinda [sărind], arucutindalui [rostogolindu-se], avânândalului [gonind] ;

Sintaxa. Subst. nu folosește în declinare prep. p[r]e pt. acuzativ : ved frاتي [văd pe fratele] ; numele proprii se articulează : Goglu [Gogu], Mitlu [Mitu] ; la declin. *adj.* cu subst. se folosește pron. *atsel* : omlu atsel bun sau omlu atsel bunlu ; superl. se formează deasemenea și cu *vartos* [foarte] ; *numeral.* cardinal se articulează [ca în mglrom.] : dol'i sotsi, treil'i scurtitsa ; dela 11, legătura numer. cu subst. se face, ca în mgl. rom. cu prep. *de* : pasprădzăti di oamini ;

Pronumele: năsu, năs și disu, disă [dânsul, dânsa] se întrebuintează neart. : cu năsu se feateră toate [cu dânsul se făcură toate] ; în general,

pron. se articulează: anestrului, aistelor, ahtărli
[atare];

Pentru *verbe*, vezi mai sus: Morfologia; menționăm aici, că inf. cu acțiune verbală ca în dacorom. și mglrom. lipsește; ca în mglrom. însă inf. se întrebuintează în locul part. după prep. *di*, *ti*, *tră*, *tu*: tră mâcare, tră beare [de mâncare, de băut]; part. *tr.* poate îndeplini rolul inf. substantivat: murita tse-l' featsiră acolo [îngrijirea pe care i-o făcură acolo].

Lexicul. Arom. au în lexicul lor: a) cuv. de orig. lat. dispărute din dialect. dacorom., a) cuv. de orig. lat. cu alt sens decât în dacorom., cuv. streine în arom. Ne vom ocupa, aici, numai de categoriile *a* și *b*).

a): dimăndară (demandare: cerură), numal 'iu (animală: animal mic; în Banat: nămaie), picurar (pecorarius: păstor, păcurar cu înțelesul acesta s'a păstrat și în dacorom. în unele regiuni nepetrolifere), căroare [calor, ris; căldură], mes [mensis: lună], yinyit (viginti: 20), sārcl'are [sarculo, are: a curăți ogorul], agru [ager, ri: ogor], auă [uvam: poamă], iu [ubi: unde];

b) acățară [acaptiare; în dacorom.: agățară, în arom.: începură], angărare [ingannare: în dacorom.: a îngâna, în arom.: a chema câinii] etc.

În concluzie: *dialectul arbm. — exceptând epoca străromână — este cel mai conservativ*; pentru epoca menționată, calitatea aceasta o are dialect. dacorom.

Dialectul meglenoromân. Numele de Megleno-

români îl dau acestor Români din Meglen streinii și Românii — în genere cărturarii — pentru a desemna regiunea în care se găsesc. Intre ei, își zic *Vlași*. Meglen vine dela bg. *mogla* [„Nebel“: nor]. Meglen sau *Caragiova* [câmpie neagră în lb. turcă] este o câmpie în Macedonia grecească, la Nord de Salonic, pe malul drept al Vardarului, având o lungime de 40 km. și o lățime de 5—10 km. Intre cele vreo 50 de sate bulgărești de aici se găsesc comune rom. ca: *Nânta* (orășel, cu 5000 locuitori) și satele [7]: *Lugunța* (1350 locuit.), *Birislav* [500 locuit.], *Huma* [8—900 locuit.], *Oșani* [2320 locuit.], *Liuminița* [3000 locuit.], *Cupa* [900 locuit.] și *Țárnareca* [800 locuit.]; deasemenea, 3 sate cu populație mixtă româno-bulgară: *Barovița*, *Coinsco* și *Sirmininia*. În afară de Nânta, Lugunța, Birislav celelalte sate sunt așezate în munți. Unul dintre piscurile de aici poartă chiar numele rom.: *Zona*. Numărul Meglen. este de 12—14.000 suflete.

Cea mai mare parte dintre ei sunt desnaționalizați. Pierderea naționalității a fost grăbită de trecerea la islamism a unui mare număr de Meglenorom. și de lipsa școlilor rom. Așa se face că — azi — în Nânta numai săracii mai vorbesc românește; cei bogați se jenează.

Din cauza persecuțiilor grecești vreo 3—4000 suflete au emigrat după războiu în Dobrogea.

Satele meglenite sunt așezări curate, frumoase. Locuințele Meglenorom. sunt simple însă și sărace. Ele se compun dintr'o încăpere, despărțită printr'un șanț. Intr'o parte locuiesc animalele, în alta oamenii. Tatăl este șeful familiei. El își ține

deobicei toți copiii pe lângă el, chiar după ce s'au căsătorit, astfel încât sunt case în care locuiesc 15—30 membri ai aceleiași familii. Căsătoria se face pentru băieți între 15—18 ani; fata trecută de 20 ani este socotită bătrână. Ea e cum-părată dela părinți de viitorul ei soț.

Portul celor trecuți la islamism este turcesc [Nântenii]. Trecerea la islamism s'a făcut în secol. XVII sub amenințarea asasinării în masă.

Aproape de regiunea mglrom. se află o mare comună arom. cu 3000 locuit.: *Livădz*.

Printre cercetătorii Mglrom. cităm pe: I. G. v. Hahn, Apostol Mărgărit, M. E. Picot, N. Popilian, G. Weigand, P. Papahagi, I. Candrea și Th. Capidan [cu o monumentală monografie în 3 vol.].

Asupra originii Mglrom. au fost emise următoarele păreri.

G. Weigand: Mglrom. sunt ultimele vestigii ale Bulgaro-Vlahilor lui Ioniță și Asan din secol. XII.

C. Jirecek: Mglrom. sunt urmași ai Pecenegilor aduși în Meglen de Alexios, împărat bizantin.

N. Iorga: Mglrom. sunt urmași ai Românilor, care au luptat în armata Țarului Samuel care, fiind luați prizonieri de Vasile II Bulgaroctonul, au fost așezați în Rodope.

O. Densușianu: Mglrom. sunt născuți din amestecul Pecenegilor din Meglen cu Dacoromânii plecați din părțile Bihorului în P. Balcanică în secol. XI—XII¹⁾.

1) O. Dens. își întemeiază afirmația pe palatalizarea parțială a labialelor, prezența lui z pt. dz din arom., lexicul de orig. latină din mglrom. mai apropiat de dacorom. decât de arom. și istrorom.

Th. Capidan: „Mglrom., ca origine, cu toată asemănarea aparentă ce arată graiul lor cu dialectul dacorom, țin de ramura românismului subdunărean, din care au ieșit, mai târziu, Aromânii. Prin urmare, ei nu sunt Dacorom. Și cu atât mai puțin ei alcătuiau la început, o singură populațiune cu Istroromânii, cum susține Weigand ¹⁾).

„Meglenorom., cu toate că au întrerupt orice contact cu Dacorom, mult mai târziu decât Arom., ei nu s’au putut coborî în Meglen în secol, X sau XI, cum s’a susținut până acum, ci mult mai târziu după secol. XII și poate XIII ²⁾).

„Meglenorom., așezându-se în ținutul în care, pe la sfârșitul secol. XI, fuseseră colonizați Pecengii, prin urmare, cu mult mai târziu decât colonizarea acestora, n’aveau de unde să se amestece cu ei în Meglen. Dacă Pecenegii se vor fi putut păstra ca neam până după coborîrea Românilor în ținutul ocupat de ei, aceasta nu se poate dovedi prin nimic“ ³⁾ (*Meglenoromânii*, I, pag. 65).

Coborîndu-se dinspre Nordul spre Sudul P. Balcanice, Mglrom. s’au oprit mai multă vreme în ținutul munților Rodope (partea apuseană),

---

1) Capidan se întemeiază pe însemnatele asemănări linguistice megleno-arom: lipsa rotacismului: ce, ci = țe, ți; o = u etc.

2. Aceasta, pentru că Mglrom. n’au cuvinte ung., iar influența în lexicul Rom. din Nord și Vest n’a putut începe — dela Ung. — decât în secol. XII.

3. Istoricește, e dovedit că Pecenegii au fost distruși definitiv la Livunion și Chironoi în 1091.

de unde au împrumutat din dialectul bg. din *Achâr-celebi* cel mai apropiat de vechea slavă) câteva particularități lingvistice (ă, â pronunțat ca o, a).

Deosebiriile dintre vorbirea megl., dacorom. istr. arom. fac din ea un alt *dialect* al lb. române. O. Densușianu — socotind pe Mglrom. ruși din masa dacorom. și prețuind apropierea lingvistice cu dialectul din dr. Dunării—l-a numit *subdialect*. Toți ceilalți—Tiktin, S. Pușcariu, I. Popovici, W. Meyer-Lübke, Capidan etc.—l-au numit dialect.

Particularitățile lingvistice ale dialect. meglrom.:

Fonologia:

Vocalele *a, e, i, o, u* se pronunță, ca în bg., mai lungi; *ă, â = o, a:* comp, lona, manc, (câmp, lână, mânc);

afereza lui *a*; daug (adaug), fără (afară), duc (aduc);

i final cade după anumite consoane: fitsor, pl. fitsor; sirac pl. sirac etc.

o acc. inițial = *uo*: uoclu, uopt; *o* neacc. *u* (în element lat. și bg.): cujoc, culac, cupan;

u final amuțește ca la Dacorom. după cons. afară de cons. + *l, r*: codru;

ge, gi = ze, zi: zîtiri (gînire), sonzi (sânge);

h cade: rînes (hrînesc), vla (vlah);

h' (f palatalizat cade): ier (fier), ierb (fierb), il' (fiu);

v = ghi: ghiarmi (vierme), ghiaspi (viespe);

v = y: ișol (vișel), iiu (viu);

d apocopat: con (când), curon (curând);

l' n', (muiți): l'epuri, cl'em, vin', ă (vie), uamin,

Dialectele

z e păstrat (nu trece la *dz*): *zac, joc, juni; epiteza lui a* ca în dacorom.: *țista, țela, cola* și *proteza lui a* (ca în ar.): *ambet, ampart;*

Labialele sunt palatalizate: *f* totdeauna, *v* în jumătate din cuv., *p* aproape tot așa; *m b n* în două treimi; Capidan crede că la început toate labialele au fost alterate.

ce, ci=țe, ți și ge, gi (*ze, zi*): *țista, țela* (acesta, acela) *zineri, (ginere).*

Morfologia :

La declinare, *Nom.* apocopează art. enclitic masc. (l); *genetiv.* se formează cu : *lu*; *dat. cu :* *la :*

Sing.	Masculin	Plural
N. ampirātu		ampirațil'
G. lu „ (ampirätului)		lu ampiraț (-il')
D. la ampirät (u)		la ampirațil'
Ac. ampiratu		ampirațil'
V. ampiratuli (ampirati)		ampirațil'

Sing.	Femenin	Plural
N. feată		featili
G. featăl'ă, lu feata		lu featili
D. la feată		la featili
Ac. feata		featili
V. feată		featili

La *Ind. pr.* și *Conj. pr.* unele verbe primesc : *m* : *annum, ampl'um* etc., la pers. I, pe când la pers. II au : *ș* : *aflîș, antriș, jungliș.*

Perf. Comp. se formează cu : *am* și *sam* : *sam* vinit, *sam* juns; se folosește des forma inversă.

M. M. C. Perf. Ind. cu : *veam* și *ram* : *veam* mâncat, *veam* durmit; *ram* mâncat etc.

Gerunziul se termină în: *ura* sau *eaichi*: lă-gondura (alergând), *șideaichi* (șezând).

Sintaxa. Pron. posesiv precedă subst. pe care-l determină: nostru cătun, noastră casă; *atrib. subst. genetival* se așează înaintea subst.: *Șidzù strin țarliu stol* (șezu pe scaunul împăratului); legătura subst. cu numeralul se face cu prep. *di (de)*, dela 11 nu dela 20: *unsprăț di zoli*: unsprezece zile; *infinitivul* substantivat se întrebuintează în locul supinului: *sfârșo di ararlo* (sfârși de arat); *numeralal* se articulează: *doil'i frați* (cei doi frați).

Lexicul. a) *Elemente latine* care nu se găsesc în celelalte dialecte: căldaru (caldarium), corp (corpus), dărtoari (dolatoria), nuib (*in+obvio, are — se găsește și în istrorom.), urdin (ordo, inem), potet [pottum). Capidan a numărat 10 termeni de acest fel, dintre care 1 și în istrorom; b) *Elemente latine* (comune cu dacorom.): ampirat, frig, gaură, negru etc.—în total vreo 75; c) *Elemente streine*: bulg, și turcești (cele mai multe): bic (taur), criv (strâmb), gulub (porumb); albanezești, grecești (bizantine și neogrec. (vechi și nouă), romane (it. și fr.): cumandar (comandant), gaz, lamarină (tinichea moale), lampă, martină (pușcă sistem Martini); muzică, rom, țigară etc.

Între *mglrom.* și celelalte dialecte sunt o seamă de apropieri. Astfel, între *mglrom.* și *arom.* sunt: 34, între *mglrom.* și *dacorom.*: 14, între *mglrom.* și *istrorom.*: 4. Apropierile de dialect. *arom.* și *istrorom.* se explică prin conviețuirea lor cu Rom. nordici, încă vreo câteva secole (până în XII—XIII), după coborîrea *Arom.* în Epir și Tesalia.

Meglrom. — reprezentând și ei o ramură a Rom. Sudici — au rupt în veacurile notate mai sus legăturile cu Dacorom., așezându-se unii în mijlocul Arom., în satele Gopeș și Moloviște, cei mai mulți însă în Meglen.

Dialectul istroromân.

Istroromânii sunt un mic rest, care trăiește azi, din marea masă a Românilor apuseni¹⁾, risipiți odinioară prin toată Iugoslavia. Documentele îi pomenesc cu numele de Vlah, iar dela 1367 și cu acela de Mavro-Vlahus (mai ales docum. cancelariilor dalmatine dela Ragusa). Bizantinii îi numeau pe Români Mahrovlahi sau Morlaci („Vlahi negri“) spre a-i deosebi de Italienii dela oraș, pe care-i numeau: „Vlahi“. Mavrovlahii se ocupau cu păstoritul, cărvănăritul și unii chiar cu agricultura. Pe la 1335 ei au un episcop la Prilep sau prin apropiere. Erau oameni curagioși, bine organizați, muncitori. Documentele sârbești vorbesc de *Vlahii voinicî*, care aveau o organizație militară, grănicerească, un fel de continuare a „limitaneilor“ — instituție în uz încă din secol. VII în provinciile bizantine. Dovadă că ramura aceasta românească și-a păstrat, în trecut, independența și orgoliul rasial, este un vechiu hrisov, care legalizează drepturile lor. Iată unul din cele 23 puncte ale „dreptului valah“: ...„7. Să nu fie peste ei voevod niciun Croat, ci unul dintre ei să le fie voevod, care le va porunci și se va sfătui cu cneazul nostru“.

---

1) S. Pușcartiu : „Studii istroromâne“.

Istoricii sârbi numesc pe Vlahi „zidul viu“, deoarece se loveau hoardele năvălitoare.

Vlahii din Serbia erau foarte mulți. Faptul îl atestă toponimia și onomastica din hrisoavele sârbești ale secol. IX—XIV. Astfel, în IX—XII se întâlnesc nume ca: Negulus, Draculus; în XII—XIII: Bun, Ursul, Barbat, Bucor sau nume slave cu encliza rom.: Gradul, Radul, Vladul; în toponimie: Negrișori (sat), Kokora (deal), Korot și Loret (muți).

Dar, așa cum s'a întâmplat cu Românii din alte părți—risipiți pe mari întinderi de pământ așezați în mijlocul unor neamuri streine și lipsiți de legături între ei, Vlahii apuseni au fost desnaționalizați. În secol. XV, mulți dintre ei erau bilingvi (vorbeau rom. și sl.); cei din Croația mai rosteau în vorbirea zilnică cuvinte lat. corupte. În veac. XVII, Lucius scrie, că în lb. Vlahilor din Dalmația nu mai găsește: „nullum romanae linguae vestigium“¹⁾. În această provincie fuseseră atrași de Venețieni din secol. XIV. În Croația emigrează, după ce Turcii cuceresc Serbia și Bosnia, documentele secol. XVI pomenindu-i ca: Vlahi Prebezi (pribegți) sau Uskoci (serbocroat. uskok: pribeg, emigrat). Uskocii s'au slavizat însă foarte repede. Ei trebuie să fi fost mulți și în Slavonia, fiindcă între Drava și Sava exista un ținut cu numele de Vlahia-Mică, unde toponimia atestă pe: Sintilia, Drăgănești, Medinți, Severin. Din secol. XVI, Uscocii apar și în Carniolia, unde

---

1) S. Pușcariu: op. cit. II, pg. 14.

sunt folosiți ca grăniceri împotriva Turcilor. Urme în onomastică și toponimie se găsesc și aici; de pildă: Danciuovici (dela Danciu). Astăzi însă, în Croația, Slovenia, Carniolia nu se mai găsesc Români.

În *Carsia* (Ciceria) Românii apuseni au primit numele de *Cici* (probabil dela numele vreunui cătunar vestit). „Țara Cicilor“ avea o întindere de 520 km.². La sfârșitul veac. XV, documentele îi citează în jurul Triestului. Azi, din toată Ciceria se mai găsesc Rom. apuseni numai în satul *Jeiani* (istrorom).

Fiind păstori, Morlacii ajung cu turmele și în *Istria*. Docum. din secol. XII—XIV îi pomenesc: Radul, Pasculus etc.—Colonii de ale lor se așează în veac. XV—XVI lângă Castelnuova, chemați de Venețieni, fiindcă Istria fusese depopulată de ciumă. Coloniștii se fixează la Sud de *Monte-Maggiore*, în spre lacul *d'Arsa*, unde îi atestă și toponimia: Catun, Rumkovac, Cherbune, Vlăhi. Toponimia și onomastica probează că odinioară se vorbea rom. și în regiunea din stânga Arsei: Catun (menționat de două ori), Vlahova, Vlașca, Vlăhi, Vlahovo, Bolobani, Bolovani, Faraguni; la dreapta Arsei, deasemenea: Catun (de 3 ori), Cio-bani, Floricici (floricică), Jerbulisce (iarbă), Surani (sur), Munzi (munți) etc.

Deși Românii apuseni erau altă dată în număr uimitor de mare, azi, n'au mai rămas decât câțiva în Istria. Desnaționalizarea lor a fost grăbită de răspândirea pe un teren întins, de lipsa legăturilor dintre ei, trecerea la catolicism, sărăcia

pământului (care i-a făcut să emigreze), și în sfârșit, de lipsa de înțelegere a Românilor din Regat, care n'au sprijinit intervențiile lui Glavina de a li se deschide o școală Jeiănenilor. În 1921, de-a-bea, guvernul italian deschide prima școală românească în Istria. La 19 Iunie 1922, Roma creiază printr'un decret: „Il comune di Val d'Arsa“ cu satele: Susgnevița, Grobenico, Lettai, Gradigne, Briani, (Frassineto, Sucodru Villanova (Noselo).

Românii din Istria sunt și ei despărțiți în două grupe prin muntele Monte-Maggiore: *grupul de Nord*, cu satul Jeiăni și *grupul de Sud* ¹⁾ cu 7 sate și cătune: Letai, Gradigne, Susnievița (it. Frascati), Noselo (it. Villanova), Sucodru, Berdo cu cătunele: Costerceani și Sancovici, și Grobnic (altă comună). Astăzi, numai în Susnievița, Noselo, Berdo și Grobnic, Istrorom. și-au mai păstrat naționalitatea, dar și aici sunt bilingvi ori trilingvi ²⁾. Răsleți, Românii se mai găsesc prin diferite văi și păduri din împrejurimi. Numărul Istrorom. se ridică, după statistica italiană din 1921, la 1644 suflete. A. Glavina dădea la 1904: 5000 suflete; S. Pușcariu crede că azi sunt vreo 3000. Sunt — în genere—foarte săraci. De Franceschi (pe care-l citează S. Pușcariu) spune despre ei: „Son tutti poverissima gente: senza pane, senza scuole“. Casa lor e mică; fumul iese pe ușă. Ținutul fiind stâncos, Istrorom. nu pot face

---

1) Numit și „grupul Românilor din Valdarsa“; fără legături între ei.

2) Cei mai mulți vorbesc croata și unii și itallana.

nici păstorit, nici agricultură. Cei mai mulți pleacă pe coastele Adriaticei, unde-și găsesc de lucru sau emigrează în America ori Africa de Sud.

Istrorom. conștienți de originea lor se numesc ei înșiși: *Vlah* (pl. *Vlaș*). Ireneo della Croce afirmă, că pe la sfârșitul secol. XVII Cicii din jurul Triestului își dădeau numele de: *Rumeri*, Italienii și Slavii îi numesc: *Ciribiri*¹⁾ (cu sens ironic).

Cât privește patria lor primitivă, iată câteva din opiniile emise:

Ascoli: Patria primitivă trebuie să fi fost în regiunile Dunării de jos.

Miklosich: În Sudul Dunării, unde a fost patria primitivă a tuturor Românilor.

Tomaschek: Aceeași părere.

A. Byhan: În Nordul Dunării și anume în părțile bănățene, de unde vor fi emigrat prin secolul XVI.

W. Meyer-Lübke: Istrorom. au emigrat dela Dunăre în secol. XIV.

Ov. Densușianu: Istrorom. au emigrat din S. V. Transilvaniei (regiunea Moșilor) înainte de secol. XIII (fiindcă au rotacism numai cuv. vechi rom.—nu și cele împrumutate în Istria,—păstrează labialele și formează condiționalul ca în aceste regiuni daco-rom.).

I. Popovici: Au emigrat din N. Dunării în două epoci: I, în secol. X-XIII și II, în secol. XIV-XVI.

Al. Rosetti: Istrorom. s'au desprins din Dacorom.

---

1) *Ciribiri*, dela: *cire* (cine, rotacizat) + *bire* (bine, rotacizat).

Th. Capidan: Strămoșii Istrorom. au ocupat partea apuseană din Nordul P. Balcanice, de unde au putut avea mai îndelung contact cu Dacorom., chiar după despărțirea Arom., dar numai până la venirea Ung.

N. Iorga: Patria primitivă a Istrorom. și Meglrom. este Sudul Dunării.

S. Pușcariu: Istrorom. sunt Rom. apuseni veniți în Istria din N. V. Peninsulei Balcanice, ca și Veglioții și locuind în strânsă legătură, în epoca străromână, cu Dacoromâni, Aromâni și Meglenoromâni. Faptul că ei au multe inovații de limbă comune cu Dacorom., puține cu Meglenorom. și deloc cu Arom. presupune că: Arom. s'au despărțit primii din masa străromână, după aceea Meglenorom. și în sfârșit Istrorom. care au rămas până mai târziu în legătură cu Dacorom.

Particularitățile lingvistice ale dialectului istroromân:

Fonologia:

a acc. se pronunță ă (sunet intermediar între *a* și *o*): ăc, ăn, ăsir (asin), că (cal) etc.

a se aterezează deseori (ca la Mglrom.): flat (aflat) duța (aduce);

ă neacc. medial = a: facut, nascut, sătu [sătul];

ă final (acc. sau neacc.) = e: bure (bună), cavte [caută], sere (seară);

o = *u* (în poziție neacc.): coptor, conoste;

diftongul *oa* se reduce la = *o*: code, fome, nopte, prope, socra;

Labialele nu se palatalizează. Câteva cazuri izolate sunt discutabile [kl'ept, țăptir (*pectinem)], mne sunt considerate de O. Densușianu ca for-

me palatalizate).

v trece la *m* după prefixul in: (ă) nmești : învești, (ă) nmeță = învăța);

n *intervocalic* = *r*: Este una din caracteristicile de seamă ale dialectului; așa numitul *rotacism*¹⁾. El se exercită numai asupra cuv. de orig. lat.: bire (bine), bur (bun), damarețe (dimineață), dura [aduna], gal'ire (găină), albire (albină) care (câne), lure (lună), lumire (lumină), stadiul premergător rotacismului fiind nazalizarea vocalei precedente; în felul acesta se explică: *o* din *una* = * *ună* = * *uă* = *uo* = *o*;

diftongul *ea* s'a redus la *e*: sere [seară], ste [stea];

" *au*, *eu* = *av*, *ev*: *avdu* [aud], *mév* [meu];

dz și *g(i)* își pierd ca la Dacorom. și Mglrom. elementul ocluziv devenind: *z*, *g*: *zi*, *joc*;

l se prezintă rar muiat.

l amuțește în poziție finală, dură și înaintea de consoană: *ab* [alb], *cad* [cald], *cuca* [culca]; (amuțirea s'a efectuat sub infl. sârbo-croată).

Morfologia. Nom. și Ac. sunt la fel. Genet. și

1) *Rotacismul* este foarte vechiu. În textele dacorom., *Hasdeu* îl descoperă depe la 1453 în cuvintele: Geamăru [Geamănu] și Fântăreali (Fântâneali). În documentele publicate la Iași [1931—33] de M. Costăchescu, rotacismul e atestat — pentru Moldova — în același secol. În secolul următor [XVI], îl aflăm în textele rotacizate: *adura* [aduna], *arivă* (arînă = nisip), *binre*, *bunrătate*, *cinre*, *demănreață*, *genrunchiele*, *înțelepciurea*, *oameri*, *rușireze* etc. Aria rotacismului dacorom. a fost delimitată de S. Pușcariu: în N. Mureșului, cu ramificații în Bucovina și Moldova (cu puține treceri și în S. Mureșului). I. Nădejde socotește că forme rotacizante conservate în Moldova până astăzi: *mărunt*, *măruntaie*, *mărunțel* (dar și *mănunț*, *mă-*

Dat. se formează la ambele genuri și numere cu art. proclitic: *lu* [fil'e lu țesaru, capu lu cral'u [sing.]; fil'i lu țesari [pl.]; sorârle lu țăsta țesarițe [fem. sing.], fil'i lu mul'erle [fem. pl.].

Numeralul. Dela 11—19, num. card. e slav [tot așa 8 și 9]: iedănaist [11], dvanaist [12]; 20—99, 100—900=slave; 1000 este lat.: mil'e.

Pronumele. Exceptând pron. pers. și reflexiv, celelalte formează gen. dat. cu: *lu*: lu toț [tutor], lu țela [aceľuia], lu al'ț [altora] etc.

Verbul. La conj. IV, lipsesc verbele terminate la inf. în—î, dar sunt altele cu terminația—ei; *Conjunct.* se formează cu: *neca*: neca afe, neca avde [să afe, să audă]; un nou tip de *imperfect*: flaiia [afla], sedeia [ședea]; *perf. simplu* și *M. M. C. P.* au dispărut; *perf. comp.* se formează ca în dacorom.: am flat [am aflat]; *viitorul* ca și în dacorom.: v[oi] mere, [v]er..., va..., ren..., [v]eț..., [v]or...; *optativul* se formează din imperf. verb. a vrea+inf. scurt: res duțe [aș ducel, rei..., re..., reț..., re...]; *gerunziul* are la terminație un *a* epitetiv: cazănda, putănda [căzând, putând] etc.

nuntaie, mănunțel], pără, păr, păra [dar și până], nimărui și nimănuî etc. În Munții-Apuseni, se mai aud azi, ici și colo, cuvinte ca; päre (pt. pâne) la Lăpușeni; sarle purle [pune sare], puri aculo (pune acolo), d'apăräm [deapănă], rändurică, d'armăros [viermănos] etc. toate la Arieșeni; pără și păr la [până la], ineapăru [jneapăn], paltin[r]u, la Scărișoara. În deobște aceste cuvinte rotacizate, puține la număr, se mai aud din gura femeilor și bătrănilor. Disparația rotac. a fost pricinuită de ridicolul „la care sunt expuse subiectele vorbitoare, atunci când îl întrebuințează“ [S. Pușcariu].

Sintaxa. Adjectivul nu se articulează, dacă subst. e nearticulat: bure damarețe [bună dimineața]; *pronumele*: care, cel, cest, apar articulate: carle, țela, țesta; la *substantiv* nu se pune pre [pe înaintea numelor de ființe [la Acuz.]; ca și în lb. slave, aflăm nenumărate înlănțuiri *de verbe perfective cu verbe imperfective*¹⁾ — de cele mai multe ori — cu ajutorul unui prefix: imperfectivul misli [a se găsi], devine perfectiv: domisli [a-și aduce aminte] etc.—; *verbe cu nuanță iterativă* [de repetiție]: pt. dacor. a spăla, avem istror. spălat-a, dar pt. dacor.: în fiecare dimineață spăla, avem istr.: saka damarețe spelaveit-a; *intrebuițarea mai largă a infinitivului* [în locul indic. precedat de: că, ori al subjonct. din dacor: se fațe plânze, n'a vrut zițe; *eoristul (perf. simplu)* și *M. M. C. Perf.* au fost înlocuite cu perfect compus; *conjunct.* se formează cu se, dar mai ales cu neka; *numeralul* nu se leagă de subst. prin prep. de: dvaiset și patru an [24 de ani].

Lexicul. Din cauza inovațiilor lingvistice notate mai sus și a lexicului în care au pătruns o mulțime de termeni streini [croați și italieni, mai ales], dialectul istrorom. este cel mai greu de priceput. Totuși, Istror. au păstrat în vocabularul lor o serie de cuvinte latine, pe care Dacorom. nu le au. Astfel: A) asir [măgar], ăniurbă [*in-

---

Imperfectivă este o acțiune, care deșteaptă în vorbitor ideea unei continuități, neînsoțită cu ideea de început ori de sfârșit [de pildă; a dormi: doarme de un ceas, de două etc.]; *perfectivă* este acțiunea unui verb, care trezește în vorbitor începutul ori sfârșitul [a adormi acum, va adormi acum].

· obviare=a întâlni), ăntru [înainte), ii [ire=a merge), iuve [ubi=unde), rmar [armarium=dulap),
 · sâr [sanus, a, um=sănătos]; B) elemente lat. cu
 · sens schimbat: [a] cața cu înțelesul de a [se] acăța, dar și cu cel vechiu de a prinde, a căpăta;
 · ăns=însuși, dar și singur ca la Slavi; [ă] nsura
 · fie că e vorba de bărbat sau femeie; cl'ema=a
 · chema, dar și a cere, a pretinde; țere nu însemnează a [cere, ci a căuta etc. etc. Elementele
 streine din vocabularul istriian sunt foarte numeroase. Primul loc îl ocupă cele *slave*, apoi cele *italiene* [din dialectul venețian, pătruns prin filieră croată] și — în stârșit—cele *germane*. Din cauza izolării sale, comuna Jeiăni este cea mai conservatoare. Românii Apuseni au dat la rându-le cuvinte în lexic, toponimie și onomastică Serbo-Croaților: Banișor [regiunea Krajiște-Vlasia); Barbat, Barbace, Barbatovac; Bucium [localit. în Herțegovina); Bunilo, Bunej, Bunovici, Bunișici; Kraciun [nume propriu]; Ficior [nume propriu]; pato, sașo (4, 6) în graiul păstorilor, când își numără oile; plaj [plaiu); Rotunda [localit. în regiunea Kumanovo); Ursul [nume propriu) etc. etc.

Deasemenea, o serie de *sufixe* [la Sârbo-Croați, luate dela Rom.]: —enda [din —andru, —endru); —[i]șor, —ul [artic. : Radul, Pascul etc.].

Românii apuseni erau însă reprezentați, până la sfârșitul secol. trecut, și de *Veglioți*. Onomastica dovedește că în Veglia erau Români încă din secol. XIV : Stanciul, Mikul etc. La 1321 se vorbea aici de o „vlaske zemlje“. Azi încă, aproape de Poglizza două cisterne poartă numele: Fun-

tura și Fintira („fântână”—formă rotacizată; un sat de asemenea poartă numele Vlasici. Români au fost aduși aici, după unii, în secol. XV [1450—80] de Ivan Frankapan [Giovani Frangipani], care i-a așezat în satele Dubacinița și Poglizza. Ultimul veghiot care mai știa câteva rugăciuni în limba părinților săi, a murit însă la 1875. Dăm — după I. Nădejde — un fragment din rugăciunile culese de canonicul Pacici; „Ciáciu nostru carle ști en cer, neca se spune volia a te cum en cer așa și pre pemint, Pera nostre saca zi de nam astez. Odprostè nam dujan, ca și noi adprostim a lu noștri dujnici. Neca nu na tu vezi en napasovanie, neca na zvabešt de zvaka slabè! Amen“¹⁾.

Asemănări între dialecte.

Cu toate deosebirile dintre dialecte, constatăm și o seamă de asemănări între ele, în ce privește tratarea sunetelor, a morfologiei și sintaxei latine. Astfel:

În *Fonologie*:

Vocalele neaccent. se închid; a. o, e, ă, u, i.

a *neacc.*=ă: gallina — găină [dacor.], găl'ină [arom. mglrom.], gal'ire [istr. ă=e, a];

o *neacc.*=u: conosco = cunosc [ar.], cunosc [dacor. mgl. istr.];

e (i) *neacc.*=i: fraxinus=frasin [dacor.], frapsin [ar.], frasin [mgl.], frasir [istr.];

Vocalele finale (i, u) neacc. au început să se

1) Ciáciu=tată [sl.], spune [expono — a arăta, cu sensul lat.], saca [it.]=fiecare, odproste [sl.] iartă, dujnici [sl.]=greșeli, napasovanie [sl.]=năpastă, ispită.

rostească șoptit sau, după anumite consoane, săi amuțească: melum=măr [dacor.], mer [ar. istr. mglr.]; oameni [dacor.], omir [istr.], oamin [ar.], uamin [mglr.];

Consonantele finale au amuțit — cu excepția câtorva monosilabe: lupus=lupum=lup [dacor. ar. mglr. istr.];

b și v — intervocalic — s'au prefăcut în *u*, care deseori a dispărut: caballus=cal [dacor. ar. mglr.], ca [istr.]; vivu=viu [dacor.], viiu [istr.], yiu [ar.], giu [mglr.];

l intervocalic se rotacizează: mola=moară [dacor. ar. mgl.], more [istr.];

Un *i* următor preface pe *c* și *t* în *ț*, pe *d* și *g* în *dz* [în unele regiuni *z*], pe *s* în *ș*, pe *l* în *l'* [la dacor. *i*], pe *n* în *ñ*, [la dacor. *i*, la unii și *n*.]: invitio=învăț [dacor.], nmeț [istr.], nvețu [ar.], anveț (mglr.); medium=miez (dacor.), nedzu (ar.), nez (mglr.), ml'ez (istr.);

Un *n* următor preface pe *g* în *m*, iar un *t* și *s* următori pe *c* în *p*: lignum=lemn (dacor. mglr.), lemne (istr.), lemn (istr.); lacte=lapte (dacor.), lapte (istr.), lapti (ar. mglr.).

În *Morfologie*: *Cazurile se formează la fel*: o singură formă pt. N. Ac. și Abl. la toate decl. și numerele [procesul se explică firesc din lat.: casa, [in] casam. [in] casa au dat toate=casă]; o singură dezinență pt. Genet. și Dativ; *declin. art.* se face cu ajutorul lui ille [-le] sau illum [-lu]; *numeral card.* se formează dela 11—19 în consonanță cu albaneza și lb. slave [după tipul: unus [su] per decem; *numeral ordinal* se formează

ca la Abl., prin adăugarea unei terminații identice cu encliza *-le*; *Conjunct.* are aceeași formă ca și Indic. pr.; *Imperat.* verbelor în *-esc* are forme scurte; *Perf. compus* se formează cu Indic. lui *habere*; *Viitorul* cu *velle*.

În *Sintaxă*. *Genetivul* se formează cu prep. *de*; *Dativul* numelor proprii — masculin — e precedat de art. : *lui* (lu); *articolul* e de obicei enclitic; *gradația* se face cu *ma[i]*; *pasivul* se exprimă mai ales prin reflexiv; *infinitivul* este înlocuit prin propozițiuni secundare.

În *Lexic*. O parte din termenii latini au fost înlocuiți cu termeni slavi. Astfel: *babă* [dacor. ar. mglr.], *babe* [istr.], în lb. romanică: *vetula*; *clin* [dacor. istr.], *cl'in* [ar. mglr.] în lb. romanică: *cuneus*; *casă* [dacor. ar. mglr.], *cose* [istr.], lb. roman.: *falx*; *gol* [dacor. ar.], *go* [istr.], *gol* [mglr.], lb. romanică: *nudus*, *vaccus* etc. etc.

Un alt lot de cuv. — de origine latină — au alt sens în dialectele limbii noastre decât în limbile romanică: **allargo* [dela *largus*] pt. *curro* [din celelalte limbi romanică], *anima* pt. *cor* [din celelalte limbi romanică], *callis* cu sensul de drum, *mergo* [în locul lui *ire*, *vadere*; sensul schimbat: a cutunda, în lat. cl.) *tener* [cu înțelesul de tânăr, nu cu cel din clasică: *gingaș*], etc. etc.

Identitățile dintre dialecte dovedesc, că a existat în vremuri străvechi o epocă de dezvoltare comună (epoca străromână).

Locul limbii române între limbile romanică¹⁾.

---

1) Rezumat din discursul de recepție la Academie al lui S. Pușcariu [1920].

Limbile romanice au fost împărțite — precum urmează — de filologii mai jos citați:

W. Meyer-Lübke: *româna, dalmata, retoromana sau ladina, italtana, sarda, provensala, franceza, spaniola și portugheza*;

Friderich Diez: *grupa estică*: italiana și româna; *grupa sud-vestică*: spaniola și portugheza; *grupa nord-vestică*: provensala și franceza;

Bartoli: *grupa apenino-balcanică*: italiana, dalmata, româna și elementele latine diu graiul Albanезilor, Neogrecilor și Slavilor balcanici; *grupa pirineo-alpină*: provensala, franceza, spaniola, portugheza.

Dintre limbile romanice, lb. română a avut legături mari intense cu limba italiană.

Dar și între limbi despărțite geograficește întâlnim asemănări.

Astfel limbile rom. și sardă au tratat aidoma grupele latine: Qua și gua; în aceste două limbi nu se conservă elementul velar (k și g) ca în celelalte lb. romanice, ci cel labial (p și b): Quattuor = patru [rom.], battoro [sard.], e qua = apă [rom.], ebba [sard.], aqua = apă [rom.], abla [sard.]; excepțiile dela regula de mai sus urmează aceeași cale în ambele limbi: qualem = care [rom.], cale [sard.], quando = când [rom.], cando [sard.], etc.; în fonologie, voc. u s'a păstrat la Sarzi, Români, Albanezi și Dalmați, n'a trecut la o ca în celelalte lb. romanice: furcă [rom.], furca [sard.], forca [it.], fourcha [reto-rom.], forca [prov.], fourche [fr.], horca [sp.], forca [portg.]; la Români și la Sarzi, s'a păstrat deasemenea în lexic o seamă

de cuv. lat. care nu se găsesc în celelalte lb. romănice: *admissarius*=armăsar [rom.], *ammesardzu* [sard.], *ad+supra* = *asupra* (rom.), *assubra* (sard.); *carrare=căra (rom.), *carrare* (sard.); *certare*=certa (rom.), *keltare* (sard.); *frigus*=frig (rom.), *frius* (sard.), în celelalte limbi romănice: *frigidus*; *haedus*=ied [rom.], *edu* (sard.); *rupere (pt. *rumpere*)=rupe (rom.), *rupere* (sard.); *scire*=ști (rom.), *iskire* (sard.), în celelalte limbi romănice *sapere*. Asemănările acestea nu sunt însă — crede S. Pușcariu — decât întâmplătoare. Bartoli afirmă, că tratarea identică a grupelor *qua* și *gua* în sardă și rom. se reduce „la un fenomen dialectal de origine osc-umbrică și formele cu labială au fost aduse în Sardinia și Dacia-Moesia de coloni italieni care aveau încă pronunțarea aceasta dialectală“¹⁾.

O limbă unitară, preromanică, pentru tot teritoriul roman n'a putut exista decât până în secol. IV; din acest idiom s'au născut limbile neoromănice. Până în acest secol, legăturile dintre strămoșii Românilor și acei ai Italianilor au fost intense. Dovadă: amuțirea consoanelor finale *s* și *t* (trei, noi, voi, dai (rom.); trei, noi, voi, dai (it.), diftongarea lui *e* scurt înainte de *n* (în paroxitone), conservarea pluralelor în ora, vitalitatea prefixului lat.: *extra*²⁾, identitățile lexicale: *astare*=a sta (rom.), *astare* (it.=a fi de față); *coliclus*=

1) S. Pușcariu: Locul limbii române între limbile romănice (pg. 18)

2) *l* intervocalic=*r* (în rom. și dialectele it.: lombard, genevez, emilian).

curechiu (rom.), colechio (it.); gemitus=gemăt (rom.), gemito (it.); infigere=înfige (rom.), infirgere (it.).

Comunitatea lingvistică italo-străromână s'a întrerupt la finele secol. IV, când imperiul roman se împărți în: imperiul de apus și imperiul de răsărit. Din acest veac, cele două ramuri romanice evoluează separat. Asupra lb. romanice-apusene influențează o seamă de factori cu totul deosebiți: religia (catolică aici, ortodoxă în Est), cultura (latină în Vest, greacă și slavă în Est), popoarele germanice și poporul arab (popoarele grec și slav în Est).

In comparație cu celelalte lb. romanice, lb. noastră este mai conservativă—în ce privește anumite elemente lexicale și fonologice. Astfel, u scurt a fost menținut la noi, Sarzi, Albanezi și Dalmati, o — fie scurt ori lung — a dat aceleași rezultate [locus=loc, pomum=pom]; e scurt însă s'a diftongat nu numai când era urmat de o consoană (ca în majoritatea lb. romanice), ci și de consoane (pectus=piept) — dovadă că anumite tendințe — în germene în lb. peromanică — s'au generalizat, evoluând separat în lb. română; lb. noastră păstrează deasemenea nealterate consoanantele afonice: p, t, c, s, f — spre deosebire de lb. romanice din Vest (ripa=râpă, rota=roată, focus=foc, casa=casă). Conservatismul consonantic al lb. române apropie mult lb. noastră de lb. latină.

În morfologie, româna este singura lb. romanică, în care se mai păstrează vocativ, în *e* (Doamne, nepoate), dativ, fem. de decl. I și II (*casae*

=unei *case, morti*=unei *morți*), folosirea ca encliză a pron. demonstr. *ille* (toate fenomene caracteristice preromanei). Spre deosebire iarăși de celelalte lb. romanice, lb. română formează viitorul cu *volo* nu cu *habeo*, dar e mai fidelă preromanei, când folosește prezintele pt. viitor („viu mâine la tine“), întrucât preromana pierduse dezințele—bo și am dela viitor (*cantabo devenise canto*); limba noastră nu cunoaște perfectele în—*dedi*, la fel răspândirea particulei *che* (it.) *que* (fr. sp. port.), sufix—*ittus* (necunoscut), adverbele în—*mente* (necunoscute Dalmației și unei părți a Italiei Sudice); ca în Italia Sudică, româna întrebuintează adjectivul ca adverb. În lexic, multe dintre cuvintele lat. au fost înlocuite la noi prin cuv. streine—în deosebi slave (una din deosebirile de seamă dintre lb. romanice de vest și lb. română). Astfel, au fost înlocuite în rom.: *amare* cu *a iubi*, *amicus*—*prieten*, *carus*—*scump*, *centum*—*sută*, *certus*—*sigur*, *finis*—*sfârșit*, *infans*—*copil* etc. [Unii termeni: *frigidus*, *solus*, *tabula* lipsesc și în dalmată, alții ca : *laborare*, *tempestas*, *pater*, *sponca* lipsesc în dalmată, alb. și it. de Sud]. În schimb, avem termeni din lat. populară [vulgară], păstrați numai la noi: *adjutorium*=*ajutor*, *blanditia*=*blândețe*, *deprehendere*=*deprinde*, *languidus*=*lânged*, *placenta*=*plăcintă*, *Romanus*=*Român*. Numărul acestor cuvinte se ridică la 120, cam 5—6% din totalul cuv. de orig. lat. din românește. În afară de acești termeni, sunt alții — tot de org. lat. — care se găsesc la noi, Dalmați și Albanezi: *deinter*=*dintre*, (rom.), *drante* (vegl.),

densus—des, [rom), dais (vegl.) etc. etc. ; ad—maņe
=amâna (rom.), menonj (alb.), cerebrum=creier
(rom.), kril (alb.=cap); etc. etc. Dar dintre cuv.
lat. păstrate la noi unele au un înțeles, pe care, în
lb. romanice nu-l găsim: anima=inimă (rom.), „su-
flet“ la Romanii din Vest, excaldare=a scâldea,
în Vest: a opări; *insignare=a însemna, în Vest:
a învăța pe cineva etc. etc.

Deosebirea cea mare dintre lexicul lb. române
și acel al lb. romanice din Vest stă însă în influen-
țele pe care le-au suferit cele două grupuri: asu-
pra lb. noastre se exercită infl. albaneză, slavă,
medio—și neogrecescă, turcească, maghiară etc.,
asupra lb. romanice din Vest: lb. latină, ger-
mană, arabă etc.

Din cele de mai sus și din cercetările ling-
viștilor făcute asupra circulației cuv. reise, că lb.
română „nu e mai romanică, nici mai puțin ro-
manică, decât limba italiană, fanceză sau oricare
alta, ci pur și simplu romanică fără comparativ...
Românii de azi continuă a vorbi limba romană
din Estul Imperiului“. Limba noastră este deci
singura reprezentantă a ramurei latine de Est.
*Ea se apropie mai mult de dialectele italiene, de
dialectele retice (friulian și ladin) și vegliotă—ultima
fiind considerată: „comme un parler intermédiaire
entre le roman d'Italie et celui de la péninsule
balcanique“*²⁾. Concordanța dintre romără și ve-
gliotă merge până la intime procese fonologice:
cs, ct=ps, pt (în rom. și vegliotă), gn=mn (rom.

1) S. Pușcariu: op. cit. pg. 41.

2) Ov. Densușianu: op. cit. pg. 232.

și vegl.). Intre Ifalja septentrională și Moesia ori Panonia existau legături, făcute prin intermediul Dalmației. Limba română separată însă din secol. V—VI de restul lumii romanice se dezvoltă în cadrul balcanic, luând — încetul cu încetul — înfățișarea ei de astăzi. *Deosebiriile cele mai de seamă, pe care fonetica lb. române le prezintă față de fonetica celorlalte limbi romanice sunt:* ațonizarea vocalelor finale (*ieri* de *ex.*) împreună cu o scurtare atât de mare la sfârșitul cuv., încât nu mai pot servi ca element de sprijin al silabei (la Istr. *i* afonizat a căzut: *bur* pt. *bun* și *buni*; *păzea*, imperativ pt. *păzește*). nazalizarea vocalei înainte de cons. nazale, masarea energiei de rostire la începutul cuv. (deaceia cons. și grupele de cons. inițiale s'au păstrat intacte: *barba*, *vinum*, *blandus*, *branca*, dar *sebum*=*seu*, *riuvus*=*râu*), amuțirea consoanelor finale (*s*, *m*, *t*, *nt*), funcțiunea de sunete vicarii a lui *ă*, *â* având un rol asemănător cu cel al franc. *e* mut (în cazuri de perplexitate: *ăă...*), prezența vocalelor eterorganice (*ă*, *â* — pe care streinii nu le pot pronunța, deși uniile au: Portughezii, unele dialecte ital. meridionale, Bulg. și Alb.: *ă*; Turcii și Rușii: *â*), acomodarea și diferențierea regresivă (sunetul următor influențează pe cel precedent și-l modifică: *velarele* se prefac în labiale sub infl. unui *t* sau *s* următor: *octo*=*opt*, *coxa*=*coapsă*, *a*, *e*, *o* se transformă din cauza lui *n* și *m*+ocluz. în *â*, *i*, *u*: *campu*=*câmp*, *bene*=*bine*, *bonus*=*bun* etc.

Alți Români de peste hotare.

În afară de ramurile românești notate în P.

Balcanică, mai avem Români în următoarele regiuni : în *Banatul sârbesc* : 150.000 ; între *Dunăre, Morava, și Timoc* : 350.000. peste *Nistru* (în „Republica moldovenească“, Podolia, Cherson etc.) : 800—900.000, în *Bulgaria* (în partea de Nord, sunt grupați în jurul Vidinului continuând marele grup din Serbia, depe valea Timocului — apoi în regiunea : Vratsa, Plevna, Svistsov, Rusciuk ; grupe răslețe se găsesc în interiorul Bulgariei și până în Balcani) : 130.000 ; în *Ungaria* : peste 1.500.000, în *Slovacia* (câteva sate), în *America* 300.000. În migrațiunile lor păstorești Români au pătruns adânc în P. Balcanică. Dovadă stă toponimia (Negrișori, Corona etc. în Serbia, Bunovici, Dimitor în Bosnia, Hrminija adică România—munte la Serajevo etc. etc.) și lexicul din graiul Bulg. Sârb. Croat. Gr., Slov., Rut., Rus, Pol., Ung., unde găsim cuvinte ca : mugur, ciutură, turmă, curastră, jună etc.

INFLUENȚELE STREINE

Asupra limbii române s'au exercitat—din cele mai vechi timpuri — numeroase influențe. Amprenta lor în lexicul nostru este atât de vizibilă, încât filologii au simțit nevoia de a număra termenii latini și eterogeni din limbă. Astfel, Cihac găsește din 5765 cuv. al dicționarului său etimologic : 1165 de orig. lat., 2361 slave, 965 turcești, 635 neogrecești. 589 ungurești și 50 albaneze.

Influențele

În ordine cronologică, influențele primite de lb. română sunt :

Infl. greacă. Ov. Densușianu deosebește trei faze în exercitarea acestei influențe: I *faza romanică*, II *faza bizantină*, III *faza fanariotă*. Din primul lot de cuvinte — pătrunse în întreaga românită — fac parte: înger, botez, blestem, argea, broască, brotac, bute, căscă, cauc, doagă, drum, amăgi, mângăia, mărgea, martur, maț, mic, urmă, urgie, farmec, râncheză, samar, spân și zeamă. Diclescu, care a studiat la rândul-i infl. gr., elimină dintre acestea pe: argea (considerat trac), pe bute și cauc (care ar putea fi latin) și deosebește mai multe faze în ce privește pătrunderea elem. vechi gr. în limbă (secol. II—VII): I *faza romană* (când termeni gr. pătrund în întreaga întinătate): burete, cămară, căpistere, cață, cățuie, ceteră, marmură, paltin, schiop, sămar, teacă; II *faza colonizării* (cuvinte gr. aduse de coloniști în Dacia); III *faza invaziilor* (din timpul ocupației gepide și până cel mult în secol. VII). Diclescu consideră printre elementele vechi gr. și cuv. dialectale: *ionice, doric, eolice* (drum, brotac: ionice; sarică: doric; zgură: eolice; etc. etc.

Elemente vechi gr. sunt în rom.¹⁾: curmeiu, mărar, busuioc, cursă, spate, spetează, targă, sculă, colac, a cotropi, beregată, plămân, splină, hârcă, scăfârlie, ciumă, mesteacăn, dafin, ismă, mință, cimbru, cicoare, scaiu, mătrăgună,omidă, șo-

---

1) Socotite de Diclescu în afara celor notate mai sus.

pârlă, cărăbuș, licuriciu, lespede, geană, mire, etc.

În *toponimie*, Diculescu consideră grecești: Pârâng, Tâmpa, Frata, Bârsa, Dipșa.

În *onomastică*, sufix.—*ache*: Mihalache, Vasilache etc.

În *derivație*: sufixele: —*ie* (pt. subst. abstracte), —*asă* (sufix moțional fem.), —*ez* (sufix verbal), —*eiu* *ârlă* și *ânără* (sufixe obscure, nesigure; în *fonologie*: *v* gr. trecut la *u*: trufie, papură, martur.

Elementele noi gr. pătrund în limba noastră în: *epoca bizantină* (până cel mai târziu în secol. VI—VII) și *epoca fanariotă*. Din prima epocă, termenii gr. au pătruns la noi prin filieră slavă, albaneză sau chiar gr. întrucât infl. acestei limbi se întindea în Evul-Mediu până în Moesia superioară: agonisire, argat, arvună, cămilă condeiu, cort, crin, curcă, lipsire, mirosire, prisos, proaspăt, stol, straichină, temeiu, tigiaie, văpsire etc. Nicio urmă — din această epocă — în fonologie ori morfologie; *epoca fanariotă* (secol. XVIII) este cea mai săracă. Termenii folosiți de protipendada vremii au disparut cu totul azi: firitisi, filotim, pliroforisi etc.

*Infl. albaneză*¹. În ce privește originea Albanezilor, istoricii și filologii sunt împărțiți. Unii îi cred Iliri: Thunmann, Bopp, I. G. von Hahn, alții — când Iliri, când Traci: Tomaschek, Schuchardt, Hasdeu, Kretschmer, Pauli, Jirecek, Iorga, S. Pușcariu, Philippide²), Densușianu, Capidan.

1) Din perioada romană și până în secol. X—cel mult.

2) Care îi crede Panoni, în cazul că n'ar putea fi nici Traci—nici Iliri.

Referitor la patria lor, N. Jokl, Weigand, P. Skok, V. Pârvan etc.—îi crede veniți în locurile de azi din Nord (dovezi: terminologia maritimă de origine venețiană, sl. sau tracă, vechile numiri topice de orig. slavă, pomenirea în documentele din secol. XI în locurile de azi); Jokl socotește că patria Alb. va fi fost undevă între Iliri și Traci, într-o regiune unde se vorbea latina și care avea legături cu lumea greacă. (Adică, undeva la Est de Muntenegru: vechea Dardanie). Al. Balotă îi consideră urmași ai Traco-Ilirilor, iar identitățile din lexic, morfologie și fonologie ca rezultat al substratului comun traco-ilir și al simbiozei albanoromâne, care a durat până în secol. X.

Albanezii sunt împărțiți în două grupe prin râul *Shkump*: la Nord, se vorbește dialectul *ghëg*, la Sud, dialectul *tosc* (cu care lb. noastră are cele mai multe asemănări). Între cele două dialecte sunt deosebiri mari privind religia (cei din Nord sunt în majoritate catolici), lexicul, tradițiile, felul de traiu etc.

Asemănarea dintre alb. și rom. atinge și o parte din lexicul lat. Astfel, și la Rom. și la Alb.: *consocer*=*cuscru* (rom.), *kruschk* (alb.), *horrere*=*auri* (rom.), *urrenj* (alb.), *imperator*=*împărat* (rom.), *mbret* (alb.), etc.

În lb. română sunt în lexic o seamă de cuv. care sau *au venit din albaneză* (de o infl. precis albaneză majoritatea filologilor se îndoiesc) sau sunt moștenite din *fondul traco-iliric*: *buză*, *ceafă*, *grumaz*, *moș*, *ghiuș*, *brâu*, *căciulă*, *fluier*, *mânz*, *șap*, *urdă*, *brad*, *mazăre*, *sâmbure*, *baciu*,

barză, viezure, abur, vatră etc. (în total 52); din rom. în alb. au pătruns vreo 40 termeni prin migrațiunile Vlahilor în Balcani și poate chiar înainte, în epoca premergătoare dialectelor: sus, mănăr (ar. mănăr=mielul pus la îngrășat), kuatse (cuafin—oaie cu pete roșii), kërrigë (cârlig de împletit), strumullar (strămurare), kurthë (cursă), forkul'itse (furculiță), mil'uar (mioară), etc.

Identitățile dintre cele două limbi: în fonologie: amuțirea lui *b* intervocalic și contragerea celor doi: *a* (*aa*): caballaus=cal (rom.), kal [alb.]; *l'* *n'* prefăcuți în *i*: milia=mie [rom.], mijë [alb.], venio=vin [rom.], vij [alb.]; rotacismul lui *n* intervocalic [la Albanezii tosc, la Moți și Istrieni]; *a* neeac.=ă (*ă* este cu deosebire folosit în dialectul tosc; aici, aproape toate cuv. se termină în: ă); în morfologie: folosirea enclizei, dublă articulare [miku i mirë=prietenul cel bun; în celelalte lb. romanice: *le bon ami* etc.], lipsa art. după prepoziții [në kal=la cal; în fr.: chez, sur+le, la;) *o* precedă numeral. cardin. sută [o sută de oameni], formarea numeral. cardinal cu prep. spre dela 11—19, ca în lb. slave etc. 1].

O. Densușianu consideră ca influențate de lb. albaneză: pers. I dela habeo: *am* [sub infl. lui *kam*, alb.], pers. III dela același verb: *a* [alb. *ka*]; în fonologie, trecerea lui *c* la *g*: aprig, stâng, vitreg; în derivație, sufix.—ză [spetează, gălbează].

Concluzia firească a acestor coincidențe lingvistice este următoarea: în perioada romană și chiar

1) Vezi capit.: Uniunea lingvistică balcanică.

ceva mai târziu (*Jokl și Balotă cred că până după secol. X*), străromanii au trăit în apropiere sau chiar laolaltă cu Albanezii. Intemeiat pe acest fapt, S. Pușcariu admite că o parte din strămoșii noștri au locuit la Sudul Dunării, întrucât nu poate acorda credit ipotezei lui Pârvan, care așează comunitatea albano-română în N. fluviului.

*Influența germană*¹⁾. Probe necontroversate despre influența veche germană asupra limbii române nu avem. Cercetătorii de până acum au dat o serie de termeni, care au suscitât ample discuțiuni contradictorii, deși e cert că neamuri germanice au locuit în părțile noastre câteva secole [în secol. I Marcomanii, din secol. III—VI: Goții, Ostrogoții, Herulii, Gepizii, Longobarzii, Avarii]. Filologi ca: Ov. Densușianu, Zauner, Skok, Bruch, Rosetti etc. reduc importanța influenței germane asupra limbii noastre. Ei admit ca având o origine veche germană (până în secol. VI, deci): *nasture*, cu *tropul* [dela *trop*], *a cutropi*, *sternut* [strănut]. *Giuglea*, *Gamillscheg*²⁾ ș. a. alătură acestora pe: *stinghe*, *strungă*, *a băga*, *zgribuli*, *fulg*, *tufă*, *pungă*, *fară* [neam], *râncaciu*, *rapăn*, *targă*. *Diculescu* socotește la 300 numărul germanismelor vechi: *butuc*, *mârțoagă*, *burtă*, *harnic*, *grind* etc. etc.—, în toponimie: *Gilort*, *Lotru*, *Bahlui*, *Vaslui* ș. a., în onomastică: *Badea*, *Bindea*, *Manea*, *Ulea*, *Arca* etc.

---

1) R. Loewe și la noi *Diculescu* au exagerat numărul elementelor lexicale germane; M. Lübke, *Gamillscheg*, *Giuglea* și *Canoel* susțin posibilitatea unor împrumuturi vechi germane.

2) În lb. română ar exista 26 germanisme vechi.

Influența slavă. „Slavii ne-au influențat sub raportul rasei, al limbii, al organizării sociale și de Stat, sub raportul cultural și bisericesc“¹⁾. În limbă, termenii sl. au început să pătrundă din secol. VI—VII, dacă nu chiar mai târziu, între secol. VIII, când legile fonologice își închiseseră porțile, și secol. X, când strămoșii Aromânilor nu mai locuiau cu ceilalți Români /Capidan și S. Pușcariu²⁾. Influența slavă este atât de puternică, încât istorici ca : C. C. Giurescu și I. Bogdan cred că „nu poate fi vorba de popor român înainte de absorbirea elementului slav de către populația băștinașă românească în cursul secol. VI—X“. Deasemenea, din cauza prea multor termeni slavi din limba noastră, Weigand a fost tentat să afirme, că lb. română ar fi „un fel de romano-slavă“, iar Ov. Densușianu să scrie, că „invazia slavă a determinat transformarea romanei balcanice în lb. română“, părere pe care mulți filologi n’o împărtășesc (S. Pușcariu, de pildă).

Oricum, fapt cert este că infl. sl. s’a manifestat mai mult cantitativ decât calitativ și „nu numai în sens orizontal, simbioză dela popor la popor, ci în mare parte în sens vertical, dela Slavul cuceritor la Românul autohton“³⁾.

Toponimia și onomastica însă dovedesc cohabita-rea slavo-română. *Onomastica*: Dragu, Drăgan, Dragomir, Lațcu, Mirea (Mirescu), Mircea, (Mir-

---

1) C. C. Giurescu: *Istoria Românilor*, I, pg. 238.

2) După părerea slavistului I. Bărbulescu: în secol. X.

3) S. Pușcariu; *Limba română*, I, pg. 307.

cescu), Stan, Vlad, Vlaicu, Voicu etc. — *Toponimie*: Iaz, Izlaz, Izvorul, Ostrov, Cerna, Dâmbul, Dâmbovița, Dumbrava, Rast, Slatina, Slănic, Toplița, Bălgrad etc. La sfârșitul secol. VII, Țara-Românească era denumită „Țara-Slavilor“. Cele mai vechi împrumuturi din slavă sunt din *paleoslavă* sau *vechea slavă* (fr. paléoslave, vieux slave, germ. altkirchenslavisch¹). Vechea slavă (paleoslava) nu este limba bulgară veche, cum se afirmă greșit, ci o limbă scrisă, artificială, care are la bază numai dialect. bulg. vorbit în secol. IX, în jurul Salonicului. Vechea slavă ia naștere în urma traducerilor făcute din grecește de Ciril și Metodiu a Evangheliilor — în graiul bulgaro-macedonean din jurul Salonicului — pe care cei doi frați îl literaturizează. Discipolii lui Metodiu și Ciril se așează în două centre: Ohrida și Preslav, primul centru fiind în preajma domeniului sârbo-croat. Dar, în secol. XVI—XVII limba sârbă este impusă în întreaga Peninsulă Balcanică, astfel că „vechea slavă bisericească“ devine limba bisericii ortodoxe slave și române. Această limbă influențează frazeologia și topica primelor noastre traduceri din slavă. Deaceea, Al. Rosetti împarte elementele slave în: *savante* și *populare*, deosebind în rândul celor dintâiu două grupe: a) *savante*, cu caracter profesional (ca de pildă termenii din traduceri religioase ale secol. XVI, dispăruți în bună parte), b) *savante devenite*

---

1) Miklosich în „Prefatio“ dela „Lexicon“ scrie despre paleoslavă: „inter slavicas linguas primum obtineat locum“,

populare (colindă, Hristos, icoană, idol, Iisus, liturghie, popă, vecernie, vlădică etc.).

Ținând seamă de *criteriul cronicologic*, termenii slavi au pătruns în limba română în 3 epoci: I *epoca veche*: secol. VI—XI; II *epoca primelor organizații naționale*: secol. XIII; III *epoca nouă*: secol. XIV—XIX, în care distingem: *infl. slavei de Sud*: bulg. și sârbo-croate, a *Sl. de Nord-Est*: urcainiană și rusă și a *Slavei de Nord-Vest*: polonă.

Influența slavă s'a exercitat cu deosebire în lexic. Printre termenii vechi slavi (intrați înainte de secol X — XI) cităm: *babă* (v. sl. baba), *blid* (v. sl. bljudo), *bob* (v. sl. bobu), *clește* (v. sl. klešta), *coajă* (v. sl. koza), *grădină* (v. sl. gradina), *lene* (v. sl. leni), *livadă* (v. sl. livada), *plug* (v. sl. plugu) etc. etc. Termenii vechi sunt atestați atât în dacorum. cât și în arom.

În *lexic*, infl. slavă a pătruns în toate ramurile; exprimând: *raporturi sociale*: boier, slugă, răscoală, pribeag, grădinar etc.; *familiale*: nevastă, nene, babă, ibovnic; *particularități fizice sau morale*: bicisnic, destoinic, gângav, pleșuv, costeliv, grozav, milostiv, blajin, gârbov, cârn, ș. a.; *partți ale corpului*: trup, gușă, stomac, obraz, gleznă, crac; *felul îmbrăcămintei*: cergă, cojoc, șapcă, suman; *partți ale locuinții*: coteț, grădină, grajd, ogradă, pivniță, sfoară, baie; *hrană*: colac, oțet etc.; *noțiuni agricole*: brazdă, snop, plug; *comerciale*: precupeț, ucenic; *militare*: pușcă, războiu, steag, strajă, trâmbiță, izbândă; *timp*: ceas, vreme, veac; *fauna*: bivol, dihor, găscă, prepeliță, știucă; *stări sufletești*: dăruire, iubire, miluire, pă-

cătuire etc.; *flora*: lobodă, mac, măslin, ovăz, pelin, răchită, sfeclă, etc., etc.

Derivația. Prefixe :

Ne—[negație ; uneori, sens pejorativ] ; neadevăr, nemilostiv, netrebnic, nevinovat, neghiob etc.

Po—[are valoare de întărire] : pocăi [căi], poticni [ticni], popri [opri], ponegri [negri].

Pre—[are valoarea lui : *ex lat.*] : prelucra, preface, presăra.

Prea—[înlocuiește pe lat. *per, prae*] : prea frumos, prea bun, nu *prea* lucrează.

Răs — și *Răz* — [Ov. Densușianu separă aceste două perfixe ; Al. Rosetti le acordă aceeași valoare] ; ele înlocuiesc pe lat. *re*—, arătând repetiția : răsgândi, răstrânge, respinge sau pe lat. *dis*— : răsfira, răscumpăra, răstălmăci, răsbubui [acțiune intensivă].

Ză—[acțiune îndeplinită] : zăurdi, zăuita etc.

Sufixe :

—*anie* [sl.—*anie*] citanie, dihanie, cazanie pățanie ;

— *că* [sl.—*ŭku*] indică naționalitatea, categoria socială, femininul, diminutivul ¹⁾ : Româncă, Basarabeancă. Bucovineancă, Olteancă, Craioveancă, țigancă, boieroaică țărancă, iepuroaică, lupoaică, ferestruică, păsăruică ;

— *eală* (poate sl.—*eli*) cârpeală, cerneală, mo-

---

1) În privința nenumăratelor diminutive pătrunse din sl. la noi, S. Pușcariu spune : „importanța influenței slave nu se recunoaște din cele câteva sufixe, ci din deasa întrebuintare a diminutivelor și din mulțimea de funcții pe care le îndeplinesc ca la Slavi, în limba noastră“.

meală, cheltuială, împărțeală ;

— *eică* [sl.—eika] scurteică, cațaveică, suveică, copeică ;

— *eliște* [sl.—eliste] privelyște, izbeliște, o-preliște ;

— *elniță* [sl.—elniță] cădelniță, cristelniță, chibritelniță ;

— *enie* [sl.—enie] aturisenie, ciudățenie, cumințenie, muțenie ;

— *eț* [sl.—ici] diminutive : călăreț, poduleț ;

— *ic* (sl.—iko) diminutive : frățic, bărbatic, pătic ;

— *ici* (sl.—ice) diminutive : gârliciu, licuriciu, măluriciu ;

— *igă* (sl.—iga) țeplică, verigă ;

— *ie* (sl.—ie, —iia) podgorie, armie, soție, perie ;

— *ină* (sl.—ina) diminutive : stupină, băltină ;

— *iș* (sl.—is) acoperiș, ascuțiș, pietriș ;

— *ișcă* (sl.—iska) diminutive : toporișcă, morișcă, podișcă ;

— *iște* (sl.—iște) iniște, cânepiște, porumbiște ;

— *iță* (sl.—ița, ika ?) diminutive : cheiță, lădiță, bădiță, fetiță, oiță și cuvinte simple : prepeliță, suliță, uliță, undiță ;

— *iv* (sl.—ivo) costeliv, uscățiv, guraliv ;

— *nic* (sl.—nik) amarnic, fățarnic, josnic ;

— *niță* (sl.—nița) botniță, zaharniță, paפור-niță, solniță, pivniță ;

— *og* (sl.—ogu) slăbănog, hodorog, pintenog, (deobicei, cu sens pejorativ) ;

— *ot* și *otă* (sl.—ot, ota) clocot, hohot, tropot, șipot, zgomot ; nagotă, Dobrotă, Dragotă ;

Influențele streine

— *oman* (sl.—oman) augmentative; *gogoman*, *hoțoman*; *suman*, *șoiman*, *cotoșman*;

— *ovina* (sl.—ovina) Bucovina, cioclovină, tes-covină;

— *șa* (sl.—sa) Capșa, Comșa, Focșa, Tomșa (nume proprii);

— *ulă* [sl.—ula, ulea] căciulă, țidulă, bujduță;

— *uș*, —*ușe* [sl.—ușe] diminutive: bărbătuș, măgăruș, găinușă;

— *ușcă* [sl.—uska] diminutive: rățușcă, biciușcă, femeiușcă;

— *an* [sl.—an] augmentative: băietan, șoi-man, fetișcană; masculinul: curcan, găscan;

— *ean* [sl.—ean] originea locală: Craiovean, Muntean, Oltean;

— *eiu* [sl.—eiu] diminutive: cuțiteiu, hulubeiu, curmeiu, știubeiu; ardeiu;

— *aș* [sl.—aș] diminutive: articlaș, cuțitaș, salonaș, copilaș.

„*Calcuri*” *lingvistice* [rezultate ale bilingvismului slavo-român]: *calea-valea* (bg. *goredole*: *gore* =sus, *dole*=vale); *față* cu înțeles de persoană [calchiat după v. sl. *obrazu*=figură, persoană], *lemn* cu sens de pom (v. sl. *drevo*=arbore, lemn), *lume* cu înțeles de lumină [v. sl. *svetu*=lume, lumină], *verde* pentru tânăr [v. sl. *zelenu*=verde, tare], etc.

Onomastica: Aldea, Bogdan, Bran, Ioan, Mareș, Mircea, Neagoe, Vâlcu, Voicu, Radu, Vlad.

Toponimia: Breaza, Cozia, Craiova, Dâmbovița, Ialomița, Lipovul, Novaci, Milcov, Putna, Râmnic. Moldova, Bistrița, Târnava, Topolog,

Zimnicea, Gorj etc.

În *fonologie*, inf. sl. se exercită foarte puțin. Am putea — cel mult — cita aici: diftongarea lui *e* în limba vorbită (*yel*, *yeste*) prin analogie cu vocalele inițiale (*e*, *i*) iodizate în slavă, prezența spirantei velare surde *x* (v. sl.: *xari*): *har*, trecerea lui *z* la *j* (probabilă): *mediu*=*mijloc* (prin analogie cu v. bg. *mezda*).

În *morfologie*; influența slavă ne-a dat: Voc. fem. în *o*, numeral.: *sută*, formarea num. card. dela 11—19 cu *spre*, numărul zecimilor prin multiplicare: 20—90 (*duva deseti*=20), numărătoarea unităților zecimilor: *șaizeci* și *trei* (*sesti deseti trije*), numeroase adverbe: *deobște* (*de+obiste*), *iute* (*ljutu*), *de iznoavă* (v. bg. *izu+novu*), *razna* (v. bg. *razno*) etc.

În *sintaxă*, datorite probabil influenței slave¹⁾ avem: Viitor. anterior și Condițion. trecut (în dacor. prin analogie cu lb. bulg.), dezvoltarea flexiunii reflexive — în deosebi întrebuițarea ei la pers. I. II sing. (*m'am născut*, etc.).

Infl. bulgară și sârbă veche, medie și modernă s'au exercitat din secol. XI—XV).

În *lexic*: domeniul bisericesc: *călugăr*, *cădelniță*, *catapeteasmă*, *popă*, *pristol*, *stareț*, *strană*, *țârcovnic*; domeniul politic: *crai*, *ispravnic*, *paharnic*, *voevod*;

Alți termeni: *ciocan*, *crivăț*, *haină*, *lin*, *liliac*, *melc*, *morcov*, *odor*, *oiște*, *pahar*, *potecă*, *stejar*, *știucă*, *sfredel*, *stup*, etc. etc.

---

1) Al. Rosetti.

In *toponimie*: Vrancea, Vrănceni, Grădiște ;

In *derivație*: sufixele : —aș, —iș, —uș¹⁾: flue-
raș, păunaș, unchiaș, frunziș, mărăciniș, pietriș,
ineluș, măgăruș, lunecuș etc.

Asupra *lb. bulgare*, limba noastră a exercitat
însă o puternică influență din cele mai vechi tim-
puri. Această influență poate fi împărțită în 4
perioade: I *perioada preromană* (infl. lb. române
sub formă romană): koleda, kum, oltar, poganin;
II *perioada paleoslavă*: Craciun, rusalja, paun, sa-
mar, sapun, pstrija (păstrez), ciumă; III *perioada*
expansiunii în P. Balcanică a Românilor din S. Du-
nării (epoca păstoritului și cărvănăritului: cuvîn-
tele au intrat în mai toate lb. balcanice): samar,
spuză, tufă, urdă, coardă, coroană, turtă etc.; IV
perioada mai nouă: cumnat,omidă, șopârlă, nas-
tur etc.

In *fonologie*, lb. rom. a influențat lb. bulg. în
tratarea vocalelor: *a* (neacc.)=ă (strana—strană);
e, o (neacc.)=*i, u* (voda, dete se rostesc: vudă, di-
te), particularitățile întâlnite numai la dialect.
bulg. răsăritene, ca și pronunțarea lui *e* (scurt)
când *ea*, când *e*; accentul de intensitate este tot
o influență românească;

In *morfologie*: desvoltarea enclizei (postpune-
rea art.—*ul* la subst. proprii: Njagul, Stankul etc.).

In *concluzie*: infl. lb. rom. asupra lb. bulg. a
fost mai puternică decât a acesteia (și chiar a
slavei) asupra românei, fiindcă ea a atins și struc-
tura internă a lb. bulg. (fonologia, morfologia,

1] Ov. Densușianu op. cit. pg. 362.

frazeologia); influența a fost mai puternică asupra Bulgariei răsăritene [care se întinde dela râul Iskar spre răsărit până la Marea Neagră și la miază-zi până la Salonic]; caracterul influenței e pastoral [dovadă de vechimea ei].

Influența Slavilor din Nord-Vest [infl. polonă]: se exercită în secol. XIV asupra lexicului și în secol. XVII asupra culturii [prin cronicarii și mitropolii care învățau în Polonia]. În *lexic*: căuș, mocirlă, șold, hrișcă, sdreanță, jac [jaf], etc. — și asupra lb. polone, lb. română a avut deasemenea o influență apreciabilă, lăsând—din epoca migrațiunilor — următoarele urme în *lexic*: nonasko [naș, nănaș], gelaika [găleată], kosar [coșar], kolyba [colibă], klak [chiag], cornut, șut etc. etc.

Influența Slavilor de Nord-Est (infl. ucrainiană și rusă): se exercită în secol. XVIII. În *lexic*: polcovnic (colonel), cazan, ceaiu și o serie de neologisme de orig. lat. intrate prin intermediul ocupanților ruși: administrație, aghiotant, ghegeneral, reghiment (în loc de general, regiment) etc.

Infl. ungară. Ov. Densușianu crede că infl. ungară asupra limbii române s'a făcut simțită din secol. X. Alți filologi (S. Pușcariu, N. Drăganu) pun mai târziu accesul lexicului maghiar în vocabularul nostru. S. Pușcariu crede — astfel — că Ungurii au luat contact cu Dacorom. abia după anul 1000 (în secol. XI). În epoca străromână nu se constată urme de influență maghiară; același fapt în dialecte. Pe de altă parte, Drăganu arată că termenii intrați în lb. română nu se ivesc în documentele slavo-rom. înainte de

sfârșitul secol. XIV, iar în ce privește vechimea împrumuturilor dintre lb. română și maghiară susțin—contra teoriei lui Tremł Lajos—că primii care au dat cuvinte sunt Românii, fiindcă încă din secol. XI—XII pătrund în maghiară elemente ca: staul (ung. stál, istál, stár, istár), mal (ung. mál), etc. Împrumuturile acestea au fost posibile nu în Ardeal, ci în primele regiuni cucerite de Unguri. Așa dar, primele cuv. ung. vor fi pătruns în limba noastră deabia din secol. XII.

Ungurii ne-au transmis o seamă de cuvinte ca: alcătuire, aldămaș, alean, bardă, belșug, bănu, bântui, cheltui, făgădui, fel, gazdă, gând, gin-gaș, , haită, îngăduire, lacăt, meșter, mântuire, neam, oraș, pildă, raită, răvaș, șir, șireag, șoim, uliu, uriaș. vamă, viclean; unele dintre ele sunt de origine germană, dar ne-au fost transmise prin Unguri: chip, gazdă, hotar, ham etc.—, o parte din ele fiind cunoscute numai în Transilvania: băsădi, birău, boaghe, dărab, fișpan, nemeș, se chereș, etc.

În *derivație*, avem câteva sufixe maghiare:

— *șag* (ung.—sag) rămășag, furțișag;

— *șug* (ung.—sug) belșug, meșteșug, prieteșug, vicleșug;

— *ău*: mestecău, codău, lingău, birău, făgădău;

— *ăluesc* (sufix verbal): trebăluesc, probăluesc.

Ov. Densușianu afirmă că ar putea avea orig. ung. și sufixele —*aș*, —*uș*, considerate slave: arendaș, birtaș, codaș, ceteraș, făraș, lăcătuș; —*iș*, —*eș*, ar putea fi apropiate (O. Densușianu) de ung.—*es*: aluniș, stejeriș; chipeș, gureș, oacheș, trupeș.

. În *toponimie*, ne-au rămas dela Ung., în Bucovina: Vama (ung. vám), Hașu (ung. hás), Miclăușa (Miklós; afluent al Moldovei), Humor (hamar); în Moldova și Basarabia: Hangul (hang), Farcașa (Farkas), Tarcăul (Tarka), Ciablăul (Csah (o)ló), Bacău (bakó).

. Ungurii au primit și ei cuv. din lb. română, în deosebi Secuiei și Ciangăii: ardeiu, armaș, bucată, ciutură, cort, coraslă, găleată, noaten etc. (termeni păstorești). Ungurii au dela noi, în toponimie: Maros (Mureș), Szamos (Someș), Koros (Criș), Olt (Olt), Brasso (Brașov), Rozsnyó (Râșnov), Topolcza (Toplița) etc.

Infl. pecenegă. A lăsat foarte puține urme (secol. XI—XIII: Pecineaga, Picineaga, Picinegul (localități în jud. Buzău, Brăila, Tulcea, Muscel).

Ifl. cumană. Cumanii — ca și Pecenegii — sunt popoare de rasă turcă. Ei lasă, ca și cei de mai sus, slabe urme în *lexic, toponimie* și *onomastică*. În *lexic*: ambar, bardac, habar, haram, maidan, taman (probabile); sigur cumane, dă Ov. Densușianu următoarele cuvinte: beciu, toiu, scrum; în *toponimie*: Comana, Comănești, Comanul, Valea lui Coman, Comani, Teleorman (teli+orman=pădure nebună); în *onomastică*: Coman, Comănescu, Comșa; în *derivație*, propabil sufix. toponimic: —ui: Călui, Desnățui, Năui, Geamartalui etc.

Dela *Tătari* și *Nogai*, a căror infl. se exercită prin secol. XIII ne-au rămas în *lexic* probabil următoarele cuv.: arcan, capcană, cobuz, haraba, mârzoci etc. Dela *Cazari*: Căzdrioara (Someș).

Infl. turcească. Se exercită asupra lb. române

În două epoci: I *epoca de infl. directă* (sec. XVI—XVII) și II *epoca fanariotă* (secol. XVIII; prin intermediul fanarioților). Din prima epocă avem toate cuv., deoarece termenii pătrunși în epocă II au fost folosiți numai de pătura cultă; ei se găsesc numai în operele ultimilor cronicari și ale câtorva scriitori ca: Ienăchiță Văcărescu, Beldiman, Bolintineanu.

În *lexic* avem următoarele cuv. de orig. turc.: aba, amanet, basma, cântar, ceacăie, chel, ciorbă, chirie, cusur, cușcuș, dihai, dulap, fudul, geaman-dură, hai-hui, halva, iavaș, leafă, odaie, saltea, soiu etc. etc.¹⁾.

In derivație: Sufixe:

—*giu* (t.—*giu*) barcagiu, cântaragiu, iaurgiu, lam-pagiu, laptagiu, mahalagiu, pomanagiu, scanda-lagiu etc.;

—*lâc* (t.—*lî'k*) caraghiozlâc, crailâc, geamlâc, ha-gialâc, matrapazlâc, samsarlâc.

În *onomastică*, ne-au mai rămas nume ca: Ba-laban, Buicliu, Dudac, Deșliu, Djuvara, Tohan etc.

În sfârșit, în limba noastră se găsesc și un număr redus de cuvinte de *origine țigănească*, folosiți însă de anumite pături sociale. Astfel: biș-tari, ciordi, dili, gini, mardi, pili, paradi, mocles, șuti, șucar, maiales verbe terminate în: *di, li, ni*).

Lexicul nostru a simțit însă nevoia — pentru a reda noțiuni nouă, uneori pentru a plasticiza expresia, alteori chiar pentru a o poetiza — să îm-

---

1) Gr. Graur în „Mélanges linguistiques” socotește printre elementele turcești, ca probabil, și pe *pisică* [ar putea fi apropiat de turc. *pisika*].

prumute termeni din limbile surori, neo-latine. În felul acesta s'a născut *neologismul* care „permite o exprimare estompată, neprecisă a gândului” (S. Pușcariu) și este astfel corespondentul material adecvat poeziei noi. *Neologism* este orice termen nou intrat în limbă¹⁾.

Problema lui a fost desbătută de mai toată generația secol. XIX. Termenii noi găsim până și la cronicarii și scriitorii bisericești (Simion Ștefan pune primul problema neologismului). Astfel, la D. Cantemir: academie, activitate, afectare, anatomie, cataractă, organ; *Simion Ștefan*: sinagoga, poblicanu; *Mitropolitul Dosoftei*: cauză, diademă, filozof, zefir etc., *Stolnic. Const. Cantacuzino*; atlas, cardinal comisar, cometă, fantastic, țeremonie, tiran; *Coresi*: organe (instrument muzical); totuși, până în secol. XIX, scriitorii nu întrebuințează neologismul, decât atunci când nu-l pot înlocui. În veacul revoluției noastre politice și spirituale, termenul nou pătrunde însă nestingherit. Primejduind prin absența frânei tezaurul lexical autohton, scriitorii noștri de seamă încearcă să i se împotrivescă, deși nu reușesc decât în parte. *Alecsandri*, deși râde de franțuziți, îl folosește: aiurit (tr. ahuri=zăpăcit), vanitate, restitui etc; *Odobescu* întrebuințează: in-

---

1) *Barbarismul* este tot un neologism. Azi, însă se obișnuiește, să se spună barbarism cuvântului, care necorespunzând unei necesități lingvistice (având deci un sinonim în limba noastră) este totuși folosit: obedient (ascultător), insolent (obraznic), obstinat (încăpățânat), etc. pe când termenii ca bec, electricitate, tramvai, mașină sunt „neologisme”.

tențiune, impetuos, sagacitate; *Negruzzi*; a parveni, sagacitate, vanitate etc. — termeni pe care șeful noii direcții critice: T. Maiorescu îi condamnă. Oricât de masivă ar fi ofensiva pornită împotriva neologismului, împotriva tendinței firești, a legilor limbii, nimeni nu se poate împotrivi. Cuvintele se nasc, trăiesc și mor ca orice organisme vii. Cauzele care înlesnesc accesul neologismului sunt nenumărate. Între altele cităm: a) uzarea cuv., b) echivocul pe care-l produc unele, c) bilingvismul, d) polisemia (mulțimea de înțelesuri pe care o au unele cuvinte). Pe de altă parte, gânditorului, „poetului și oratorului îi trebuie cuvinte neuzate și impresionante prin eufonia lor“.

Cele de mai sus nu voiesc însă să spună, că neologismul trebuie folosit cu orice preț, din comoditate sau snobism.

Căile de pătrundere ale terenului nou sunt: *tehnica, presa, comerțul, societatea cultă* care, la noi, e în bună parte, bilingvă).

Iată mai jos, o serie de neologisme luate din diferite limbi (multe în veac. XIX—XX):

*Franțuzești*²⁾ automobil, agronom, bancă, deputat, electrică, figură; funcționar, inspector, milionar, proprietar, special, serviciu și alții de origine recentă: caduc, etală, escală, megafon, peluză, savură, torid etc.

Italienești; fine, politică, piccolo, tragedie etc.

Spaniole; conchistador, matador, toreador.

1) S. Pușcariu „Limba română I“, pg. 390.

2) Pătrunse în secol. XVIII—XX (prin refugiați fr., cercurile rusești, bonjuriști și literatură).

Germane—deosebim două serii de cuvinte : I, cuvinte luate dela Germanii stabiliții în România ca : gang, steamp, șteamnă, spalt, șină, bizeț, ghi-vent, chelner, halbă, cartof, chiflă și II, pătrunse prin școală, în veacul XIX și începutul veac. XX : Führer, lied, erzaț, leit-motiv : blokhaus, obuz, bi-vuac, dulman, acordeon, publicist (intrate prin fi-lieră franceză din germană);

Englezești ; concern, dandy, derby, dumping, foot-bal, interview, meeting, nursă, snob.

În *derivație*, avem *sufixe* noi (neolatine) :

— *adă* (fr.—ade) arcadă, busculadă, cascadă, limonadă ;

— *al* (fr.—al) săptămânal, vama ;

— *ant* (fr.—ant.) arestant, comediant, premiant ;

— *anță* (fr.—ance, it.—anza) siguranță, cute-zanță, ordonanță, toleranță ;

— *ard* (fr.—ard) bastard, patriotard, salonard ;

— *astru* (fr.—astre, it.—astro) criticastru, poe-tastru, politicastru (*pejorativ*) ;

— *at* (sufix. lat. primit din it.—ato, fr.—at și germ.—at) consulat, ducat, episcopat ;

— *ațiune* (fr.—ation) adimnistrațiune, confede-rațiune, fabricațiune, radiațiune ;

— *bil* (lat.—bilis, —it.—bile, fr.—ble) locuibil, reparabil, secabil, plătibil ;

— *ență* (fr.—ence) conferență, existență, inde-pendență ;

— *esă* (fr.—esse) diaconesă, poetesă ;

— *etă* (fr.—ette, it.—etta) canțonetă, omletă, piațetă ;

— *ist* (fr.—iste) junimist, bonjurist, mașirist, ziarist.

Argot-ul

Argo-tul ia naștere în cadrul unei comunități sociale, de obicei la mahalale, în lumea școlariilor, soldaților etc.

Dăm mai jos câteva exemple :

Din argot-ul elevilor : zbaiciu [nota cincii], a trage chiulul, a trage la fit /a țugi de la orel/, bioxid de clei [nepregătit], tocilar /cel ce citește mult/. etc.

Din argot-ul bărbierilor ¹/ lapte dulce /barbă ușoară de ras/, trei fire /barbă foarte moale/, țambal (barbă tare și deasă), mistrie (briciu), țcăneală (foarfece), bidinea (pământul), greblă (pieptenele), Herdan (pudra), pompă (pulverizator), rasol (a rade repede), à la castron (tunsoare à la garçonne), pă divan (tunsoare „coup de vent“);

Din argot-ul pungașilor ; caiafă (agent de poliție), ghelzi, lovele (bani), țărăncuță (500 lei), a sufla (a da ; „suflă ceasu'n coa și na un pol“), a șuti (a fura), bombă (ascunziș de hoți), caramangială (furtul sau ocazia de a fura), pisică (hoț sprinten), Mătușa Paraschiva (penitenciarul Văcărești), caraiman (pungă), găină (pălărie), mardeiaș, (bătăuș).

Din argot-ul pokeriștilor ; freș (culoare), chinta de mamă (chinta de damă), chinta de tată (chinta de Rigă), chinta de ață (chinta de as), a se înciocâla (a câștiga), persevu (chintă persată),

---

1. Citat din Șt. Pașca, Dacorm. XII.

chintă de Brăila (chintă albă), monstru (chintă cu „două capete“), etc.

Noțiuni lingvistice.

Vom da în acest capitol câteva definiții, care tind să lămurească unii termeni folosiți în volumul nostru.

Linguistica este știința, care se ocupă cu studiul limbii. Ea are mai multe ramuri: *Gramatica*, înglobând la rândul ei; *fonetica*, *fonologia*, *morfologia*, *sintaxa*, *lexicul*, *etimologia*, *semantica* și *II, silistica*.

Fonetica este partea lingvisticeii, care se ocupă cu cercetarea obiectivă a sunetelor, așa cum le rostește gura, le percepe urechea și le fixează memoria (S. Pușcariu). *Fonetica* este știința care se ocupă cu fiziologia sunetelor. *Fonologia* este partea lingvisticeii care „studiază caracterele comune, condițiile generale și întrebuintarea sunetelor vorbite în diferitele limbi depe suprafața globului; ea cercetează care e mecanismul acestor sunete și modul cum evoluiază, în scopul de a stabili legi cu caracter general“ (Al. Rosetti). Așa dar, *fonologia* este istoria sunetelor. Despre legile fonologice am vorbit la capít. „Latina populară—limba română“. Aici, vom înșira o serie de *fenomene fonologice* (sau accidente generale)—transformări ce au loc în sânul anumitor cuvinte fără caracterul obligativității:

Adăogări de sunete;

Proeteza (adăogare la început): arâu (*ar. râu*).
Armân, acel, acolo etc.;

Epenteza (adăogare la mijloc): câne—câine, pâne—pâine;

Epiteza (adăogare la sfârșit): acel—acela, acest—acesta;

Căderi de sunete;

Afereza: [cade sunetul inițial]; adaug [mr. *daug*];

Sincopa: [cade sunetul medial]; viridem—verde, oculum—oclu;

Apocopa: [cade sunetul final]: lupum—lupu, cantant—cântă;

Alte fenomene fonologice;

Asimilarea [două sunete sau foneme diferite devin identice]; rândurea—rândunea, *mirune—minune;

Disimilare [două foneme identice devin două diferite]; ululare—urlare;

Metateza [două forme își schimbă locul]: populus—plopu, formosus—frumos;

Diereza, *Sinereza* [desfaçerea vocal. în hiat, reducerea hiatului]: a—ur (aur), prevtu [ar].

Fonemul este — după Saussure — „la première unité qu'on obtient en découpant la chaîne parlée“ adică însuși sunetul „considerat ca element al rostirii omenești“. [Fonemul este prima și cea mai simplă unitate, cu care lucrează fonologia].

Sunetele au fost împărțite, între altele, în felul următor :

Vocalete: *anterioare* sau *prepalatale*: e, i și *posterioare* sau *postpalatale*: ä, o, u, î, — după locul unde se face articularea:

Consoanele: *guturale*: (velare, palatale): c, g,

h, i, *dentale*; t, d, s, r, l, n; *labiale*; p, b, f, v, m, după organele care servesc la articulare și după localizarea lor în cavitatea bucală.

Ocluzive: k, g (velare) t, d, n (dentale); *constrictive*—; x, y (velare), s, z (dentale), f, v (labiodentale); *constrictive — vibrante*: r, (gural), l (dental).

Și, pentru că am vorbit despre dialecte, iată definiția lui:

Dialect este „idiomul care constă nu numai din unele particularități lingvistice, care lipsesc în lb. comună, dar mai ales, în care se constată existența unor inovațiuni specifice, care, fiecare pentru sine, cuprinde un număr de cuvinte mai mare“. Pe scurt, dialectul este graiul unui ținut lingvistic.

— S F Â R Ș I T —

---

1. Th. Capidan ; Meglenorom. I, pg. 58.

ABREVIATIUNI

- adj.=adjectiv.
adv.=adverb.
alb.=albanez.
Ar. ar.=Aromân, aromânesc.
bg. bulg.=bulgăresc.
cons.=consonantă.
cuv.=cuvânt, cuvinte.
C. Gl. L.=Corpus glossarium latinarum.
C. I. L.=Corpus inscriptionum latinarum.
dacor. dr.=daco-român.
dr.=dreapta.
fr.=francez.
gr.=grecesc.
infl.=influență.
istr.=istroromân.
it.=italienesc.
lat.=latinesc.
lb.=limbă.
mglrom.=meglenoromân.
macedor. mr.=macedoromân.
port.=portughez.
pron.=pronume.
pt =pentru.
rom.=românesc.
sl.=slav.
sp.=spaniol.
subst.=substantiv.
t.=turcesc.
U. L. B.=Uniunea lingvistică balcanică.
v. b.=vechii bulgar.
vegl.=veglit (ă).
v. g.=vechii german.
voc.=vocală.
Voc.=Vocativ.
*=formă presupusă.

TABLA DE MATERII

	<u>PAG.</u>
Bibliografie	3
Prefață	7
Introducere	9
Limbile indo-europene	15
Vecinii. Primele neamuri barbare	24
Romanizarea P. Balcanice și a Daciei	33
Factorii romanizării	43
Dacia. Al doilea lot de barbari	45
Concluzii la năvălirile barbare	51
Problema continuității	55
Substrat—strat—adstrat—superstrat	133
Limba latină populară—limba română	139
Străromâna și Uniunea lingvistică balcanică	175
Cele mai vechi urme de limbă românească	184
Dialectele	186
Influențele streine	223
Argot-ul	253
Noțiuni lingvistice	254

E R R A T A

Pagina	32	rândul	2	în loc de Manus citiți	<i>Marus</i> .
"	56	"	9	"	cele patru epoci citiți <i>cele</i> [<i>cinci epoci</i> .
"	65	"	18	"	limbă română citiți <i>limba română</i> .
"	69	"	1	"	Tunusui citiți <i>Tunusli</i> .
"	69	"	29	"	exclusiviul citiți <i>exclusivistul</i> .
"	71	"	27	se pune după :	„teoriei lui R.“, (<i>virgula</i>).
"	73	"	11	în loc de Tibicus citiți	<i>Tibiscus</i> .
"	80	"	31	"	Romanii citiți <i>Români</i> .
"	100	"	26	"	ronmaine citiți <i>roumaine</i> .
"	105	"	8	"	Români citiți <i>Români</i> .
"	105	"	24	"	paratalizează citiți <i>palatalizează</i> ,
"	106	"	24	"	P. citiți <i>P.</i> ,
"	110	jos nota 2)		completează :	Vezi F. Lot pg. 87.
"	112	rândul 19	în loc de (dela Sudul citește	<i>dela Sudul</i> .	
"	117	"	1	"	Piatra-Craiului „ <i>Piatra-Craiului</i> -
"	127	"	8	"	a tuturor cercetările citește a tutu- [<i>ror cercetărilor</i> .
"	128	"	8	"	sunt Carpații; citește <i>sunt</i> [<i>Carpații</i>];
"	128	"	12	"	Hațegul, de unde citește <i>Hațegul</i> , (<i>de unde</i> .
"	128	"	32	"	Kadec citește <i>Kadlec</i> .
"	129	"	28	"	— filologiei [A]. Philippide citește [— <i>filologiei: Al. Philippide</i> .
"	129	"	32	"	în VII—XIII; citește <i>VII—XVIII</i> ,
"	136	"	27	"	treptele sale evolutive citește [<i>treptele evolutive</i> ,
"	137	"	5	"	ar fi împlinit de influența slavă [citește <i>ar fi împlinit: de influența slavă</i> .
"	137	"	8	în loc de lingvistice slave sau citește [<i>lingvistice slave: sau</i> .	
"	141	"	9	"	vorbind citește <i>vorbim</i> .
"	141	jos nota 3		"	antidialectal citește <i>antidialectal</i> .
"	143	rândul	9	citește	<i>precedat de r=î</i> .
"	143	"	17	în loc de dominus citește	<i>dominus</i> .
"	145	"	25	"	ia,=ui, citiți : <i>ia, au, ui etc</i> .
"	146	"	2	intercalează după retundus :	<i>capra</i> .
"	146	"	27	în loc de inscripțiile latine vorbite ci- [tește : <i>inscripțiile latinei vorbite</i> ,	
"	149	"	22	în loc de senito citește	<i>sentio</i> .
"	155	"	25	"	prural „ <i>plural</i> .
"	156	"	14	"	intelectualului citește <i>intelectualului</i> .

Pagina 167	rândul ultim	în loc de fi	proteguia citește o	[<i>proteguia.</i>
„ 169	„ 22	„	Benecker citește <i>Bernecker.</i>	
„ 171	„ 26	„	fumărie citește <i>fumăraie.</i>	
„ 171	„ 26	„	apărate citește <i>apăraie.</i>	
„ 178	„ ultim	„	Vlasidisa citește <i>Vlasidista.</i>	
„ 188	„ 13	din notă în loc de	Traciler citește	[<i>Tracilor.</i>
„ 193	„ 23	în loc de „Codex Dimnonie“	citește	[<i>„Codex Dimonie“.</i>
„ 197	„ 8	„ — în străvechi vremuri stabili—	festele citește — în străvechi vremuri—stabili cste.	
„ 203	rândul 2	de jos în loc de	prosupete—fețele) citește	[<i>prosupete: fețele.</i>
„ 203	„ 2	de jos	„ (horile) citește <i>horele.</i>	
„ 205	„ 28	de sus	„ mgl. rom. citește <i>mglrom.</i>	
„ 208	„ 3-4	de sus	„ căsăloria citește <i>căsătoria.</i>	
„ 210	„ 16	„	afereza lui a; citește <i>afereza</i>	[<i>lui a:</i>
„ 212	„ 3-4	de jos în loc de	dialectul arom. și stro-	[rom. citește <i>de dialectul dacorom,</i>
„ 214	„ 10	de sus în loc de	Loret (munții) citește	[<i>Loret (munți).</i>
„ 216	„ 9	de sus în loc de	Briani (Frassineto, Su-	[<i>codru Villanova citește Eriani (Fra.sineto), Su-</i>
			codru, Villanova.	
„ 218	rândul ultim	de jos în loc de	mne citește <i>mnie.</i>	
„ 219	„ 2	de sus în loc de	:(ă)nmești citește <i>(ă) nmești.</i>	
„ 224	„ 16	de sus în loc de	: pe n în n, (la dacor.	[<i>i, la unii și n) citește pe n în n', (la Dacor. i, lu</i>
			unii și n'.	
„ 225	rândul 17	de sus în loc de	: lb. roman.: falx: gol	[citește <i>lb. roman.: falx; gol.</i>
„ 235	„ 2	de sus în loc de	—ii crede citește <i>ii cred.</i>	
„ 237	„ 2	„	Străromanii citește <i>Stră-</i>	[<i>români.</i>
„ 245	„ 21	„	particularitățile citește	[<i>particularități.</i>
„ 250	„ 8	în loc de	Termenii noii citiți <i>Termeni noi.</i>	
„ 250	„ 22	„	scriitorii noștrii citiți <i>scriitorii</i>	[<i>noștri.</i>
„ 254	„ 2	de jos în loc de	Proeteza citiți <i>Proteza.</i>	
„ 255	„ 17	de sus în loc de	(două forme citește	(<i>două foneme).</i>

LEI 150.-